

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

DORIS LESSING’İN *THE GRASS IS SINGING*’İNDE VE
ANITA BROOKNER’İN *LATECOMERS*’INDA
MEKÂN VE KİŞİLİK BAĞLANTISI

Münevver ÇAKIR CESUR

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sema E. EGE

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Sema E. EGE

.....

Yrd. Doç. Dr. Hasan İNAL

.....

Yrd. Doç. Dr. Sıla ŞENLEN GÜVENÇ

.....

Tez Sınavı Tarihi: 12 / 06 / 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

DORIS LESSING'İN *THE GRASS IS SINGING*'İNDE VE
ANITA BROOKNER'İN *LATECOMERS*'İNDA
MEKÂN VE KİŞİLİK BAĞLANTISI

Yüksek Lisans Tezi

Münevver ÇAKIR CESUR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sema E. EGE

Tez Jürisi

Adı Soyadı

Prof. Dr. Sema E. EGE

Yrd. Doç Dr. Hasan İNAL

Yrd. Doç. Dr. Sıla ŞENLEN GÜVENÇ

İmzası

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma aşamasında akademik yardımları ve rehberliği ile yoluma ışık tutarak beni aydınlatan, tez yazma ve araştırma yöntemleri konusunda sabırla yardımcı olarak beni bilgilendiren değerli tez danışmanım Prof. Dr. Sema E. EGE'ye ve bu süreçte desteğini benden esirgemeyerek her zaman beni yüreklendiren aileme ve eşime gönülden teşekkür ederim.

ÖZET

DORIS LESSING'İN *THE GRASS IS SINGING*'İNDE VE ANITA BROOKNER'İN *LATECOMERS*'INDA MEKÂN VE KİŞİLİK BAĞLANTISI

Münevver ÇAKIR CESUR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sema E. EGE

Haziran 2012, 137 Sayfa

Bu tez; Lessing ve Brookner'in otobiyografik öğeler içeren eserlerinde mekânın nasıl kullanıldığını, mekânların karakterler üzerindeki etkisini ve mekân değişiminin karakterlerde yarattığı kimlik bunalımını incelemektedir.

Lessing ve Brookner'in eserlerinde içinde yetiştikleri mekânlara ait öğeleri ne şekilde kullandıklarını gösterebilmek adına öncelikle otobiyografik öğeler ele alınmıştır. İlk eserde yazarın mekân olarak vahşi doğayı ve Güney Rodezya'yı kullandığı görülmüştür. Bundan dolayı, tarihsel dönemi ve eserde geçen mekânları anlamak açısından Rodezya'daki beyaz ve yerli toplumun sosyo-kültürel çatışması incelenmiştir. İkinci eser mekân değiştirme sonucu karakterlerin yaşadığı kimlik karmaşasını ele almaktadır. Her iki eser de kimlik ve aidiyet sorunu ile mekânın yakından ilişkili olduğunu kanıtlamaktadır. Her iki eser ile ilgili saptamalar öncelikle eserin kendisi, yazarın biyografisi, ve yazarların röportajları olmak üzere birincil kaynaklar temel alınarak yapılmıştır. Eserler detaylı okunarak mekân ve kimlik arasındaki bağlantı birinci ve ikinci bölümlerde ayrı ayrı tartışılmıştır. Üçüncü bölümde, her iki eser için kıyaslamalı bir inceleme yöntemi kullanılmıştır.

Her iki yazarın da farklı mekânlar kullansalar da karakterlerin ruhsal dünyalarını mekân aracılığı ile yansıttığı sonucuna varılmıştır. Mekân, kişinin psikolojisine ve bulunduğu konuma göre bireyin zihninde farklı algılamalara sebep olur. Bu bağlamda; Lessing'in eserinde mekânın karakterleri yönlendirdiği, Brookner'in eserinde ise hissedilen duygulara göre farklı mekân algılarının var olduğu görülmüştür. Bundan dolayı, insan ve mekân arasındaki ilişki ve bağlılığın romanda karakterden olay örgüsüne dek pek çok öğeyi etkilemekte olduğu ve olay örgüsünü yönlendirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Doris Lessing *The Grass is Singing*, Anita Brookner *Latecomers*, Mekân, Kimlik Bunalımı, Aidiyet, Mekân ve Kişilik

ABSTRACT

THE RELATION OF SPACE AND PERSONALITY IN *THE GRASS IS SINGING* BY DORIS LESSING AND *LATECOMERS* BY ANITA BROOKNER

Münevver ÇAKIR CESUR

Supervisor: Prof. Dr. Sema E. EGE

June 2012, 137 pages

This thesis investigates how space is used in Lessing and Brookner's autobiographical works, the effects of space on characters and the identity crisis originated from changing space.

Autobiographical details are discussed in order to show how Lessing and Brookner use elements belonging to places in which they have grown up. In the first work, it is seen that the writer uses wild nature and Rhodesia as a space. For this reason, cultural conflict between the white society and the natives in Southern Rhodesia is analysed to understand historical period and the landscapes in the work. Second work mainly deals with characters' identity crisis originated from changing space. Both of the works proves that the problem of identity and sense of belonging is related to the space. Conclusions about both of the novels are drawn after consultation of primary sources such as the novels themselves, biographies and the interviews of writers. After reading the novels in detail, the relation of space and identity is argued in the first and second chapters separately. In the third chapter, a comparative analysis method is used for both of the novels.

It is concluded that although both of the writers use different spaces, psychological situations of characters are reflected via space. Space causes different perceptions in individuals' minds according to their psychologies and positions. In this sense; while space shapes the characters in Lessing's works; different senses of space exist according to feelings of character's in Brookner's work. It is come to the end that the relation between the man and the space and their interdependency affect various elements from characters to the plot in the novel and it directs the plot.

Key Words: Doris Lessing *The Grass is Singing*, Anita Brookner *Latecomers*, The Space, Identity Crisis, Sense of Belonging, The Space and the Personality

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1 – DORIS LESSING VE MEKÂN.....	13
<i>The Grass is Singing</i> 'de Mekân (Güney Afrika) ve Karakterler	15
<i>The Grass is Singing</i> 'de Güney Rodezya'daki Beyaz ve Yerli Toplum Arasındaki Çatışma	47
BÖLÜM 2 – ANITA BROOKNER VE MEKÂN	72
<i>Latecomers</i> 'da Mekân (Londra, Berlin); <i>Latecomers</i> 'da Ait Olmama Duygusu	75
<i>Latecomers</i> 'da Kimlik Çatışması, Yer Değiştirme ve İngiltere'de Yabancı Olmak	93
BÖLÜM 3 – <i>THE GRASS IS SINGING</i> VE <i>LATECOMERS</i> 'DA MEKÂN KULLANIMLARINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR	110
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	134

GİRİŞ

“Doris Lessing’in *The Grass is Singing*’inde ve Anita Brookner’in *Latecomers*’ında Mekân ve Kişilik Bağlantısı” adlı bu tezin amacı kendi ülkeleri dışında farklı coğrafyalarda büyümüş iki çağdaş yazarın yaşadıkları mekânları, ait oldukları kültür ile yetiştikleri kültürün farklılıklarının ortaya çıkardığı sonuçları eserlerinde nasıl kullandıklarını ve yaşadıkları mekânların onların eserlerinde betimleme, tasvir, olay örgüsü ve karakter oluşturma sürecine nasıl yansıdığını göstermeye çalışmaktır.

Tezde yer alan Birinci Bölüm’ün amacı; Doris Lessing’in otobiyografik öğeler içeren *The Grass is Singing* adlı eseri temel alınarak yapılan inceleme aracılığı ile İngiltere sömürgesi olan Güney Rodezya’da beyaz ve siyahlar arasında ortaya çıkan sosyo-kültürel çatışmaları, mekân olarak Güney Rodezya’yı kullanarak nasıl yansıttığını; ve *The Grass is Singing*’de mekânın hangi öğeler üzerinde etkilerinin görüldüğünü vurgulayabilmektir. *The Grass is Singing*, beyaz ve siyahın eşit olma fikrinin hayal olarak gösterildiği Güney Afrika topraklarında yetişmiş bir beyazın, var olan kültür çatışmalarına hangi perspektiften baktığı ve farklı bir toplumu nasıl değerlendirdiğini görmek açısından da ele alınmaktadır. Rodezya (Zimbabve) halkının kültürü ile yoğrulmuş Lessing’in; hem beyazları hem de yerlileri gözlemlemiş olduğu ve bu insanları çeşitli yönleri ile tanıması sonucunda, *The Grass is Singing*’de bir çeşit sosyal inceleme yapmış olduğu ve bu sayede sorunların kaynağını göstermeye çalıştığı ifade edilebilir. Kültür çatışmaları ve farklılıklarının, romanın bir parçası olan; olay örgüsü ve karakterleri etkileyen mekâna ve doğaya ait öğeler ile anlatılması bu tezde ele incelenen temel başlıklardan birincisidir.

Tezde yer alan İkinci Bölüm’ün amacı; Anita Brookner’in *Latecomers* adlı eseri temel alınarak yapılan inceleme aracılığı ile yirminci yüzyıl Londra’sına kıtadan göç ettirilen ailelerin yer değiştirme zorunluluğu ve daha önce yazarın

kendisinin de yaşadığı gibi bu bireylerin yaşadıkları topraklara ait olmama hissinin onlarda yarattığı kimlik karmaşasını göstermeye çalışmaktır. *Kimlik* veya *anavatan* kavramı mekân değiştirildiğinde daha çok anlam kazandığından, *Latecomers* adlı eserde yer değiştirmeye bağlı olarak *kimlik* ve *yabancı olma* kavramları öne çıkmaktadır. İçinde bulunulan çevre, ortam ve sosyolojik yapı; bireylerin hayatlarında olduğu kadar düşünce sistemlerinde de etkili olduğundan; karakterlerin ve yazarların düşünce dünyaları da etkilenmektedir. Bu bağlamda yazarların, daha önce belli bir dönem içinde bulundukları ya da o anda yaşamlarını sürdürdükleri mekânlara ait, ya da bu mekânları yansıtan karakterler yarattıkları ve bu mekânlarda akıllarına kazınan düşünceleri bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kullanarak eserlerinde farklı tasvirler ve imgeler kullandıkları iddia edilebilir. Bunun bir sonucu olarak Anita Brookner'in *Latecomers* adlı eserinde, yazarın göç ederek yerleştiği ve yaşamının önemli bir bölümünü geçirdiği İngiltere'den ve İngiliz kültüründen çeşitli izlerin görülebildiğini söylemek yerinde olacaktır.

Tezde yer alan Üçüncü Bölüm'ün amacı; iki farklı kıtada yetişmiş iki ayrı döneme ait kadın yazarlar olan Doris Lessing ve Anita Brookner'in mekân kullanımlarındaki farklılıkları ve nedenlerini; mekân kullanımlarının karakterlerine yansımalarını; mekân bağlamında kullanılan eşyaların, yemeklerin, sosyal ve kültürel çevrenin nasıl değişim gösterdiğini; farklı coğrafi mekânların ve özelliklerinin farklı yazarların eserlerinde neden farklı yansıdığını; mekânın bireylerin anavatanı oluşunu ve bireye nasıl kimlik yüklediğini; kırsal ya da kentsel kesim olarak mekânların farklılıklarını ve mekân ve işlevsellik konularını ele almaktır.

Kültür, toplum ve tarih ile her zaman iç içe olan edebi eserlerin oluşum sürecinde *mekân*, *uzam* ya da *uzay* olarak Türkçeye çevrilen 'Space' terimi yazarları etkileyen önemli bir kavramdır. Z. Tül, Akbal Süalp, *Zaman Mekân Kuram ve Sinema* adlı eserinde mekânı şu şekilde tanımlamaktadır: 'Mekân kavramı, İngilizce'deki *space* sözcüğünün karşılığıdır ve Türkçe'de zaman zaman, *Uzam* veya *Uzay* olarak kullanılabilir' (Z. Tül; Akbal Süalp, 2004: 89). Şenol Göka'ya göre ise mekân kavramı, genellikle "oturulan yer" anlamıyla kullanılmakla birlikte "bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya ve kainat" anlamlarını da içermektedir ve gerçekten de kelimenin anlamı biraz zorlanıp ayrıntıya girildiğinde "mekân bir

bakıma var olmaktadır” denilebilir (Göka, 2001: 8). Şenol Göka *İnsan ve Mekân* isimli eserinde ‘insanın yaşadığı yere benzediğini ya da yaşadığı yeri kendine benzettiğini’ ifade eder ve ‘hangisinden başlarsanız sizi diğerine götüren bu ilişkide önce insanın yaşadığı yere, o yerin havasına, suyuna, taşına, toprağına benzediğini; sonra da havasını, suyunu, taşını, toprağını kendine benzettiğini’ öne sürer (Göka, 2001: 8-9). Bu bağlamda bireyin mekândan bağımsız düşünülmesi söz konusu değildir ve bu tezde ele alınan iki yazar; Lessing ve Brookner, doğup büyüdüğü mekânlardan bağımsız düşünülemezler. Her ikisi de kendi ülkelerine yabancı olan topraklarda yetişmiştir ve bu mekânlarda geçirdikleri süreçte hafızaları farklı olgu, düşünce ve olayları depolamıştır. Farklı mekânların farklı fiziksel yapılarından beslenen bu yazarlar eserlerinde bu farklılığı yansıtmaktadır. M. Bakır Şengül’ün *Romanda Mekân Kavramı* adlı makalesinde de belirttiği gibi nasıl bir birey mekândan bağımsız düşünülemez ise, eserler de mekândan bağımsız düşünülemez:

İnsan yaşadığı mekânla anlam kazanan bir varlıktır. Mekânın fiziksel yapıdan beslenen dokusu, insana da rengini vermektedir. İnsan – mekân ilişkisi, insanın mekâna karşı sorumlu bir birey olmasını da gerektirir. İnsanda var olan mekânla ilgili aidiyet duygusu, köklü ve güçlü bir kaynağı işaret etmektedir. Bireyin kendisini mekânda görmesi ve orada beslenmesi, onun da mekânla birlikte ölümsüz olma arzusunun bir sonucudur.

(Şengül, 2010: 2)

Edebi eserler, ölümsüz olma arzusu ile mekânlar yaratan yazarların düş dünyalarının birer ürünü ise yazarların mekânlar yaratırken aslında okur için kurmaca dünyalar yarattıkları söylenebilir. Bunu yaparken her yazar kendi kişisel dünyasından yansımalar kullanarak farklı kurmaca dünyalar yaratmaktadır. Doris Lessing’in Güney Afrika’yı, Anita Brookner’in ise Londra’yı mekân olarak kullanması bu yüzdendir, çünkü ‘İnsan daha önceden aşına olmadığı hiçbir şeyi öğrenemez. Yenilikler, güzellikler, kısacası her şey, insanın eski bildiklerinin, tanıdıklarının farklı bir biçimdeki uzantısıdır’ (Göka, 2001: 41). Diğer bir ifade ile bireyler ele alınırken içinde bulunduğu ya da yetiştikleri mekânlar bilinirse, o kişi hakkında bir fikir elde edilebilir; ‘ki bu bir edebiyatçı ise eserlerini mekândan ayrı düşünmek neredeyse imkansızdır’. Yazarların aktardıkları eserler ‘tanıdığı,

bulunduğu, yetiştiği mekânın onların hayaline yansıyan şeklinden başka bir şey değildir’, çünkü ‘herkes gibi sanatçı da hayalini, yetiştiği ya da bulunduğu mekânın verileri üzerine kurar’ (Göka, 2001: 38-40).

Düş dünyalarına yansıyan mekânlar bu tezde incelendiği üzere bazen yazarların etkisi altında kaldıkları mekânlardan örnek alınarak yaratılabileceği gibi; bazen de tamamen düş dünyasına ait olabilir. Berna Moran’a göre “sanat eserlerinde gördüğümüz, doğadır, insandır, hayattır ve sanatçı eserinde bize bunları yansıtır; dünyaya bir ayna tutarken”(Moran, 2007: 17), Şengül’e göre “mekân, gerçekten besleniyorken gerçekte örtüşmek zorunda değildir” (Şengül, 2010: 4). Mehmet Tekin ise, *Roman Sanatı Romanın Unsurları* adlı eserinde romanın temel niteliği ile ‘kurmaca’ bir özellik taşıdığını belirtir (Tekin: 2011, 8). Kurmaca da olsa mekân Şengül’ün makalesinde alıntı yaptığı Dener’in ifadesi ile; “yaşama can verir, derinlik kazandırır. Belki de mekân, yazında yaşamın hammaddesi, toprağıdır” (Şengül, 2010: 2). Bu sebeple yazarın yarattığı mekân bir romanın temel yapıtaşlarından ve vazgeçilemezlerinden biri olarak ele alınabilir. Fakat ilk başta ifade edildiği üzere yazarların düş dünyaları yaşadıkları hayattan bağımsız olamayacağından, gerçek dünya ile kurmaca dünya arasında belirsiz de olsa bir bağlantı muhakkak olacaktır ve Tekin’in ifade ettiği gibi, romanın doğuşu *hayatla edebiyatın mutlu sentezinden* ortaya çıkmaktadır:

Bir anlamda hayattan aldığını, kendi mantığına göre kurar, kurgular. Bu bağlamda romanın, biri hayata, diğeri edebiyata açılan kapıları vardır. Roman, bu iki değerin; hayatla edebiyatın, mutlu bir sentezinden doğar. Bu sentezde önemli görev, edebiyata düşmektedir. Çünkü ortada bir sanat hadisesi varsa, orada mutlaka estetik bir oluşum var demektir. Sanat, en genel anlamıyla hayata bir bakış, hayatı estetize ediş biçimidir[...] Roman hayata kattığı yorumla roman olur. Bu açıdan roman, hayatı anlatmak değildir; hayatı, yeniden yorumlamaktır.

(Tekin, 2011: 9)

Hayatı yeniden yorumlayan romanın ‘hayatı yansıtırma biçimi, romancının algısından, öncelemelerinden süzülerek okura ulaşmış olur ve okur da, yazarın zihnine kodladığı mekân algısıyla çevreyi/çevresini değerlendirmekten kendisini

kurtaramaz' (Şengül, 2010: 5). Diğer bir ifade ile, yazar kendi algı çerçevesinden süzdüğü romanını okura ulaştırdığı zaman, okur artık yazarın zihnindeki mekânları kendi algısı ile değerlendirmeye başlayacaktır.

Toplumu aydınlatan ve toplumdaki bireylere eserleri ile ayna tutan yazarların, edebi eserleri oluştururken kendi yaşamlarından da etkilenmeleri, birey ile mekânın ayrılmaz bir bütün olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı bağ birey ile tarih ve roman ile tarih arasında da söz konusudur ki; bu sayede edebiyat dünyasına Halide Edip Adivar'ın Kurtuluş Savaşı Dönemi'ni anlatan *Ateşten Gömlek*, Ernest Hemingway'in özgürlüğün evrenselliğini ele aldığı *Çanlar Kimin için Çalıyor* ya da Turgut Özakman'ın yine Kurtuluş Savaşı döneminde geçen *Şu Çılgın Türkler* gibi eserler kazandırılmıştır. "Çünkü roman yazarı, zamanın çocuğudur ve o –Mendilov'un tespitiyle- "çelik kancalarla yaşadığı devrin ruhuna bağlıdır" (Stevick, A.g.e., s.234). Kaleme alınan roman da, son tahlilde ister 'açık', ister 'ima' yoluyla, içinde bulunduğu zamanın bir yorumudur." (Tekin, 2011: 125).

Roman içinde bulunduğu zamanın bir yorumu olduğuna göre, kullanılan mekân ya da mekânlar olayların geçtiği dönem ve sosyal yapı hakkında okura fikir verecektir. Şükrü Elçin'e göre mekân, "olayın geçtiği tarihsel zamanı ve kişilerin sosyal durumunu belirlemek işlevini de taşır" (Elçin, 2003: 13). Bu nedenle, *The Grass is Singing*, Cecil Rhodes'un Güney Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı tarihsel döneme aittir ve Doris Lessing bu dönemde yaşayan yerli toplum-beyaz toplum çatışmasını ve beyazların orada karşılaştıkları olayları okur ile paylaşmaktadır. Bu tarihsel dönemde ortaya çıkan sosyal doku içerisinde o tarihsel dönemi ve eserde geçen mekânları anlamak açısından önemli olduğundan; bu tezde yerli-beyaz toplumun oluşturduğu kültürel çatışmayı da incelemek yerinde olacaktır.

Latecomers'da ise Anita Brookner tarafından İkinci Dünya Savaşı yüzünden Almanya'dan zorla göç ettirilen insanların gitmek zorunda kaldıkları ülkelerdeki ruhsal durumları ve sosyal konumları ele alınmaktadır. Bu nedenle, savaş sonrası dönemde ortaya çıkan sosyal çerçeveyi ve bireylerin duygu dünyalarını yansıtmak açısından Almanya'dan göç ettirilen insanların İngiltere'de oluşturdukları topluluktan ve yaşadıkları olaylardan bahsetmek yerinde olacaktır.

Bu tezde ele alınan her iki eserde de kullanılan mekânların tarihsel dönemlerden etkilenmekte olduğu ve roman kişilerinin sosyo-kültürel ya da ekonomik durumlarını yansıttığı ifade edilebilir. Bu nedenle her iki romanda da A. İhsan Kolcu'nun ifadesi ile “mekân, olayın dili olma özelliğini kazanmıştır” (2006: 23). Kolcu'ya göre “mekânın olay örgüsünün dili olabilmesi için”, mekânın karakterler üzerinde bir etkisi olmalıdır. Bu etki ise ele alınan her iki eserde de fazlası ile görülmektedir. Lessing'in *The Grass is Singing*'inde Mary Turner, içinde sıkışıp kaldığı güneşin kavurduğu demir çatılı evde ruhsal bunalımı ile başbaşa iken; Brookner'in *Latecomers*'ında otellerin ve kafelerin bulunduğu Kempinski meydanında oraya ait olmadığını hisseden Fibich yabancılik duygusu ile başbaşadır. Diğer bir ifade ile M. Tekin'in de ileri sürdüğü gibi “mekân unsuru kahramanların çiziminde önemli bir role sahiptir” ve *The Grass is Singing* ve *Latecomers*'da görüldüğü gibi “bazı romanlarda, bazı kahramanları kişisel özelliklerinden çok, içinde yaşadığı çevre ile hatırlarız. Bu kişiler içinde yaşadıkları çevre ile adeta özdeşleşmiş gibidirler” (Tekin, 2011: 130).

Olay örgüsü bir romanda önemli bir ayrıntı olduğundan, yazarların olay örgüsünü esere yerleştirebilmeleri için mekânlara ihtiyaçları vardır. Kullanılan mekânların eserde bazen farklı görevleri olabilmektedir. Ancak mekân, temel olarak olayın gerçekleştiği, bireylerin kimlik kazandıkları yerdir ve bu sebeple de karakterler hakkında okura önemli ipuçları verebilmektedir. Mekân kavramının diğer kullanım alanları Tekin tarafından *Roman Sanatı Romanın Unsurları* adlı eserinde şu şekilde gruplandırılmıştır:

Romancı, mekân unsurunu:

- a) olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak,
 - b) roman kahramanlarını çizmek,
 - c) toplumu yansıtmak,
 - d) atmosfer yaratmak
- cihette kullanabilir ve o, olayları şekillendirirken bunlardan birini devreye soktuğu gibi, birkaçını da dikkate alabilir.

(Tekin, 2011:129)

Bu nedenle Brookner'in yaptığı gibi iç mekân olan Aunt Marie'ye ait bir “ev” tasviri kullanılarak hem o karakter hakkında bilgi verilip atmosfer tanıtılırken; hem de o dönemin toplumsal koşulları ile ilgili bir sosyal resim çizilebilir. Lessing, beyaz ve

yerli çatışmasının hakim olduğu Güney Rodezya'daki yerleşim hakkında bilgi verirken, satır aralarında birbirinden kilometrelerce uzağa konumlanmış “dükkânlar” ve “çiftlikler”den bahseder. Lessing’in bu mekânların birbirlerinden uzakta olmalarına rağmen “iletişimin merkezi” olduklarını ifade ederken yaptığı şey, bu mekânlar aracılığı ile Güney Rodezya'daki toplumsal düzen hakkında bilgi vermektir.

Mekânların bazen eserdeki bir karakter kadar önem taşıyarak farklı işlevlere sahip olduğu görülmektedir. *The Grass is Singing*'deki “çatısı demirden yapılmış ev” bu durum için verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Bu ev eserde pek çok farklı bölümde tekrar edilmekte, ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmekte, evin geçirdiği değişimler vurgulanmakta ve bu sayede evin önemi ve karakterler üzerindeki etkisi göz önüne serilmektedir. Bu ev mekân olarak *The Grass is Singing*'in olay örgüsü içerisinde önemli bir yere sahiptir ve Mary'nin ruhsal durumunu yansıtmaya açısından dar ve kapalı bir mekân olarak vurgulanması dikkat çekicidir. Burada mekân, olay örgüsüne ya da zamana bağlı olarak karakterlerden ayrılmaz bir unsurdur; fakat Şengül'e göre mekâna verilen önem ve mekânı kullanma biçimi yazardan yazara ya da eserden esere farklılık gösterebilmektedir:

Mekânın roman içindeki önemi ve alacağı şekil, yazarın öncelikle bakışı ile ilgilidir. Bazen de aynı yazarın farklı eserlerinde, mekânın önem derecesi de değişmektedir. Aslında, mekânın daha çok romanın içeriğine göre şekil alan bir yapı olduğunu söylemek doğru olacaktır. Olay ağırlıklı romanlarda/bölümlerde mekân, geniş bir çerçevede geçer. Farklı şekillerde genişleyerek romanın işleyişine yardımcı olur. Psikolojik yönün ağır bastığı romanlarda/bölümlerde ise mekân, darlaşır. Darlaştığı ölçüde derinlik kazanır. Roman kişilerinin psikolojik yapılarına göre yeni anlamlar ve işlevler yüklenir. Roman kişilerinin konumlarına ve ruhsal durumlarına göre durağan bir mekân retoriği karşımıza çıkar.

(Şengül, 2010: 5)

Latecomers'da, karakterlerin savaş sonrası ruhsal durumları ele alındığından psikolojik yönün ağır bastığı ve Fibich'in bunalım geçirdiği bölümlerde mekân

olarak hep daha küçük, dar yerlerin (otel,kafe vs.) kullanıldığı görülürken; *The Grass is Singing*'de de Mary'nin ruhsal bunalımı daha geniş bir mekân olan doğada değil daha dar bir mekân olan dükkân ya da yatak odasında tasvir edilmektedir. Her iki roman da psikolojik ağırlıklı bölümler fazla olduğundan, roman kişileri ve ruhsal konumları açısından durağan bir mekân retoriği görüldüğünü söylemek yerinde olacaktır.

Mekân, bazen olay örgüsünde olayın oluşumuna yardımcı olmakta ve olayların sıralamasını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda olayları sonuca götürmeye yardımcı olduğu iddia edilebilir. Bu sebeple bazı eserlerde mekânın bir karakter kadar eserde etki sahibi olduğu, olay örgüsüne yön verdiği görülebilir. Doris Lessing, *The Grass is Singing*'de doğayı insani duyguları tasvir etmek için kullanmış ve doğaya insana ait özellikler yükleyerek bu mekânlara bir anlam yüklemiştir. Doris Lessing, 'Çalılıklardaki seslerin Mary'i izlemek için sessizliğe gömülmesi veya düşmanca bir nefesin üflemesi' Mary'nin hissettiği korku duygusunu tasvir etmek için anlatıcı tarafından seçilmiş özenli benzetmelerdir. Doğanın Mary'e olan düşmanlığı ve içinde yaşadığı ev, bir mekân olarak, yaptığı evlilik ile Mary'nin kendini kapana kısılmış gibi hissetmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda –ev– mekân olarak olay örgüsünde Mary'nin ruhsal durumunu etkilemektedir ve hikâyenin sonuca ilerlemesinde yazarın mekânı yardımcı bir unsur olarak kullandığı ifade edilebilir. Yazıcı'ya göre birey içinde yer aldığı mekânı algılamalı ve kendini bu yapı içinde konumlandırabilmelidir (Yazıcı, 2002: 269). Mary ise kapana kısılmış ve kendini yabancı hissettiği bu çevrede kendine bir konum, rol ya da dost bulamamaktadır; ki bu çevrede köpekler bile onu umursamamaktadır (Lessing, 1981: 72).

Öylesine sıcaktı ki! Bu kadar sıcak olacağını hiç tahmin etmemişti. Gün boyunca tüm vücudundan ter akıyordu; terin elbisesinin altından sanki karınca gibi kalçalarının ve uyluklarının üzerinden aktığını hissedebiliyordu. Gözlerini kapatıp hareketsiz oturur ve başının üzerindeki demir çatıdan gelen sıcaklığı hissedirdi. Gerçekten, evin içinde bile şapka giymek zorunda kalması çok kötü bir durumdu. Eğer Dick gün boyu arazide dolaşmak yerine gerçekten evde yaşıyor olsaydı, kesinlikle bir tavan yaptırırdı. Çok fazla tutmasa gerekti? Günler geçtikçe, parasını

tavana harcamak yerine perdelere harcamasının
tamamen aptallık olduğunu düşünmeye başlamıştı.
(Lessing, 1981: 79)¹

Mary kendisini bu mekân ile bağdaştıramaz, bu sıcak evde ne aradığını sorgular ve bunun sonucunda da ruhsal bir bunalım yaşar. Bu şekilde tasvirler ile ilerleyen eserin son bölümünde mekân, olayları sonuca götürmek için kullanılır ve Mary'nin ölüm sahnesinde kullanılan benzetmeler mekânın karakterler üzerindeki etkisini gösteren ifadeler içerir. Bu bölümde yazarın kullandığı ifadeler ile “çalılar da Mary'den intikam almaktadırlar ve ağaçlar canavarlar gibi, aceleyle üzerine gelirken, gök gürültüsü bu gelişin sesidir” (Lessing, 1981: 254). Vahşi doğanın seslerinin karakter üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sahnelerde “mekân olayın veya zamanın akışına bağlı olarak, kahramanlarla sıkı sıkıya bağlı ve kaynaşmış durumdadır” ve bu kaynaşma her tasvirde görülebilir (Bourneur, Qellet, 1989: 91).

Stevick'in belirttiği gibi romanda mekân, “olaylar dizisini ve karakteri etkilediği ölçüde bütünün bir parçası” olabiliyorsa, Lessing ve Brookner eserlerinde mekânları önemli parçalar olarak kullandıkları söylenebilir (Stevick, 2004: 264). Lessing, vahşi doğayı mekân olarak kullanarak çerçeveyi tamamlamak için okura ipuçları verirken; Brookner *Latecomers*'da mekân olarak şehri ve şehrin sokaklarını kullanır ve eseri okurken İngiltere, Londra ve buradaki yaşam ile ilgili çerçeveyi tamamlamak okura düşer. Bu bağlamda; bir yazarın kırsal kesimi ele alırken, diğerinin şehri ele alması karakterlerin yaşam alanlarını, olay örgüsünü ve mekânın karakter üzerindeki etkisini de etkileyecektir. Çünkü vahşi doğa üzerinde Mary'nin hiçbir hakimiyeti yoktur ama yine de onunla bir mücadele içine girer ve sonunda da ona boyun eğmek zorunda kalır. Fakat, şehirde belirli bir düzen altında yaşayan Thomas Fibich ya da Thomas Hartmann'ın doğa ile mücadele etmeye çalıştıkları görülmez. Çünkü şehir yaşamı daha karmaşıktır ve içinde doğanın etkilerinin yanısıra daha pek çok etken barındırmaktadır. Hartmann ile Fibich'in, Mary'nin aksine, bu yaşamla mücadele etmeden boyun eğdikleri görülebilir.

¹ Bu tezde yabancı eserlerden yapılan alıntılar, tarafımdan orijinal metinden Türkçe'ye çevrilmiştir.

Anita Brookner'in, Doris Lessing'in aksine kırsal kesimden farklı bir dokuya sahip olan şehri ve şehirde yaşayan karakterleri ele alması kendisinin de şehirde yetişmiş olması ve bu kültüre yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Göç ettirilen iki karakterin hayatlarını anlattığı *Latecomers*'da, Fibich ve Hartmann'ın yaşam alanları evlerden, binalardan veya otellerden oluşmaktadır. Eğer Brookner da Lessing gibi Güney Rodezya gibi bir ülkenin küçük bir kasabasında yetişmiş olsa idi eserlerinde bunun bir yansıması olarak kullanacağı mekânlar farklı olabilirdi. Lessing ise *The Grass is Singing*'de, karakterlerden bazılarını açık alanlardaki derme çatma kulübelerde, zengin olanları ise kasabada veya şehirde, daha düzenli İngiliz evlerinde yaşarken çizmektedir. Şehirler; köylerden, kasabalardan, kırsal kesimden bambaşka bir dokuya sahip olduğundan; ekonomi, sanayi ya da hizmet sektörü gibi açılardan çok daha gelişmiş oldukları görülür. Bu sebeple daha örgütlü toplumsal hayatın yaşandığı Londra'da -şehirde- yaşayan Fibich ve Hartmann refah bir yaşam sürerken; Rodezya'daki Mary ve Dick Turner çifti çiftlik yaşamının güçlükleri içinde boğulmaktadır. Görüldüğü üzere yazarların yaşadıkları mekânlar; eserlerinde çizdikleri tasvirler, oluşturdukları olay örgüleri ve betimlemelerinde kullandıkları mekânlar başta olmak üzere daha pek çok etmeni etkileyebilmektedir. Şengül'ün makalesinde yaptığı alıntıda belirttiği gibi:

Şehirleri diğer yerleşim birimlerinden ayıran tek özellik kalabalık nüfusları değildir. Şehirler köylere göre daha örgütlü bir toplumsal hayatın yaşandığı, kamu otoritesinin güçlü olduğu ve resmi, gayri resmi tüm kurumların daha fazla gelişip, bürokratikleştiği birimlerdir. Ekonomik faaliyetler, ticaret, sanayi ve hizmet sektörleri gibi tarım dışı alanlarda yoğunlaşmıştır.

(Karatepe, 1996: 301)

Latecomers ve *The Grass is Singing*'de karakterlerin bazen farklı kültürlere ait oldukları için, üzerinde bulundukları topraklarda konuşulan dile karşı yabancılık çektikleri görülmektedir. İçinde bulunmak zorunda kaldıkları mekânda ait olma hissi dışında bir de iletişim konusunda sıkıntı yaşarlar. Hartmann, Londra'ya ilk geldiğinde taksinin camından 'Compayne Gardens'daki büyük kırmızı tuğlalı evleri izlerken kimsenin onu anlamadığı bir dilde gözyaşlarına boğulur ya da – kendi dili olan Almanca'yı konuşmamak şartı ile – Fibich ile eşleştirilir (Brookner, 1992: 9).

Ait olmadığı bir ülkeye alışma sürecinde olan bir çocuğun kendi dilini konuşmamak şartı ile başka bir Alman ile eşleştirilmesi demek onun için gerçekten zor bir dönemin atlatılmasında ona hiç yardımcı olunmadığı anlamına gelmektedir. *The Grass is Singing*'de ise dil; otoritenin ve gücün sembolü olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Kölelerin Mary ile İngilizce konuşma haklarının olmadığı bu mekânda dil, sadece güçlü olanın kullanabileceği bir araçtır. Kendisine işinin başına dönmesi emredilen zenci kendi dillerinde su içmek istediğini söyleyince Mary bu dili anlamadığı için onunla bu dilde konuşmamasını emreder, İngilizce söylediğinde ise yerliği kamçılar (Lessing, 1981: 146). İngilizce konuşan beyaz otoritenin temsilcisi Mary, kendi gücünün ve hakimiyetinin paylaşılmasına kesinlikle karşıdır. Bu bağlamda, beyazlara göre; yerliler eğer beyazlara ait olan dili kullanırsa, onlarla iletişime geçebilir ve eşit olduklarını ifade edebilirler. Bu durumun beyazları endişelendirdiği iddia edilebilir. Kısacası, farklı mekânlarda dil farklı sebeplerden önem kazanmaktadır.

Mekân'ın karakterler ve olay örgüsü üzerinde, kısacası edebi bir eserin tümü üzerinde bu derece etkiye sahip olduğu bilindiğine göre mekân kavramını gruplandırmak eserleri incelemede kolaylık sağlayabilir. *Latecomers* ve *The Grass is Singing*'de iki yazarın da aşağıda belirtilen dört gruptaki mekândan her birine örnek olabilecek pek çok farklı mekânı kullandığı görülecektir. Şengül'ün makalesinde belirttiği gibi okurun karşısına soyut veya somut mekânlar çıkabilir. Soyut mekânlar fantastik romanlarda görülürken, tezimde kullanacağım bölüm ise somut mekânların gruplandırılmasıdır:

- a. *Açık / Geniş / Dış Mekân*: Ülke, kırsal, deniz, dağ, şehir, park gibi geniş alanlar...
 - b. *Kapalı / Dar / İç Mekân*: Ev, konak, apartman, okul, dükkân, otel gibi yerler...
 - c. *Genel Mekânlar*: Hastane, okul, dersane, lokal, lokanta gibi yerler...
 - d. *Özel Mekânlar*: Ev, mutfak, bahçe gibi, belli bir kişinin veya ailenin kullanımında olan mekânlar...
- (Şengül, 2010: 6-7)

Sonuç olarak; Doris Lessing'in, *The Grass is Singing*'de çeşitli yönleri ile Zimbabwe'yi ele alarak mekân olarak Güney Rodezya'yı kullanırken, Anita

Brookner'in *Latecomers*'da mekân olarak Londra'yı ve Berlin'i kullanmasının tesadüfî olmadığı; bu yazarların hayal dünyalarında yaşadıkları farklı mekânları barındırdıkları bilinen bir gerçektir. Çünkü edebi eserler toplumu oluşturan bireyler tarafından yaratılırken, yaratıldığı toplumdan izler taşıyarak yine içinde yaratıldığı topluma ve kültüre ışık tutmaktadırlar. Bireyi farklı kültürlerle karşılaştıran edebi eserler okuru başka toplumlar ve düşünceler ile karşı karşıya getirerek düşünce dünyasının gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu edebi eserleri ortaya koyan her iki yazarın da; bireyi kimlik sahibi yapan ve onu diğerlerinden farklı kılan farklı toplumlara ait oldukları bilinmektedir. Her bireyin ait olduğu toplumun tarihinden, coğrafi koşullarından, bu topraklarda kullanılan dilden ve bir arada yaşadığı diğer bireylerden etkilenmesi olağan bir durumdur. Toplumlari bireylerin oluşturduğu gerçeği düşünıldüğünde akla -bireyler içinde yaşadıkları toplumdan tarih boyunca nasıl etkilenmişlerdir- sorusu gelir ve bu soruya cevap verebilmek için tarihin herhangi bir kesitinden seçilecek bir edebi eser, tarihe ışık tutan önemli bir kaynak olabilir. Bu nedenle; her bireyin -yazarın- ürettiği eser farklı nitelikler barındırabilir fakat bakış açıları ya da kullanılan mekânlar her ne kadar farklı olsa da “sanat eserlerinde gördüğümüz, doğadır, insandır, hayattır ve sanatçı eserinde bize bunları yansıtır” (Moran, 2007: 17).

BÖLÜM 1

DORIS LESSING VE MEKÂN

Bu bölümün amacı Doris Lessing'in *The Grass is Singing*(1950) isimli romanında yazarın yetiştiği çevreden etkilenecek şekilde yarattığı Güney Rodezya'yı farklı yönleri ile olay örgüsünü yönlendirmede, romandaki karakterleri oluşturmada veya onların ruhsal bunalımlarını sunmada nasıl kullandığını ele alarak incelemektir. Büyük Britanya'nın sömürgelerinden birisi olan Güney Rodezya'da (günümüzde Zimbabwe) yaşayarak iklim koşullarından insanların tutumlarına kadar pek çok ayrıntıyı yaşayarak öğrenen Lessing, romanında o dönemin Rodezya'sı ve oradaki yerli toplum ile beyaz halkın çatışmalarını, İngiliz asıllı Mary ve Dick Turner isimli karakterleri kullanarak yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, coğrafyanın bir mekân olarak romandaki yansımaları irdelenecektir.

Bir ülke hakkında genel bilgi edinmek için ansiklopediler ya da gezi kitaplarından faydalanılabilir; fakat orada yaşayan insanların ne hissettikleri veya düşündüklerini anlayabilmek, o insanlarla duygudaşlık kurabilmek için onları daha yakından tanımak gerekir. Başka bir ifade ile, bir ülkeyi okura tanıtmamanın kolay bir şey olmadığı söylenebilir. Bunu yapmak için orayı sadece gezip görmek yeterli değildir; o ülkenin kültürünü iyice özümsemiş ve insanları ile aynı havayı teneffüs etmiş olmak gerekir. Bu bağlamda yazarın yaşamı bu inceleme açısından önem kazanmaktadır. 1919 yılında İran'da doğan Doris May Tayler; ailesi ile birlikte 1925'te Britanya sömürgesi olan Güney Rodezya'ya yerleşirler². Michael Thorpe'a göre otuz yılını geçirdiği bu mekân ve insanları (hem siyahiler hem de yerleşimciler) onun eserlerinde önemli bir bölüme sahiptir ve bugün bile, Londra'da yirmi beş yıl yaşamanın ardından, halen ona ilham vermeye devam etmektedir (1978: 4).

² <http://www.dorislessing.org/biography.html>

Bu bağlamda *The Grass is Singing*'de; üzerinde yaşadığı topraklar üzerinde yerlileri ezen ve onlara saygı göstermeyen beyazların tutumlarının sebepleri, Mary Turner cinayetinin sebepleri ve arka planı, Dick ve Mary Turner'ın birer İngiliz olarak Afrika'daki yaşamları ve bunalımları, Matabele ve Mashonaların yaşadığı topraklara gelen beyazların kendi yaşam tarzlarını bu yabancı topraklara uyarladıktan sonra her fırsatta yerlileri küçümseyerek eleştirmeleri; kısacası bu ülkede var olmaya ve yerlilere karşı üstünlük kurmaya çalışan İngiliz karakterler ile yerlilerin çatışması verilmeye çalışılmaktadır.

Yerlilerin beyazlara, doğanın bir parçası olan ağaçlar ve kayalar kadar uzak olduğu Güney Rodezya'da; *renk, toplum* ve yabancı bir *mekânın* belirlediği sınırlar içinde zamanla akıl sağlığını yitiren kadın karakter ile beyazların Rodezya'daki genel tavır ve davranışlarına yönelik portreler çizen Lessing, Anita Brookner gibi *yabancı olmak* ve *farklı olmak* temalarını kullanmakta ve bunları etkin şekilde yansıtmak için de bu yabancı topraklarda yaşayanların içinde bulundukları durumlar yaratırken kullandığı betimlemelerde vahşi doğaya ait öğeler kullanmaktadır. *The Grass is Singing*'de Mary'nin çektiği yalnızlığa benzer şekilde; *The Old Chief Mshlanga* adlı hikâyede küçük Nkosikaas'ın Güney Rodezya'da, sonsuz bozkırlarda hissettiği yalnızlık yerlilerin dünyasını oluşturan vahşi doğanın beyazların tarafında olmadığını ima etmektedir. Bu hikâyede vahşi doğanın; beyazlara yerlilerden farklı olduklarını, bu topraklara ait olmadıklarını, Afrikalı kimliğinin İngiliz kimliğinden farklı olduğunu sürekli vurgulayan bir imge gibi ele alındığını ifade etmek yerinde olacaktır. Lessing'in kullandığı '*yabancı bir güneş*' (*The Old Chief Mshlanga*, 14) gibi imgeler Rodezya'nın beyazlar için ne kadar yabancı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

The Grass is Singing'in genelinde Rodezya'nın mekân olarak kullanılması ve bu mekâna ait detayların verilmesi Lessing'in bu ülkenin doğası ve kültürü ile yoğrularak yetişmesinden kaynaklanmaktadır. Pek çok tasvire dikkat edildiğinde, her ne kadar kurak ve beyazlara uzak bir tabiat da olsa, yazarın kendisinin de buradaki tabiata tutkun olduğu hissedilebilir; çünkü mekân olarak vahşi doğa insanın direnme gücünü zaman zaman zorlasa da, yeri geldiğinde çeşitli güzellikleri ile insanı büyüleyebilmektedir. Yabancılar için ürkütücü ve kuraklığın hakim olduğu bir

mekân olan Güney Afrika, Rooney’e göre aslında Avrupalı’nın ruhsal ve manevi çürümüşlüğü’nün tasvir edildiği bir mekândır (Rooney, 2005 :433). Eserde her ne kadar Avrupalıların bu mekâna yabancı oldukları vurgulanmak istese de ya da yazarın kullandığı mekân ve tabiat tasvirleri gerçeğe dayalı birer kurmaca olsa da oldukça detaylıdır ve okurun zihninde bu dünyayı yeniden canlandırmasına olanak sunmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak mekân kullanımları ve mekânın karakter çiziminde nasıl bir etkiye sahip olduğu ele alınacaktır. Daha sonra ise, beyazların bu topraklardaki varlıklarını sürdürebilmek amacıyla kurallar koyarak korumaya çalıştıkları beyaz toplumun yerlilerle olan mücadelesi incelenecektir.

***The Grass is Singing*’de Mekân (Güney Afrika) ve Karakterler**

Lessing Güney Afrika’da yetiştiği için *The Grass is Singing*’de tasvir ettiği mekânlarda bu ülkeden yansımalar görmek mümkündür. Romanda çizilen sahnelerde Güney Rodezya’yı dört bir taraftan çevreleyen uçsuz bucaksız bozkırlar tasvir edilirken, okur bu bozkırların karakterler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağı konusunda örnekler görmektedir. Bozkırlar eserin bir parçası olduğundan mekân olarak işlevsel hale gelmiştir. Bu bozkırlarda Mary Turner’ın ruh halinin gittikçe dengesizleştiği ve bir cinayete neden olduğu düşünüldüğünde bu coğrafyanın gerçekten romanda dramatik bir fonksiyonu olduğu iddia edilebilir. Romanda yapılan tasvirler olay örgüsü açısından önemli bir işleve sahiptir. D.S. Bland’ın *Romanda Fiziksel ve Sosyal- Kültürel Çevre* konulu makalesinde verdiği bir alıntıda tasvirin romanla ilişkisinin çok önemli olduğu belirtilmektedir. Bland’a göre romanda yaratılan sahne, olaylar dizisini ve karakteri etkilediği ölçüde bütünün bir parçasıdır. Yani sahne, romanda dramatik bir fonksiyon icra etmelidir (Stevick, 1967: 275).

Mekân olarak Güney Rodezya’da yer alan çeşitli yerlerin ve doğal elementlerin kullanılmasının yanında, betimlemelerde kullanılan kelimelerin seçimi mekânın anlatım üzerinde söz sahibi olarak anlatımı etkilemesine yol açar. Annemarie Rathke, *Comparative Views of Zimbabwe* isimli kitabında “*Bush*”, “*Grass*”, “*Birds*” gibi doğaya ait öğelerin *Afrikanlı kimliğinin varlığına* işaret ettiğini belirtir ve az sayıda

beyazın bu Afrika mitini anlamaya çalıştığını ileri sürer. *The Grass is Singing*'de, 'otların fısıldadığı' ve 'yabancı kuşların konuştuğu' vahşi doğa eserde genel mekân olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Bu mekândaki nesnelerin yarattığı Afrika mitini beyaz karakterlerin arasında sadece doğaya saygı gösteren ve değer veren Dick Turner anlamaya çalışmaktadır. Bazı beyaz karakterler her ne kadar Afrika'yı anlamaya çalışıyormuş gibi görünse de; gerçekte iki kültürün birbirinden ne kadar farklı olduğunu Lessing'in eserlerinden aldığı alıntılarla vurgulayan Rathke, beyazların Afrikalılardan bir şey öğrendiklerinde durumun kültürel alışveriş olarak değerlendirildiğini; ancak beyazların yerlileri kendilerinden farklı gördükleri için onları kendilerinden uzak tuttuklarını belirtir:

[...] Ve beyazlar 'otların fısıldadığını', 'yabancı kuşların konuştuğunu' (*The Grass*, 198) fark ettiler. 'Siyah adamın mirası' veya 'yaprağın, toprağın ve mevsimlerin kadim bilgeliği' (*Witchcraft*, 38) gibi anlaşılması güç ifadeler en azından bir Afrikalı kimliğinin varlığına veya var olabileceğine işaret etmektedir. R. Whittaker'a göre 'yerlilerin yaptığı bir ilaç beyaz bir çocuğun gözlerini iyileştirdiğinde kültür alışverişi olur. Ancak beyaz bir yerleşimcinin kızı Avrupalıların çoğu için, 'çiftliklerde yaşayan siyahilerin onlara ağaçlar ve kayalar kadar uzak' olduğunu söyler (*Old Chief*, 14).

(Rathke, 2008: 21)

Burada görüldüğü üzere Lessing mekân olarak Güney Afrika'yı iki farklı perspektiften anlatmaktadır. Birincisi yerli halkın haklarının savunucusu kimliği, diğeri ise beyaz bir kadın kimliğidir. Bu sayede yerli - beyaz çatışması da mekân tasvirleri ile yoğunlaşmış bir şekilde oluşturulmuştur.

Mekân olarak Rodezya ve Güney Afrika en ince detayları ile okurun zihninde canlandırıldığı için; bu ülkedeki yerli ve beyaz ilişkileri, yerli toplum ve beyaz toplum çatışmaları, kültür farklılıkları, beyaz ve yerli topluma yönelik eleştiriler eserin başlıca konusunu oluşturmaktadır. Okur, Güney Afrika'nın zengin kültürü ile baş başa bırakılarak bu çatışma ve ilişkileri kendi kendine keşfetmesi beklenmektedir. Örneğin; Mary Turner'ın öldürülmesinden sonra cinayet haberini Marston'dan öğrenen Slatter, komiser Denham'a telefon etmek yerine bir not

yazmayı tercih eder; bu olayı herkesin duymasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü, Lessing bölgede yaşayan herkesin “*branch telephone*” un neye benzediğini bildiğini belirtir ve telefonun neden kullanılmadığını anlatmak için telefonu tasvir eder. ‘Kolu gerekli numara kadar çevirdikten sonra ahize kaldırılır ve sonra klik, klik, klik; bölge çapında farklı yerlerden gelen soluk alma, fısıldama veya hafif bir öksürük gibi tüm sesler duyulabildiği ifade edilir(Lessing, 1981: 13).’ Kısacası yazar alttan alta, Slatter’ın cinayet haberini bu şekilde tüm bölgenin konuşan kişiyi duyabileceği bir yolla değil de yazılı bir not ile gizlice iletmeyi uygun bulduğunu vurgulamaktadır. Bu yolla, cinayetin diğer beyazlar tarafından hemen duyulmamasını istediği çıkarılabilir.

Lessing mekânları kullanarak kültürel çatışmayı anlatmakta ve mekân ile ilgili yorumlarda bulunurken kullandığı her kelimeyi bilerek seçmekte ve her seferinde Rodezya’daki yerli-beyaz farkına ve karakterlerin bu ülkede kendilerini yabancı hissetmelerine dikkat çekmektedir. Mekân olarak Rodezya temel alındığına göre Rodezya ile ilgili her yorum yazarın tutumunu anlamak açısından okur için önemlidir. Örneğin; yazarın cinayetin sebeplerini açıklayabilmek adına Mary’nin çocukluğundan itibaren onun Rodezya’daki yaşamını ve yerlilere bakış açısını nasıl kazanmış olduğunu anlatırken seçtiği her kelimedede ironi görülebilir. Bunu ilk olarak Mary’nin en canlı çocukluk hatırası olan *Store*’ları³ anlatırlarken kullanır ve ülke olarak Rodezya’nın yatırımcılar ve maden sahibi patronlar tarafından kendileri için yarattıkları bir yer olduğunu ifade eder:

Demiryolu tüm Güney Afrika’ya yayılıp düğümlenerek kollara ayrıldıkça, ağlar boyunca, sekiz-on kilometrelik mesafelerle, yolculara çirkin yapı kümeleri olarak görülebilecek ufak yerleşim yerleri türedi. Aslında bunlar büyük bir olasılıkla dört beş yüz metrelik bir alanda yayılmış çiftçilik yörelerinin merkezleri idi. Bunlarda merkez yapısı, postane, bazen otel, ama kesin olarak bir dükkâna rastlanırdı.

Güney Afrika’yı anlatacak bir simge arıyorsanız, sermaye sahipleriyle ve maden arayıcıları tarafından yaratılan Güney Afrika’nın ve Siyah Kıta’yı ele geçiren misyonerlerin, bugün görmüş olsalardı

³ Store: Dükkân

dehşete düşecekleri bu ülkenin, bu dükkânda simgeleştğini görürdünüz. Bu dükkân her yerdeydi. Birinden onbeş-yirmi kilometre ötede bir başkasıyla burun buruna gelirsiniz; kafanızı vagondan dışarı çıkarın, işte yine karşınızdaydı; her maden bir dükkâna ve pek çok çiftliklere sahipti.

(Lessing, 1981: 36)

Yazar, Güney Afrika'daki beyazların oluşturduğu atmosferin tabiatıta iğreti durduğunu göstermek için onların yerleşim yerlerini *çirkin yapı kümeleri* olarak betimlerken, onların buraya ait olmadığını ima etmektedir. Bunun yanında, Güney Afrika'nın simgesi olarak ifade edilen beyazlara ait dükkânlar ise aslında beyazların her yeri kapladığını ve nereden bakılırsa bakın beyaz topluluğun eserlerinin her yerde görülebileceğini belirtmektedir. Beyaz toplumun maden ocakları, çirkin binalar ve dükkânlar ile Güney Afrika'nın her yerini kapladığı bu atmosfer içinde Mary'nin de pek çok beyaz gibi kendini doğduğu yere ait hissetmiyor olduğu görülmektedir. Yabancılık duygusu karakterde daha küçük yaşlardan itibaren kendini göstermektedir. Mary'nin yaşadığı ülkeye ait olmama duygusu, beyaz toplumun sembolü olan dükkândaki yaşamın cazibesinden kaynaklanmaktadır:

Mary için özlemle anılan 'Ev', annesi ve babası Güney Afrikalı olduğu ve İngiltere'yi hiç görmediği halde İngiltere anlamına gelmekteydi. Alışveriş yapmak için gelen, sonra erzak ve denizasırlı ülkeden gelen mektup ve dergileri arabalarına yükleyip gidenleri izlemek için tezgaha tırmanan Mary için, bu posta günlerinden ötürü, 'Ev' İngiltere idi.

(Lessing, 1981: 37)

Yazar, mekân olarak dükkânı kullanarak Mary'nin İngiltere'yi evi olarak gördüğünü ifade eder. Mary'nin ruh halini yansıtmak adına çocukluğundan bahsederek yazarın eserde kullandığı bir diğer mekân 'bu dükkânın yanı başındaki tozlu, küçük evlerden birisidir(38)'. Ev karmakarışık bir yer şeklinde tasvir edilmektedir, bu sayede kadın karakterin çocukluğunun çok sağlıklı geçmediği ev vasıtasıyla gösterilmektedir. 'Çakırkeyif bir baba ile acı çeken bir anne ve tren geçtiğinde sallanan küçük tahta bir kutuya benzeyen karmakarışık bu ev (42)' Mary'e güven duygusu vermediği kadar kendisi bu evde mutlu da değildir. Kadın karakterin bu mutsuzluğu ancak bu mekânı terk etmesi ile son bulacaktır. Mary

Turner, evden ayrıldıktan sonra okula gittiğinde eve ait mutsuzluğundan sıyrılmıştır. Geçmişe dair hafızasında kalan tek şeyin *‘ardında sakızağaçları olan ve gelip geçen öküz vagonlarından dolayı toz toprak içinde kalan meydan; tren çıgıllıkları ve öksürükleri ile günde birkaç kez çınlayan sıcak ve ağır hava’* olduğu ifade edilir (Lessing, 1981: 38,40). Ardından on altı yaşında okulu bırakıp Güney Afrika’daki *‘kuru bir kekin içinde kuru üzüm gibi dağılmış uykulu küçük kasabalarından birisinde’* bir ofiste çalışmaya başladığında ise, çocukluğunu geride bıraktığını düşündüğünden çok mutludur (Lessing, 1981: 41). Yazar, bu ülkede yaşayan insanların bazı şeyler karşısında uykuda imiş gibi tepkisiz kaldığını ifade etmek için Rodezya’nın küçük kasabalarının *“uykulu”* sıfatı ile tasvir etmektedir. Ancak *‘sıcak hava’* da çocukluğu gibi kadın karakterin peşini bırakmaz ve onun sonunu getiren olay örgüsünü hazırlamada yazara yardımcı olmaktadır.

İş yaşamı döneminde “edilgen” bir yaşamı(43) olduğundan kızlar kulübüne takılan Mary’nin yaşadığı çevre bu mekân sayesinde biraz değiştirdiği görülebilir. Bunun yanında, kızlar kulübü ilk başlarda Mary’nin sığındığı bir yer olsa da orada dönen dedikodular yüzünden karşısına çıkan ilk erkekle evlenmesine neden olduğundan dolayı, aynı zamanda olay örgüsünün yönlendirilmesinde kullanılmış bir mekândır. Sarvan, onun bu kulüpte başkalarının arkadaşlığını garantilediğini ve aynı zamanda kendi kişiliğinden sıyrıldığını belirtmektedir (Sarvan, 1979: 534). ‘Gece yarısına dek uzayan partilere katılarak, dans ederek ya da sinemaya giderek’ çok aktif bir yaşam sürerken kulüpteki diğer kızların dedikoduları yüzünden kendi mutluluğunu kendi elleri ile sona erdirir. Kulüpteki diğer kadınların dedikodularının oluşturduğu baskı yüzünden hemen evlenmeye karar veren Mary’nin *‘karakter olarak oldukça pasif olduğu’* görülmektedir (Ed. by Bezel, Norman, Uşşaklı, 1996: 19). Çünkü yazarın ifadesi ile *‘otuz yaşına gelmiş, iyi bir devlet eğitimi görmüş, son derece rahat bir yaşam sürdüren, dönemin gerekli bilgileriyle donatılmış (ama yalnızca niteliksiz kitaplar okuyan) bu kadın, kendine ilişkin o kadar az şey biliyordur ki, dedikodu sırasında birkaç kadın evlenmesi gerektiğini söylediği için, dengesini tümüyle yitirmiştir* (Lessing, 1981: 52).’

Yazarın kullandığı mekânlar olay örgüsüne göre çeşitlilik göstermektedir ancak her bir mekân işlevsel olarak bilinçli bir şekilde seçilmiştir. Yazar, Mary’nin hayatını

değiştirecek erkek karakteri tanıtmaya başlamadan önce bu karakterin Mary’e uygun olmadığını daha ilk sahnede bir mekân betimlemesi ile okura hissettirir. Dick Turner, ‘çuvallar dolusu tahılı ve iki tırpanını yüklediği arabası ile hantal ve ilgisizce sinemanın önünde(52)’ beklemektedir. Bu araba ile bu mekânda absürd görünen karakter kasaba yaşamına fazlasıyla yabancısıdır. Ayrıca Dick Turner’ın kenti hiç sevmemesi ya da kapalı mekânlardan kaçıp gitme ve kendini güvenli hissettiği çiftliğine bir an önce dönme arzusu da Dick Turner’ın şehirde kendini güvende hissetmediğini göstermektedir. Lessing bu sahnede mekânı Dick Turner’ın gözü ile betimler ve onun dışlanmışlık duygusunu ve banliyö anlayışının onu ne kadar mutsuz ettiğini okur ile paylaşır:

Dick Turner kentden nefret ederdi. Çok iyi bildiği bozkırdan çıkar, ev kataloglarından fırlamış gibi görünen evleriyle banliyölerden ve oraya buraya dağılmış çirkin bozkır evlerinin arasından geçtiği zaman; tüm bunlarla sert, kahverengi Afrika toprağı ve cilveli masmavi gökyüzü ile küçük ve rahat ülkelere göre olan küçük, sıcak ve rahat evler arasında – ve sonra da şık kadınlar için son modayı sergileyen dükkânları ve abartılı ithal yiyecekleriyle, kentin iş çevresinde hiç bir ilişki kuramazdı, kendini huzursuz, rahatsız ve tehlikeli hissedirdi.

(Lessing, 1981: 53)

Mary çiftliğe gittiğinde onu mekân olarak vahşi ve güçlü bir doğa karşılar. Çiftliğe gitmeden önce doğa ile ilgili aşk ve macera dolu fikirleri, çiftliğe adımını atar atmaz güçlü ve vahşi bir doğanın karşısında yok olur. Lessing, vahşilere iyi davranan tabiatın kadın karaktere karşı düşmanca tavrını, kendi kararlarını kendi özgür iradesi ile veremeyen bu beyazı istemediğini göstermek için kullanmaktadır: ‘Sonsuz bir sessizliğin hâkim olduğu çevrede, bir garip yaratıklar ordusu gibi çalılıkların arasındaki sayısız küçük sesler onların gelişini sessizce izlemek için sessizliğe gömülmüştür ve şimdi yeniden işlerinin başına dönmektedirler’ (Lessing, 1981: 62). Bu vahşiliğin verdiği korkuyu hisseden Mary bu çiftlikte yabancılık çeker:

Ay, büyük parlak beyaz bir bulutun arkasına sinmişti ve gökyüzü aniden kararmıştı – *soğuk yıldızlı göğün* altında kilometrelerce süren bir karanlıktı bu. Her yerde güneşin baskısından şekli bozulmuş, yerlere uzanmış bozkır ağaçları vardı; arabanın durduğu küçük alanda belirsiz karanlık varlıklar gibi

duruyorlardı[...] Mary titreyerek etrafına baktı,
ağaçların arasından gelen soğuk bir rüzgâr arkasında
beyaz bir duman bırakarak estiğinden titremiştir.
(Lessing, 1981: 62)

Yazar, mekân olarak tabiatı tasvir ederken insani duyguları doğayı tasvir etmek için kullanmış ve doğaya insana ait özellikler yükleyerek bu mekânlara örtük anlamlar yüklemiştir ve bu sayede hikâyeyi yönlendirmektedir. ‘Çalılıklardaki seslerin Mary’i izlemek için sessizliğe gömülmesi veya düşmanca bir nefesin üflemesi’ Mary’nin hissettiği korku duygusunu tasvir etmek için anlatıcı tarafından seçilmiş özenli benzetmelerdir. Mekân ve karakterler arasında, mekân ve karakterlerin duygu ve düşünceleri arasında sık sık ilişki kurulması yazarın hayal gücünün ne şekilde işlediğinin bir göstergesi olabilir:

Parlayan beyaz taşlardan oluşmuş bir sınır önünde
parlıyordu ve Mary evden uzaklaşıp onlara doğru
yürüdükçe taşların büyüdüğünü ve yaklaştıkça
yumuşadığını gördü. Aniden garip bir kuş, geceye
özü yabani sesler çıkarmaya başlayınca geriye
dönüp kaçtı, sanki diğer dünyadan gelen düşmanca
bir nefes üflemiş gibi korkuya kapıldı.
(Lessing, 1981: 62)

Mary ve Dick’in çiftlikteki ilk kez eve geldikleri bu sahneler betimlenirken yazarın aklında muhtemelen kadın karakter hakkında öngördüğü son için okura ipucu verme gayreti vardır. Çünkü ev ‘geniş bir ayışığı demetinin altında, sımsıkı *örtülü*, *karanlık ve havasız*’ durmaktadır ve içeri girdiklerinde ‘*donuk yeşil ışığın altında oda ufacık ve alçak görünmektedir*’, ‘ortalıkta *hayvanımsı denilebilecek ağır bir koku*’ vardır ve gaz lambası için kullanılan ‘*yağlı parafin kokusu*’ Mary’nin midesini bulandırır (Lessing, 1981: 63). Kullanılan kelimelerden anlaşılacağı üzere bu ortamda var olan her şey şimdilik bu kadın karaktere karşıdır.

Şehir yaşamından sonra çiftlikteki ilk gecede kendisini eve gelen davetsiz bir misafir gibi hisseden Mary ve kocası çay içerlerken, Mary iki oda arasında *kapı* yerine kullanılan *kalın çuvalları* görür (Lessing, 1981: 65). İki oda arasında kapı yerine çuval kullanılması temelde evdeki fakirliği sergilemektedir belki; ancak Dick Turner hastalandığında Moses yan odada onun iyileşmesini beklerken, Mary kölenin

çuval arkasındaki silüetini korku ile izleyecek, nefesini dinleyecektir. İki karakterin arasında kapı olmaması, Moses'in Mary'e ait olan sınıra özgürce girebileceğini göstermektedir. Çünkü 'kapı' Mary'i kendine ait mekânıyla onun dışında kalan şeyler arasındaki bağlantıyı biçimlendiren nesne olarak önemlidir. *"'Kapı' hem sınır ve özgürlük duygularını oluşturma hem de onları yok etme kapasitesine sahiptir"* (Simmel, 1997: 171-2). Bu nedenle Mary'nin eve geldiği ilk gün dikkatini çeken odalar arasında kapının bulunmaması, eserin daha sonraki bölümlerinde gerçekleşecek olayları öngörmek için kullanılmıştır.

Evlerde kapıların bulunduğu şehir yaşamının karmaşasından birdenbire vahşi doğanın sessizliğinin ortasına düşen Mary'nin, buradaki yaşam koşullarına uyum sağlamakta güçlük çekmesi onun şehir yaşamına alışkın toplumsal ve kültürel kimliğinin doğal yaşama uyum sağlayamadığını göstermektedir. Birey zaman içinde şehir yaşamından doğal yaşama geçiş konusunda bir ilerleme kaydedebilir; ancak Mary için aynı durum söz konusu olmayacaktır. Ona düşman olarak yansıtılan doğa ona güzel bir hoşgeldin diyerek tuhaflığı ve güzelliği ile onu büyülese de aynı düşmanlığı hikâyenin sonuna dek sürdürür. Bunun bir sebebi de, Mary'nin beyaz bir kadın olmasıdır. Her ne kadar şehir ya da kırsal kesim bölgeleri Güney Rodezya'ya ait olsa da, şehirdeki beyazların yaşam tarzları ile kırsal kesimde yaşayan beyazların yaşam tarzları da birbirinden farklıdır. Tabiata yabancı olmanın verdiği korkuyla dolu ilk karşılaşmanın ertesinde, sabah uyandığında Mary'i verandadaki sardunyalar ile fundaların bulunduğu bambaşka bir manzara karşılaşması okura umut verse de doğanın düşmanlığı daha sonra olay örgüsüne yine hakim olacaktır:

Etrafa baktığında evin kilometrelerce uzanan geniş bir boşluktaki tepenin üzerine kurulduğunu, önünde biraz uzakta, ama arkasında oldukça yakın sıralanmış mavi kıvrımlı, dumanlı ve eşsiz güzellikte tepeciklerle çevrelendiğini gördü. Bu şekilde kapatıldığından burası çok sıcak olacak diye düşündü. Elini siper ederek yeşillığe baktığında mat, yeşil yapraklar ile güneşin altında altın gibi parlayan sarımsı çimenler ve capcanlı gökyüzünün güzelliği ve tuhaflığı karşısında etkilendi.

(Lessing, 1981: 62-63)

Olay örgüsünde karakterlerin yaşadığı değişimler farklı tabiat betimlemeleri ile desteklenmiştir. Olaylar dizisi, karakterlerin tutumları ve ruh halleri değiştikçe

tasvirler de değişmekte, bu değişimler tabiatın farklı yönleri anlatılarak desteklenmektedir. Bu bağlamda, olay örgüsü içerisinde göze çarpan örneklerden birisi yazar-anlatıcı tarafından vurgulanan ve Mary için gittikçe katlanılmaz hale gelen sıcaklıktır. Ortamın gittikçe sıcak olması ile Mary'nin gittikçe mutsuz olması ve yapacak birşey bulamaması durumları birbirleri ile uyumlu ilerlemektedir. Mary çiftlikteki evde kaldığı süre boyunca zaman içinde yerliler ile çatışma yaşamaya başlar, bununla birlikte her geçen gün sığağı daha fazla hisseder. Sıcaklık, zaman içinde öyle dayanılmaz bir hal alır ki, Mary evin demirden yapılmış olan tavanını değiştirtmek istediğinden Dick ile kavga etmeye başlar:

Öylesine sıcaktı ki! Bu kadar sıcak olacağını hiç tahmin etmemişti. Gün boyunca tüm vücudundan ter aktı; terin elbisesinin altından sanki karınca gibi kalçalarının ve uyluklarının üzerinden aktığını hissedebiliyordu. Gözlerini kapatıp hareketsiz oturur ve başının üzerindeki demir çatıdan gelen sıcaklığı hissedirdi. Evin içinde bile şapka giymek zorunda kalması gerçekten çok kötü bir durumdu. Eğer Dick gün boyu arazide dolaşmak yerine gerçekten evde yaşıyor olsaydı, kesinlikle bir tavan yaptırdı. Çok fazla tutmasa gerekirdi? Günler geçtikçe, parasını tavana harcamak yerine perdelerle harcamasının tamamen aptallık olduğunu düşünmeye başlamıştı.

(Lessing, 1981: 79)

Rodezya gibi sıcak bir ülkede, sıcaklık Mary için neredeyse bir saplantı haline gelir ve serinleyebilmek adına günde birkaç kez duş almaya başlar; ancak bu Mary ile Dick'in kavga etmesi için bir neden yaratır. Bu sahnede sıcaklığı daha da katlanılmaz yapan şey evin çatısının demirden yapılmış olmasıdır. Çatı yapımında, yerliler gibi kuru otlar kullanmak yerine o kadar sıcak bir bölgede demirden tavan yapılmış olması ilginçtir, belki de yazar bu durumu özellikle kullanmaktadır. Rodezya'da beyazların ev yaparken yerlilerin kullandığı malzemeleri kullanmak istememeleri nedeniyle demirden tavan yaptıkları görülmektedir. Bazı olayların gelişmesinde mekân kadar toplumun alışkanlıkları da etkilidir. Bu sıcaklık altında çiftliğe su taşımak maddi bir külfete neden olduğu gibi zahmetli ve zaman alan bir iştir, bu nedenle Mary'nin serinleyebilmesi için tek seçeneğı yağmurların yağmasıdır. Mary için yağmur hayati derecede önemli hale gelmiştir. Suyun hangi formu olursa olsun hayatın suyla başladığını Şenol Göka, *İnsan ve Mekân* 'da belirtmektedir:

‘Her türlü varlık için canlılığın itici gücü sudur ve canlılığın susuz düşünülmesi neredeyse imkansızdır. Bu yüzden su, fiziksel olarak canlanmanın, hayatta olmanın simgesi gibidir. Fiziksel varlığın sürdürülebilmesi için böylesine önemli olan suyun, çeşitli etkilenmeler dolayısıyla kültürel alanda da öne çıkması normaldir[...] Susuzluk varlığı tehdit eden bir soruna dönüşecektir.

(Göka, 2001: 66-67)

Bu durumda *The Grass is Singing*’de mekâna -yani çiftliğe- uzun süre yağmur yağmaması Mary’nin varlığını tehdit eden bir soruna dönüşür ve onun için sıcakları daha da dayanılmaz kılar. Mary, Dick’e göre daha uzun süredir Rodezya’da yaşamaktadır; ancak şehirde iken mevsimlerin değişimleri Mary’nin dikkatini pek çekmez. Bu yüzden, suyun canlanmanın ve hayatta kalmanın simgesi olduğunu ve fiziksel varlığını sürdürebilmesi için ne kadar önemli olduğunu fark etmemiştir. Kasabada iken mevsimlerin değişimi kadın karakterin hayatının bir parçasını oluşturmamaktadır fakat çiftlikte “beden ile zihin, mevsimlerin ağır hareketlerine boyun eğdiğinden,” yani bedeni ve zihni yerlilerin beyazlar karşısında çaresiz kalması gibi doğaya karşı çaresiz kaldığından, suyun önemi okurun dikkatini çeker.

Doğanın tahmin edilemez işleyişi karşısında insanoğlunun elinden bir şey gelmemektedir. Çiftçiler için yağmur verimli ürün almakta ne denli gerekli ise Mary’nin hayatında beklenen yağmur da ruhsal durumunun düzelmesi için o kadar gerekli olduğu görülmektedir; fakat tüm hikâyeye boyunca pek fazla yağmayan yağmur Mary’nin öldürüldüğü gün yağarak onun kurtuluşunu sembolize etmek için kullanılır. Doğanın tahmin edilemez işleyişi ve sıcaklığın karşısındaki çaresizliğinin dışında Mary için bu dar, kapalı mekânda-evde- yapılacak başka iş kalmadığından ‘verandada oturup bulutların hareketlerini ve mavi tepeler üzerindeki renk ve ısı değişimlerini izler ya da canlı kırmızı mavi ya da zümrüt yeşili kertenkelelerin alevler gibi kayaların üstünde fırlarken dalga dalga yayılan sıcaklığın kızgın taşları dövmesini seyreder’ (Lessing, 1981: 80). Bu bölümde açık alandaki renk ve ısı değişimleri Mary’nin hayatındaki tek değişikliklerdir.

The Grass is Singing’de Lessing, özellikle sıcaklık ve kuraklığın hakim olduğu mekân tasvirlerinin bulunduğu bazı bölümlerde kısırlık ve hareketsizlik temalarını

kullanmaktadır. Mary'nin yaşamının, zamanla *tembellik* ve *hareketsizlik* de eklendiğinde, sıkıcı ve kısır bir hayata dönüşmesi durumu ile *Waste Land*'de Eliot'un imgelerle anlattığı kısırlık ve hareketsizlik temalarının birbirine paralel bir şekilde işlendiği görülmektedir. Zaten *The Grass is Singing*'in girişinde yazar *The Waste Land*'in beşinci bölümünden bir alıntı ile kitabına başlamıştır. Bunaltıcı sıcak ve kuraklık sadece tabiatta değil, Mary ve Dick Turner'ın hayatlarında da etkilidir. Dick ne zaman işi ile ilgili bir girişimde bulunsa, tohumları tarlaya ektikten sonra beklediği yağmurlar yağmaz ve ektiği üründen hiç para kazanamazken tasvir edilmiştir. Sonuç olarak borçlarını ödeyemez, daha da kötüsü başka çiftçilere olan borçları gün geçtikçe artar.

The Grass is Singing'de ise topraklar verimli olmasına rağmen Dick'in şanssızlığı yüzünden ekonomik durumlarının sürekli kötüye gitmesi yazarın romanın başında alıntı yaptığı Thomas Stearns Eliot'a ait *Waste Land* şiirini ve şiirdeki *hareketsizlik*, *tembellik*, *kısırlık* ve *kuraklık* temalarını anımsatır. *Waste Land* şiirinin kendisi de aynen *The Grass is Singing* gibi çorak bir toprağa benzemektedir. *Waste Land*'de yer alan ailesini ve yaşamını kaybetmiş tedirgin ve bir dayanağı olmayan yersiz yurtsuz insanlar ve parça parça tamamlanmamış hikâyeler, şiirin neden çorak bir toprağa benzetilebileceğini kanıtlamaktadır. Michael Thorpe'un, *Doris Lessing's Africa* adlı eserinde belirttiği üzere Eliot'un şiirinde *bunaltıcı sıcak* ve *kuraklık* imgeleri ruhsal yoksunluğu temsil etmektedir (Thorpe, 1978: 17). Hayat veren ve canlandıran *yağmur* ve *gök gürültüsü* imgeleri ise *The Grass is Singing*'in başındaki alıntıda, yani şiirin beşinci ve son bölümü olan *What the Thunder Said*⁴ bölümünde okurun karşısına umut kaynağı olarak çıkmaktadır. Şiirin son bölümünde şair yeniden canlanma için bir umut kaynağı göstermiştir, çünkü beklenen yağmurlar sonunda gelir. Yaşamın kaynağı olan su kurak topraklara hayat verecektir. Bu bağlamda Doris Lessing, Mary'nin sonunun da aynen şiirde olduğu gibi yağmurla geleceğini ve Rodezya için bir umudun var olabileceğini incelemek adına bu alıntıyı eserin daha girişinde vermiş olabilir:

Dağlar arasındaki bu harap olmuş boşlukta

⁴ 'Gök Gürültüsü Ne Söyledi'

Soluk ay ışığında, türkü söylüyor otlar
Yıkılmış mezarlar üzerinde, küçük kilise hakkında
Boş bir kilise, sadece rüzgarın evi olan.
Pencereleri yok, kapısı sallanıyor
Kuru kemikler veremez kimseye bir zarar.
Çatı kirişinde sadece bir horoz dikilmiş
Ü ü rü üü, ü ü rü üü
Şimşegın ışığında. Sonra yavaşlayan rüzgar
Yağmuru getiren

Ganj nehri batmıştı, ve bükülerek gitti
Yağmur için bekledi, siyah bulutlar
Uzakta toplanırken, Himalayalar üzerinde.
Orman sindi, sessizlik içinde kamburlaştı.
Sonra gök gürültüsü konuştu

(Lessing, 1981: 8)

Bu şiir bağlamında sembolik olarak düşünüldüğünde yağmuru umutla bekleyen Mary ile, umutla eşitlik ve özgürlüğü bekleyen Güney Afrikalılar arasında bir bağ kurulabilir. Olay örgüsü içinde Mary sadece bu bağlantı açısından önemli değildir; *The Grass is Singing* bir oyuna benzetilirse, '*Murder Mystery*⁵' başlığı ile verilen haber ile birlikte Mary'nin ana karakter olarak sahneye ilk adımı attığı düşünülebilir. O andan itibaren Mary, Güney Afrikalı beyaz kadını temsil etmektedir ve gerek giyim kuşamı, gerekse düşünce, konuşma ve tavırları ile okura mekân olarak Rodezya'yı ve yerli-beyaz kültür çatışmasını anlatmakta Lessing'in yardımcılarından en önemlisidir.

Yazar-anlatıcı, sıcaklığın insanları esir aldığı kısır mekânda hayata dair hiçbir planı olmayan Mary'nin 'asla Dick'in istediği şekilde çiftlikte çalışabilecek bir eş, işçi ve anne' olamadığını belirtir. Claire Sprague'nin de altını çizdiği gibi mekândaki 'dik başlılık ve tabiatın düşmanca tavrı ve hava koşulları; Mary ve Dick'in farklılıkları ile birleştiğinde onların felaketine neden olacaktır. Bunun yanında *kadın-erkek*, *köy-kasaba*, *insan-doğa* kutuplaşmalarına *ırkçılık* da eklendiğinde onlar için yıkım kaçınılmaz hale gelir (Sprague, 1987: 21).' Bu yıkımı kurtarmak adına erkek karakter tarafından eserde açılan yeni mekân iyileştirme yerine tam aksine Mary'nin sonunu getirecek başlangıç olur. Mary daha önce yerliler ile iletişim içinde olmak zorunda kalmadığından onlarla bir sorun yaşamamıştır ancak Charlie Slatter'ı örnek

⁵ Gizemli Cinayet

olarak para kazanmak için Dick'in bir "*Kaffir Store*"⁶ açması hali hazırda eş, işçi ya da anne olamayan ve kimlik bunalımı yaşayan Mary'nin çocukluk hatıralarına geri dönerek iyice kimlik bunalımı yaşamasına neden olur.

The Grass is Singing'de Kaffir Store'ların mekân olarak Güney Rodezya'daki yeri ve önemi farklı bölümlerde kullanılan tasvirlerden çıkarılabilir. Yazarın anavatanlarını çok özleyen ancak oraya dönme imkânı olmayan beyazları bu mekân aracılığı ile okura tanıttığı görülebilir. "Birbirinden çok uzakta bulunan çiftliklerde soyutlanmış olarak yaşayan çiftçilerin bulunduğu" çiftlikler uzak alanlarda konumlanmış olduğundan, dükkânlar iletişimin merkezi olarak beyazların hayatlarında önemli bir yere sahiptir (Newquist, 1994: 3). Fakat beyazların sömürgeci tutumları nedeniyle bu dükkânlar sadece beyaz ırkın iletişim merkezidir ve ırklar arası iletişimin bu mekânlarda görülmesi beklenemez. Annemarie Rathke, Kaffir Store'ların *The Grass is Singing*'de Avrupalı yerleşimcileri temsil ettiğini ve tarım bölgelerinin merkezi olduklarını belirtmektedir (Rathke, 2008: 31). Lessing ise, Güney Afrika'da hangi tarafa bakılsa bir dükkân görülebileceğinden bahseder (Lessing, 1981: 36). Her madenin bir dükkânı ve çiftlikleri bulunmaktadır ve dükkânlar genellikle tek katlı yapılardan oluşmaktadır. Oluklu bir demir çatının altına kurulmuş, yiyecekten kıyafete kadar pek çok şeyin bulunabileceği dükkânlarda tezgâhın arkasında genelde bir Yunan, Yahudi veya Hintli vardır (Lessing, 1981: 36–37). Güney Afrika'da yetişen herkesin çocukluk hatıralarında bulabileceği bu kapalı mekân ve bu mekânların insanların hayatındaki önemini yazar şu sözleri ile ifade etmektedir:

Güney Afrikalı pek çok insan için bu dükkân çocukluk hatıraları ile bütünleşmiş bir yerd. Burasıyla ilgili öyle çok şey yaşanmıştı ki! Mesela serin, tozlu bir karanlıktaki, sonu gelmeyen yolun içinden aniden çıkıveren bir arabanın adamların ellerinde bardaklarla, aylakça vakit öldürdükleri ve 'ateş söndürmek' için parlak ışıklı barda birer yudum geniz yakan içkilerden yudumladıkları ışıklı yerin önünde duruverdiği gecelerin hatıralarını anımsatır. Arabanın durduğu yer; kaportaya ayağını yaslayarak, anavatanından gelen mektupları okuyan adamların,

⁶ *Kaffir Store: Güney Afrika'da Bantu kabilesinden olan yerlilerin alışveriş ettikleri dükkânlar.*

alışverişlerini yapanların, eşi dostu görmek için haftada iki kez gelenlerin, başıboş gezenlerin, ete sinek gibi üşüşen köpeklerin, dık dık bakan zencilerin bulunduğu bir meydan da olabilir. Pişmanlık '*Güney Afrika insanın içine işler*' diyen bu insanlar çok özledikleri anavatanlarında, fırsatları olsa da yaşayamayacaklardı.

(Lessing, 1981: 37)

Dick Turner'ın açtığı yeni mekân ile eserin olay örgüsünde yeni bir izlek yaratılmaktadır. Bu izlekte Kaffir Store açıldığında Mary dükkânla ilgilenmek zorunda kalır ancak çocukluğundaki dükkân kavramı ile şu anda kendisinin çalıştığı dükkân, mekân ve atmosfer olarak birbirinden farklıdır. Çocukluğunda bir dönem, dükkân onun yaşamının merkezidir ve haftalık gazetenin gelip gelmediğine bakmak ya da annesine yardım etmek için zamanının çoğunu harcadığı bir mekândır; zamanla büyüdükçe dükkânın onun zihnindeki şekli değişir ve burası onun için sadece babasının içki içtiği mekân haline dönüşür ve artık çocukluğundan ve babasından nefret etmesine neden olan mekân haline gelir. Yetişkinliğinde ise Lessing, Mary'i bitirenin bu dükkân ve tezgâhın arkasında yerlilere hizmet etmek zorunda kalması olduğunu belirtir (Lessing, 1981: 117). Bu açıdan ele alındığında yeni mekân ve müşterileri arasında sadece yerlileri görmenin Mary'de yarattığı büyük hayal kırıklığı, beyazların yerlilerden üstün olduğu fikrinin yerle bir edildiğinin bir sembolü olarak da kullanılmış olabilir.

Döneme ait ırkçı görüşler, Rodezya'daki dükkânlar gibi kültürel özellikleri içinde barındıran mekânlar aracılığı ile okura iletilmektedir. Lessing; Yunan, Yahudi veya Hintlilerin çalıştığı bu dükkânlarda bir beyazın çalışması –yerlilere hizmet etmesi– durumunun normal olmadığını alttan alta okuyucuya sezdirmektedir. Sadece *The Grass is Singing*'de değil; aynı zamanda *Under My Skin* adlı biyografisinde de benzer şekilde Yahudi Cohen ailesinin dükkân çalıştırdığından bahseder (Lessing, 1994: 94). Mekânlar aracılığı ile çizilen Güney Afrika portresine bir bütün olarak bakıldığında o dönemde beyazların dükkânlarda diğerlerine hizmet etmek için çalışmasının normal olmadığı ve İngilizlerin kendilerini sadece siyahlardan değil; aynı zamanda Yahudi veya Yunan gibi diğer ırklardan da üstün gördükleri anlaşılmaktadır. Ruth Whittaker'a göre "*The Grass is Singing*'de sorgulanan

sömürge ile ilgili efsane, beyazların yerlilerden üstün ve onlardan farklı olması durumudur ve Lessing'in eserinin tamamında sömürgeye ait bu mitler ile gerçek yaşam çarpışmaktadır” ve bu çarpışma bu sefer kapalı dar bir mekânda gerçekleşmektedir (Whittaker, 1988: 22).

Doris Lessing, Mary'nin çalıştığı dükkânda alışıldık Rodezya manzaralarının zıddı bir portre çizmiştir. Annemarie Rathke'nin üzerinde durduğu gibi bu olayda efendi-köle ilişkisinin aksine bir beyaz, hem de bir kadın, köle konumuna geçmiş, yerliler ise efendi olmuşlardır (Rathke, 2008: 32). Diğer dükkânların aksine onların dükkânına sadece birkaç yarı-çıplak yerlinin gelmesi, onların aldığı zevksiz takılar ve Mary'nin kazandığı önemsiz miktardaki para; Mary'nin kendine olan güvenini iyice sarsar. Beyazların uğramadığı, sadece birkaç yerlinin geldiği dükkânın bu şekilde zarara uğradığını gören Mary, çürüyüp giden bisikletleri gördükçe; boşa giden para ile evde yapılabilecek değişiklikleri düşünmeden edemez. Toplum ve Dick tarafından ona dayatılan rol ve çiftlikteki vahşi yaşam biçimi; hayalindeki yaşam biçimi ve standartları ile örtüşmemektedir. Kapalı mekânın onun hayatında yarattığı bu uçurum yüzünden Mary'nin ruhsal sağlığı iyice bozulur. Bu durumu tetikleyen olaylar *The Grass is Singing*'de anlatıcı tarafından şu şekilde yorumlanmaktadır:

Onun kanını donduran değişmiş olması değil, kendine ait olmayan bir karakteri benimsemiş olmasıydı. Toprak, her zaman yaşamlarına çok yakın ama aynı zamanda bir o kadar da uzak olan siyah işçiler, yağ içindeki elleri ve çiftlik giysileri içinde Dick – bunların hiçbirisi ona ait değildi, gerçek değildi. Ona zorla kabul ettirilmişlerdi.

(Lessing, 1981: 119)

Mary'e zorla kabul ettirildiği ifade edilen toprak, siyahî işçiler ve asla benimseyemediği kocasının yanı sıra çiftlikte çektiği sıkıntı ve yalnızlık üst üste geldikçe şehirdeki yaşamına özlem duyan Mary *bir mekân değişikliği arayışı* ile evliliğinin altıncı yılında habersizce evden kaçır. Karakterin ruhsal bunalımı sonucu ortaya çıkan mekân değişikliği arayışı sırasında eskiden çalıştığı büronun gazetesine verdiği sekreter ilanını görmesi ile çetin doğa koşullarının egemen olduğu çiftlik hayatından şehir hayatına dönme isteği ağır basar. Mary'nin çiftlik evinden kaçıp şehre gitmesi bir çeşit seyahat olarak düşünüldüğünde, Rathke'nin ileri sürdüğü gibi

bu seyahatin Mary için yeni ufuklar açacağı ümit edilebilir; fakat şehirdeki yaşamla çiftlik yaşamının çatışması, iki zıt mekânın tasvirlerinin farklı olmasından anlaşılabilir (Rathke, 2008: 41). Şehir mekân olarak olumlu sıfatlarla tasvir edilirken çiftlik betimlemelerinin aksine şehirde her şey fazlasıyla parlak, temiz ve düzenli görünmektedir. Kısacası, mekân ile ilgili betimlemeler umut vericidir:

Mis kokulu rüzgâr ve neşeli parlak güneş ile öylesine güzel bir gündü ki! Beyaz duvarları ve kırmızı çatıları ile taptaze ve tertemiz duran o tanidik binalar arasında görünen gökyüzü bile farklı görünüyordu. Bu, çiftliğin üzerini kaplayan, değişmez mevsimler döngüsünü kapsayan mavi kubbe değildi; yumuşak çiçek mavisi rengindeydi, Mary gönül esenliği içinde kaldırımlardan bu maviliğin içine dalabileceğini, sonunda mutluluk içinde orada yüzebileceğini hissetti. Yürüdüğü yol pembe beyaz tomurcuklu dalları, yapraklar arasındaki kelebekleri andıran beauhaniea ağaçları ile kaplıydı. Pembeden, beyazdan ve tepedeki pırıl pırıl mavi gökten oluşan bir bulvardı burası. Farklı bir dünyaydı! Onun kendi dünyası!

(Lessing, 1981: 122)

Mekân olarak şehirle ilgili betimlemelerde olumlu sıfatlar kullanılmıştır ancak buna rağmen bu yeni mekân Mary’i hoş bir şekilde karşılamaz. Burada kulüp sosyal statü bakımından aynı konumda bulunan insanların bulunduğu bir mekân olarak betimlenmiştir. Mary sosyal konumu ve medeni hali açısından artık kulübün standartlarını karşılayamadığından oraya girme hakkını kaybetmiştir. Kulübün yeni kadın yöneticisi ona evli kadınların kulübe alınmadığı kuralını hatırlattığında Mary’nin mutluluğu uzun sürmez; oysaki Mary o ana kadar kendisini hiç evli olarak düşünmemiştir (Lessing, 1981: 122). Şehirde kalacak yer bile bulamayan Mary’i şehir kabul etmezken, Mary de çiftlik yaşamını kabul etmemektedir (Rathke, 2008: 41). Kulüp, karakterlerin toplumdaki konumları ile ilgili olarak okuru bilgilendirmeye yaradığı gibi, aynı zamanda bu mekân aracılığı ile karakterlerin başlarına gelen değişiklikler belirtilmektedir. Bunun yanında, mekân olarak kulüpteki her şeyin gösterişli, temiz ve düzenli olmasının vurgulanması okura Mary’nin düzensiz, karanlık ve perdeleri çuvaldan yapılmış evini hatırlatmakta ve her iki mekânın nasıl çatıştığını göstermektedir.

Kulüpteki aşırı düzen ve Mary'nin evinin düzensizliği ile mekân çatışmalarının verildiği görülmektedir. Benzer bir çatışma şehir yaşamı ve kırsal kesim yaşamı arasında görülebilir; fakat bu çatışmada mücadeleyi kazanan kırsal kesim yaşamı olur; çünkü çiftlik yaşamına geri dönmek zorunda kalan Mary'i yine benzer yorucu işler beklemektedir. Yazar, çiftlik yaşamında 'kadınların hayatlarını kaplayan yalnızlığı; arkadaşlarından, iş yaşamından ve toplumdan soyutlanmayı ve çeşitli sıkıntıları' bu eserde Mary aracılığı ile dile getirmektedir (Singleton, 1977: 82). Bu sıkıntıların bir diğer örneği de Turner ailesinin finansal konulardaki problemleridir. Mali sıkıntıları yüzünden Rodezya'daki beyaz topluluğun lüks koşullarına asla ulaşamayan Turner ailesi ve özellikle de Mary için sömürge rüyası P.S. Perrakis'in ifadesi ile 'daralma, hayal kırıklığı, delilik ve sömürge paranoyası ile sonuçlanacaktır (Perrakis, 1999: 56).' Yani, Mary ve Dick Turner aracılığı ile farklı Rodezya'daki farklı problemlerin göz önüne getirildiği ifade edilebilir.

Şehirden yorgun dönen Mary'i karşılayan 'mükemmel, serin ve bulutsuz' Haziran ortamı olay örgüsünün bir süreliğine de olsa karakterlerin huzur bulacağı bir evrede olduğunu göstermektedir. 'Mary gelecek sıcakların korkunç uyuşukluğundan onu koruyacak bir kalkanmışçasına serin aylara sıkı sıkı sarılmaktadır' (Lessing, 1981: 127). Diğer bir ifade ile doğanın düşmanca tavırlarına karşı savunmasını almış bekler, çünkü doğaya ve çevreye tam anlamı ile güvenerek kendini teslim ettiği söylenemez; her zaman tedbirlidir. Bu bölümde kış mevsimi olumlu sıfatlarla tasvir edilmektedir ve Mary'nin doğaya, çiftliğe ve Dick'e karşı tutumu da olumludur. Mary iyice iyileşir gibi olur; ancak hareketlerinde ve yüzünde sıcakların geri geleceğini unutmadığını gösteren bir bekleyiş vardır (Lessing, 1981: 128). Kışın getirdiği serinlik her şeye rağmen Mary'nin ruhuna da bir dinginlik vermiş olmalı ki Dick ile ilişkisinde bir düzelme görülür. Mary mevsimin serinliğinin kendisine verdiği mutluluğu ifade edecek kelime bulamamaktadır:

Dick'in araziye gittiği sabahın erken saatlerinde evin önündeki kumlu toprakta üstünde tek bir bulut lekesi görünmeyen, buz kristalleri gibi taze ve eşsiz bir maviliğe bürünmüş olan gökyüzüne bakarak yumuşak adımlarla gezinirdi. Gecenin serinliği halen toprağın üzerindeydi. Toprağa dokunmak için

eğilirdi, ve eğildi, parmaklarına nemli ve serin gelen
evin kaba tuğlalarında elini gezdirdi.

(Lessing, 1981: 127)

Bu olumlu sıfatlarla portre edilmiş atmosfer, Mary'nin ruhuna da bir süre için iyi gelecektir. Mekânın olay örgüsüne etkisi bu bölümde Rodezya'da görülen sıtma hastalığının Dick'i yatağa düşürmesi ve işlerin Mary'e kalması şeklinde kendini gösterecektir. Doğanın tahmin edilemez bir şekilde işleyişine devam ettiği sıtma yöresinde, Dick'in hastalanması öncelikle yeni canlanmaya başlamış olan ilişkilerinin yeterince güçlenmesini engelleyecektir (Lessing, 1981: 129).

Rodezya'nın mekân olarak kullanılması; sıtma ve kış mevsiminin sonlarına gelmesi yüzünden yaşamlarının kısa süreli mutlu gidişinin değişmesine neden olur. Bu bölümde yazarın anlatımı Mary'nin çiftlikte bir yabancı olduğu hissini uyandırmaktadır. 'Çiftlikteki zencilerle yüz yüze gelme düşüncesinin verdiği tiksintiyi bastırmak zorunda kalan Mary' çiftliğin yönetimi ile ilgilenmeyi kabul etmek zorunda kalır ancak Necla Çıkıgil'in makalesinde yorumladığı gibi 'Dick ne Mary'e destek olabilmekte ne de çiftliği tam anlamı ile yönetebilmektedir' (Ed. by Bezel, Norman, Uşşaklı, 1996: 167). Diğer bir ifadeyle, yerli kadınlardan araziye; mevsimlerden sivrisineklere kadar tüm nesneler Mary'nin karşısındadır. Mary'nin yerlilere ilk kez bu kadar yakın olduğu bu sahnede Lessing, önce doğanın bir tasvirini yaparak, kullandığı kelimeler ile zencilerin evlerinin bulunduğu çevrenin Mary için ne kadar yabancı olduğunu ve Mary'nin bu çevreyi görmekten hoşlanmadığını ima eder:

İnsan eli değmemiş gibi sanki kara bir pençe gökyüzünden uzanıp bir avuç dolusu odun ve çimeni alıp büyüğü bir güçle yeryüzüne atmış, kulübelere benzetmiş gibi, damları otla örtülmüş, duvarları çamurla sıvanmış, tahtalardan oluşan ve penceresiz inşa edilen bu düzensiz kulübelerin çevresindeki karmakarışık biçimde ekilmiş bitkiler, çürümüş balkabaklarının üzerinde uçuşan sinekler de düzensizliği iyice artırmaktadır...

Uçuşan sivrisinekler Mary'nin başında küme halinde uğuldarlarken, kapı ağzında duran yarı çıplak yerli kadınlar onun garip görünüşünü şaşkınlıkla izleyerek aralarında onu çekiştirip, kaba saba yorumlar yaparak kahkaha atarlar.

(Lessing, 1981: 134)

The Grass is Singing'de Doris Lessing'in tasvir ettiği karmakarışık, düzensiz mekân Matabele ve Mashonaların yaşadığı Rodezya'da pek çok alanda görölmektedir. Kıta Avrupa'sından Güney Afrika'ya gelen beyazlar da imkânsızlıklar yüzünden zaman zaman benzer koşullarda yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Lessing sadece *The Grass is Singing*'de değil, aynı zamanda kendi yaşamını ele aldığı *Under My Skin* adlı eserinde de o dönem evlerinin nasıl inşa edildiğini anlatır:

Çoğunlukla tuğla ve demir levhalardan yapılır, bir iki odalı olurlardı. İlk günlerin en gösterişli evleri Afrikalılarınki gibiydi. Afrikalı bir ailenin evi kulübeler kümesi demekti, her iş için ayrı bir yapı... Yerler tuğla ya da kırmızı çimento, çoğunlukla da sıkıştırılmış tezek ve çamurdu. Afrikalıların kulübelerinin penceresi olmazdı ama beyazlarınkinin mutlaka olurdu... O zamanlar gazyağı ve petrol dört galonluk tenekelerde, ikisi bir kutuda gelirdi. Bunlardan bir divan yapılırdı. Büfeler, yazı masaları, tuvalet masaları, iki veya dört kutunun üzerlerine bir tahta uzatılarak üstlerine konan yatay kutulardan oluşurdu. Bu tür yoksulluk içindeki yaşantıya zarafet, un çuvallarından yapılan perdelerden getirilirdi.

(Lessing, 1994: 72)

Hayatının önemli bir bölümünü Rodezya'da geçiren Doris Lessing için otobiyografisinde görölen benzer sahneleri veya betimlemeleri *The Grass is Singing*'de kullanması yazarın yaşadığı mekândan nasıl etkilendiğine verilebilecek iyi bir örnek olabilir. Her iki eserinde de evleri ayrıntıları ile tasvir etmekte ve evlerin kötü durumlarını okur ile paylaşmaktadır. Bunun sebeplerinden en önemlisi yazarın Afrika, Rodezya, Afrika'da yaşayan yerliler ve yerliler-beyazlar arasındaki kültürel ilişkinin onun yıllardır tanık olduğu olaylar zincirine dâhil olmasıdır. *The Grass is Singing*'deki bazı beyazların, koloniye yeni gelen Lessing'in ailesi gibi yerliler ile aynı tarz yapıların içinde yaşaması kaçınılmazdır. Daha önce o topraklarda farklı şekilde yaşayan insanlar bulunmadığından, buralara yerleşen beyazlar İngiltere'deki yaşam şekillerini ve eski alışkanlıklarını bu yeni mekânda oturtana dek Rodezya'daki yaşam şekline bir süreliğine de olsa ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca ev şekil ve yapı itibarıyla, iklimin de etkisi ile Afrika kültüründe Avrupa'dakinden farklı olduğu için kullanılan malzeme de farklı olmaktadır. *The Grass is Singing*'de yazarın 'sadece olay ve hareketleri değil aynı zamanda zihnî plandaki yansımaları,

sosyal ve kültürel hayattaki değişim ve farklılıkları da sergileyen bir çevre ve atmosfer yarattığı' görülmektedir (Zambak, 2007: 2).

Yazar mekân tasviri yaparken beyazların yaşadığı evlerin her ne kadar kötü durumda olduğunu belirtse de Matabeleland yerlilerinin çatıları ottan yapılmış⁷, camları olmayan küçük kulübeleri ile karşılaştırıldığında aslında beyazların evlerinin ne kadar iyi durumda olduğu fark edilmektedir. Aşağıdaki resimde Matabeleland yerlilerine ait ottan yapılmış kulübe görülebilir.

Matabele kabilesinden bir grup

Rodezya'daki beyazlar ve yerliler hem yaşam koşulları hem de kültür olarak ne kadar zıtsa, Mary ve Dick Turner çifti de o kadar zıttır. Rowe, bu durumu şu sözleri ile ifade etmektedir: 'çelişkili arzuların ve tutkuların hâkim olduğu Mary'nin doğası ile Dick'in doğası tamamen zıttır' (Rowe, 1994: 14). Yazar bu iki karakter arasındaki zıt özellikleri mevsimsel değişimler, çiftin ekonomik durumları ya da mekân ve çevre tasvirleri aracılığı ile vermektedir. Mevsimle birlikte gelen ve Dick ile

⁷ Resme bakınız

Mary'nin aralarını düzeltereği sanılan *serinlikten* sonra, Mary'nin çiftlik işlerinde Dick'in ne kadar beceriksiz olduğunu görmesi, hâlihazırda küçümsediği Dick'e karşı artık şiddetli bir öfke hissetmesine neden olur (Lessing, 1981: 143). Mary, Dick'in toprağa yaklaşma biçimine, kırk dönümlük ağaçlık alana hiç önem vermez; Dick ise çiftliğine Mary'nin gözü ile bakmaz. 'Mevsimlerin ağır ağır yol alışı' ve kadının hor görerek 'yararsız' diye tanımladığı 'küçük bitkilerin karmaşık bir şekilde büyümelerini seven' Dick, sömürgeci beyazlar gibi davranmamaktadır (Lessing, 1981: 150).

Yerlilerin yaşadığı bozkırı çok iyi bilmesi gibi Dick de yaşadığı toprakları bilir ve oradaki her bir ağacı tanır. Duyuları rüzgârın sesine, kuşların şarkısına, toprağa, mevsimlere karşı keskinleşmiş; bunun dışındaki şeylere karşı körelmiştir; çiftliğinden başka bir yerde yaşayamaz hale gelmiştir (Lessing, 1981: 154). Mary ise tütün ekerek kazandıkları para ile borçlarını kapatıp çiftlikten mümkün olduğunda çabucak ayrılma ve daha uygar bir hayat sürme hayalleri kurmaktadır (Lessing, 1981: 151). Hayatında o ana kadar hiçbir alanda tam anlamı ile başarılı olmamış olan Mary, kendinden daha güçlü bir erkeğe gereksinim duyduğundan Dick'ten en azından "maddi anlamda başarılı olmasını beklemektedir (Zak, 1973: 487)." Mary'nin daha çok para kazanarak mekân değiştirme hayallarına karşın Dick bulunduğu mekândan memnundur ve değiştirmek istememektedir; bu nedenle doktorun onlara tavsiye ettiği tatile bir türlü gidemezler.

Lessing, Dick'e rağmen Mary'nin *mekân değiştirme* konusunda umudunu kaybetmemiş olduğu ve bir şeylerin değişeceğine dair halen umut beslediğini vurgulamaktadır. Yazar-anlatıcı, kadın karakterin sanki o gün eşsiz bir şey olacakmışçasına bir umutla uyandığından, hatta Ekim ayı geldiğinde yılın en sıcak döneminde sıcaklık bile daha önceki senelere göre daha iyi olduğundan bahseder (Lessing, 1981: 158). Dick ise onun bu mutluluğunun nedenini bir türlü anlayamaz. Ancak kuraklık yüzünden tütünün büyük bölümünün çürümesi ile Mary'nin umutları da yok olur. Aradan birkaç mevsim daha geçer ve tekrar yaz geldiğinde sıcakla birlikte gelen rüzgârlar evin içini tozla doldurur. Sıcakla savaşma gücünü kendinde bulamayan Mary görünmeyen bir elin bu denge yitimini sonsuz bir hiçliğe dönüştürmesini beklemeye başlar (Lessing, 1981: 173). Mary'nin 'gözlerini yumarak

soğuk bulutlarla dolu göğü, yıldızların bile yırtamadığı dipsiz karanlığı düşlemesi' onun sığağa dayanma gücünün kalmadığının habercisidir. İşte böyle bir zamanda bu sefer kendi isteği ile evine dönmek isteyen uşak Moses'in, Turner'ların evinde çalışmaya başlaması, zaten ruhsal dengesi bozulmuş ve toplumdan iyice soyutlanmış olan Mary için yıkımı hızlandıracaktır.

Lessing'in, Moses' i okura tanıtırken seçtiği anlatım biçimi dikkat çekicidir. Birincisi, Mary ile kişisel bir ilişkiye girene kadar anlatıcı Moses'in adını okurla paylaşmaz. İsimsiz bir karakter yaratarak anlatıcı bu kölenin birey olarak beyazların yarattığı yapay toplumda saygı ve kabul görmediğini vurgulamak istemiş olabilir. Bu sayede okur da yerlilerin beyazların gözündeki değersizliğini anlayabilir. Beyaz kadın ile yerli siyahî uşak arasında kişisel bir ilişki oluşur oluşmaz Moses'in adı okuyucu ile paylaşılmıştır. Mary, Moses'i yıkanırken gördüğünde, Moses'in yüzünde bir kırgınlık ifadesi fark eder. Moses yıkanmaya devam etmek için 'yüzündeki o ifade ile' onun gitmesini bekler. Evin beyaz hanımının siyah yerli ile arasındaki yerli-beyaz, hanım-uşak ayrımlarını belirleyen görünmeyen duvar bu yıkanma-çıplaklık olayıyla beraber yok olur. Mary'nin Moses ile bireysel olarak ilk kez yaklaşması sonucu hissettiği bu öfke yazar tarafından şu şekilde yorumlanmaktadır:

Histeri hiçbir biçimde açıklayamadığı şeylerin çok ötesinde bir yerlerdeydi. Kişisel ilişki ile siyah ve beyaz, hanım ve uşak arasındaki biçimsel davranış kalıpları yok edilmişti. Afrika'daki beyaz bir adam, kazayla bir yerlinin gözlerine bakıp da karşısında bir insan olduğunu görürse (ki bu onların kaçınması gereken en önemli şeydi) geri plana attığı suçluluk duygusu öyle bir öfkeyle gelirdi ki yapılacak tek şey kırbacını indirmektir.

(Lessing, 1981: 178)

Daha önce yerlilere ait duygu ve düşüncelerden hiç bahsedilmezken bu olayda uşağın yüzünde beliren küçücük bir ifadeden bahsedilmesi, kalıplaşmış görüşlere aykırı olayların gerçekleşeceğinin habercisi olabilir. Çünkü kadın karakter bu köle ile bireysel bir ilişki kurduktan sonra kendi düşünce sistemine ve toplumun ona dayattığı düşünce sistemine ters gelen davranışlar sergilemeye başlayacaktır. Lessing bu iki karakter arasındaki ilişkiyi betimlerken *beyaz-siyah*, *sahip-köle* ilişkisi tabulara

aykırı bir portre çizmiştir. Moses'in 'Mary'nin isteklerini zamanında ve neredeyse eksiksiz' yerine getirmesi Mary'nin ona olan öfkesini daha da artıracaktır, çünkü Mary yerliyi aşağılayacak ya da öfkesini çıkaracak bir suçla suçlayamaz hale gelir:

[...] sesi daha net ve öfkeliydi ama Moses asla cevap vermedi ve onun haksız yere azarlamalarını bile gözlerini yerden kaldırmadan kabullendi. Bildiği şekli ile tarafsız olmaya karar vermiş olmalıydı. Her şey olması gerektiği gibi, iyi bir düzen içinde, devam ettiler, bu düzen yüzünden Mary'e yapacak bir şey kalmamıştı.

(Lessing, 1981: 175)

Kocasına yabancılaşmış, beyazların oluşturduğu toplumdan, çiftlik hayatından soyutlanmış ve ruhsal olarak dengesiz davranışlar sergilemeye başlayan kadın karakter burada sosyal konum açısından düşük bir konumdadır. Sprague'nin ifadesi ile Mary bir kadın; Moses de siyahî bir köle olduğu için bu iki karakter toplumdaki diğer tabakalara ait insanlardan küçük görülmektedirler (Sprague, 1987: 33). Bu bağlamda, Dick'in Mary'e Moses'i geri göndermemesi konusunda yaptığı sert uyarı, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin bir kanıtı; Mary'nin Moses'e istediği her şeyi yaptırıp onu azarlayarak aşağılaması ise beyazın yerli üzerindeki egemenliğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Bir diğer ifade ile Lessing'in *The Grass is Singing*'de *siyah - beyaz, kadın - erkek* sorunlarını aynı anda işlemekte olduğu görülmektedir.

Mary'nin uşak ile olan ilişkisi tasvir edilirken, bu bölüm süresince Mary mekân olarak kapalı ve dar bir mekân olan evden dışarı çıkmaz. Geniş ve açık bir mekândan daha dar, kapalı ve sınırlı bir alana geçilmesi Mary'nin ruhsal durumundaki bozulmayı sembolize etmektedir. Mekânın ev ile sınırlanmasının başka bir nedeni de yaşadığı ruhsal dengesizlik ve kapana kısılmışlık halidir. Dick'in kölelere ve uşaklara davranış biçimi yüzünden Mary'nin üzerinde kurduğu baskı ve Moses'e karşı hissettiği öfke ile karışık arzu nedeniyle Mary 'kendisini hareketsiz iki ağırlığın arasına gerilmiş bir iplik gibi hissetmeye başlar (Lessing, 1981: 183).' Evde Moses ile karşılaşmamaya çalışırken yatak odasına sığınır fakat orada da yatağa baktıkça asla alışamadığı Dick'in kaslı vücudunu hatırlar (Lessing, 1981: 178). Mekân olarak kendisine ait sayılabilecek yatak odasında da cinsel anlamda Dick'i hatırladığı için kendini yalnız hissedemeyen Mary'nin iyice bozulmaya başlayan ruhsal durumu

‘zihni zamanın onda dokuzunda boş bir plak gibiydi, başladığı sözü bile bitirmeyi unutuyordu’ diyerek betimlenir (Lessing, 1981: 183). Mary, Dick yüzünden hayal kırıklığına uğradıkça ve ruhsal durumu kötüleştikçe mekândaki ‘düşmanca elementler ile temsil edilen doğaya ait güçler’, ‘çalılık ve yerlinin’ onun üzerindeki etkisi artacaktır (Bertelsen, 1994: 652).

Dick ve Moses arasında kendini iplik gibi gergin hisseden Mary, sınırlanma duygusu ile çiftlik işlerini bıraktığı için evde kapana kısılmış gibi hisseder ve tek dünyası ev haline gelir ve dışarı çıkmak için bir çaba sarf etmez. Önceden dikiş diken ya da yırtılan eşyaları tamir eden Mary artık yemek yemek ve uyumak gibi doğal ihtiyaçlarını bile yerine getirmemeye başlar. Bu andan itibaren yavaş yavaş Mary’nin çözüldüğü ve Afrika’nın vahşi doğası karşısında yenilgiyi kabul etmeye başladığı söylenebilir. Bu sahnede Lessing artık dış mekândan ziyade iç mekânı betimlemeye başlar. Mary’nin evde yaptıkları en ince ayrıntısına kadar tasvir edilirken yapılmak istenen ‘sallanıp duran lambanın loş ışığı altında oturan’ Mary ve Dick’in ilişkilerinin çıkmaza gireceğini okurun öngörmesini sağlamak olabilir. Mary’nin hareketleri otomatik bilinçsizce yapılan hareketler gibi görünmektedir. ‘Bir süre sonra oda karardığı zaman ve alacakaranlığın gölgelerine bürünse de tepeleri halen parlayan ağaçların ışıkları, soluk duvarlarda yansıdığında, kalktı ve lambayı yaktı. Lamba alev aldı, tutuştu ve inceden yanmaya başladı’ (Lessing, 1981: 187). Atmosfer olarak verilen ortam ise ‘uçsuz bucaksız gecenin derinleştirdiği, amber renkli ışık ve gölgelerin yuvası’ gibi gölge oyunlarının görüldüğü alacakaranlık bir ortamdır. Bu alacakaranlık ortamda evin Mary’nin iç dünyasının bir yansıması olarak çizildiği düşünüldüğünde, evin içindeki karanlık ortam ve gölgeler karakterin duygularını yansıtmak için kullanılmıştır.

Doris Lessing, sınırlı mekânda sürekli Moses ile iletişim içinde olan Mary’nin ne hissettiğini ilk başta açıkça ifade etmese de zamanla ortaya çıkan olaylarda Mary’nin düşünceleri ve yaptıklarını tasvir ederek onun hislerini okur ile paylaşmaktadır. Mary’nin Moses ile ilgili hisleri çelişkili görünmektedir; çünkü daha önce çiftlik işleri ile ilgilenen ve geniş bir arazide özellikle de zencilerin üzerinde söz sahibi iken şimdi ‘küçücük evdeki yerliye evi terk etmemesi için yalvarması, beyaz bir kadının bir yerliye teslim olduğunu göstermektedir’. (Lessing, 1981: 186).

Sprague'nin ifadesi ile evin hanımı olarak Mary'nin onu kontrol edeceği yerde Moses Mary'i yönetmektedir (Sprague, 1987: 25). Mary bu teslimiyet duygusundan içten içe nefret ediyor gibi görünmektedir. Mary ve Moses arasındaki bu ilişkide bir kadın ile bir erkek arasında var olan *güç-kırılganlık*, *bağımlılık-sorumluluk*, *pasif-aktif olma* gibi geleneksel rollerin tümü görülebilir (Rathke, 2008: 68). Moses'in onu yatağına götürüp yatırdığı gün 'uyandığında fırtına bulutları ile dolmuş batan güneşin turuncu ışığı ile yanan gökyüzünü gören' Mary, bir an için ne olup bittiğini hatırlayamaz; hatırladığında ise 'sonsuz bir kara ürküntünün benliğini sardığını hisseder ve tüm bedeni tiksinti ile dolar. Onun bir baba gibi buyuran sesi kulaklarından çıkmamaktadır' (Lessing, 1981: 187).

O günden sonra Mary ile Moses arasında farklı türde bir ilişkinin varlığı okurun dikkatini çekmektedir. Emirleri sessizlik içinde karşılayıp yerine getiren Moses artık Mary'nin üzerinde otorite sahibi olmaya başlar. Dick'in öğle yemeklerinde eve gelmediği günlerde Moses, Mary istemediği halde yumurta, ezme ve tosttan oluşan yemeğini dikkatli bir şekilde hazırlar. 'Tepsiadaki kulpsuz bardağın içinde çalılardan toplanan çiçeklerin çiğ sarısı, pembesi, kırmızısı acemice birbirine bulaşmakta ve rengi atmış bezin üzerinde bir renk cümbüşü oluşturmaktadır' (Lessing, 1981: 189–190). Mary'nin yabani olarak gördüğü doğaya ait bu çiçekler onun kendisini hapsettiği küçük evi ile sınırlandırdığı hayatına dahil olmaya çalışmaktadır. Mary sadece çay istediğini hatırlattığında ise Moses artık Mary'e cevap verme gücünü kendinde gördüğünden ona kahvaltıda hiç bir şey yemediğini ve yemek yemesi gerektiğini hatırlatır (Lessing, 1981: 190). Lessing'in yansıttığı bu sahnede Mary ile Moses arasındaki yeni ilişkide Mary artık Moses'in etkisi altında görülür. Sömürgeci tutumun ondan çaldığı gücü Mary üzerinden yeniden kazanan Moses, Mary üzerinde bir eş olarak Dick'in sahip olası gereken etkiye sahip olarak çizilmiştir. Başlangıçta sessiz kalan, emirlere boyun eğen bu karakterin zaman içinde beyaz bir kadın üzerinde hâkimiyet kazanması sömürgeci düşünce açısından ele alındığında dikkat çekicidir. Lessing bu durumda siyah yerlinin güç kazandığında kadın bile olsa bir beyazı yönetmeye başladığının altını çizmek istemiş olabilir. Bu bağlamda beyaz kadın için beyazların çok korktuğu 'siyah erkeğin beyaz kadının ırzına geçmesi tehlikesinin' baş gösterdiği iddia edilebilir (Rosner, 1999: 72).

Mary'nin etrafında sömürgeci sistem tarafından oluşturulan savunma kalkını yok olmaktadır ve Mary bunu onarmak adına hiç çaba sarf etmemektedir; çünkü doğanın düşmanlığına ya da siyahî gücün otoritesine karşı direnme gücü kalmamıştır. Bunu gösteren örnek ise içinde yaşanılan, hiç onarım yapılmayan evdir. 'Ev' halen Mary için tehlikeli bir mekândır ve bu mekânda Dick'in sıtmaya tutulduğunda onu tedavi etmek için gelen doktor tavsiyelerinin yapılmadığını ikinci kez gördüğünde bu beyazlar için artık umut olmadığını fark eder (Lessing, 1981: 192). Mary'nin yıllar önce bu eve ilk geldiğinde zaman geçirmek ve evi güzelleştirebilmek adına diktiği perdeler artık 'güneş ışınlarından mat bir griye dönüşmüş, yırtıkları yamanmamıştır' (Lessing, 1981: 194). Bu yırtık perdeler Mary'nin yaşama isteğinin çözüldüğünü gösteren en güzel örnektir. Perdelerin eskimesi Mary'nin ruhsal durumu bozuldukça üzerinde hissettiği ve etkisi gittikçe artan *sıcaklar* ile Mary arasında bir duvar kalmadığının sembolü de olabilir. Aynı zamanda Mary'nin çiftliğe ayak bastığı ilk gün onu ürküten Güney Afrika'nın vahşi doğası ile sığındığı bu kulübe arasında da bir duvar kalmamıştır.

Dick'in ikinci defa sıtmaya tutulması her şeyden vazgeçen Mary'nin, Dick'i Moses'e kölenin baskısı yüzünden emanet ederek uyumak için kendini artık eskisi gibi güvende hissetmediği odasına çekilmesine, mekânın onun için daha da darlaşarak evden bir odaya kadar küçülmesine neden olur. Yazar, Mary'nin buradaki çaresizliğini ve yalnızlığını mekândan faydalanarak odanın karanlığı ve Mary'nin kalp atışları ile anlatır: 'Lamba dışında her yer karanlıktı, nesneler belirsizleşip uzamışlardı', 'Asılı duran lambanın donuk ışığı oluklu demirin bir bölümünü aydınlatarak tavana kesik kesik ışık demetleri salıyordu' (Lessing, 1981: 197). Odanın karanlığının yanında dışardan gelen sesler Mary'nin korkusunu daha da artırır. Tabiat aracılığı ile Mary'nin bölgeye ve çiftliğe karşı hissettiği yabancılık anlatılırken Mary'nin çalılara asla alışamadığı vurgulanır. Mary'nin daha önce "ev" olarak nitelendirdiği yerin "İngiltere" olduğu düşünüldüğünde, karakterin kendisini Afrika'ya ait hissetmediği söylenebilir. *Latecomers* adlı eserde Fibich'in hissettiği yabancılık duygusu, *The Grass is Singing*'de Mary'de de farklı bir şekilde görülmektedir. Evliliğinden önce şehirde yaşadığı sahte mutluluk, bu çiftlikte tamamen sona ermiştir:

Buralara, buraların alılarına hiçbir zaman alışmamış kendisini evinde hissedememişti. Bunca zamandan sonra içinde küçük hayvanların koştuğı; bilinmeyen kuşların ötüttüğü o bozkırın adım adım yaklaşarak çevresini kuşattığını hissederken; içinden heyecan verici sonsuz bir his yükseliyordu. Çoğu kez gece yarısında uyanır ve dayanıksız bu küçük evin düşman çalıların varlığı altında kırılğan bir kabuk gibi var olduğunu düşünürdü. Çoğu kez burayı bırakıp gitseler, yağmurlu bir mevsimin bu alanı yutacağını, küçük ağaçları köklerinden söküp atacağını ve birkaç ay içinde ortada moloz ve ağaç yığını dışında bir şey kalmayacağını düşünürdü.
(Lessing, 1981: 198)

“Ev” mekân olarak, vahşi doğaya karşı güçsüz bir savaşı konumundadır; çünkü Afrika’nın vahşi doğası karşısında beyaz medeniyeti simgeleyen bu ev Mary’e hep yabancı olan doğadan onu koruyan tek örtüdür ve artık evin içinde Moses olduğı sürece “ev” bile onu koruyacak güce sahip değildir. Geceyi korkulu rüyalarla ve oldukça rahatsız bir uyku ile geçiren Mary gerçek ile düşü birbirinden ayıramaz hale gelmiştir (Lessing, 1981: 204). Hiç anlam veremediğı bir şeye karşı savaş vermektedir ve zaman geçtikçe ‘Dick onun için daha düşsel hale gelirken zihninde büyüyen Afrikalı düşüncesi saplantı haline gelir’ (Lessing, 1981: 206). Moses ile konuşurken sesini kontrol etmek ister ancak beyaz bir erkek ile konuşmuşçasına naz yaparak konuştuğunda Moses’in yüzündeki ifadeyi gördüğünde bayılacak gibi olur (Lessing, 1981: 205). Bu güçlü siyah adamın evin içindeki varlığı Mary için gündüz gördüğü bir karabasana benzetilebilir, gündüzleri de sürekli onunla birlikte olmak zorunda kaldığından onun varlığından kaçmak da imkânsız bir hal almıştır. Mary gözlerine bakmadığı Moses’e emir verirken acele içinde gergin bir ses tonunda onunla konuşurken; Moses’in ses tonunda rahat, küstah ve egemen bir tavır vardır. Bu rahat, güvenli, zorba küstahlığı ile Moses de Mary gibi karanlık bir tünelin sonuna ulaşmayı beklemektedir (Lessing, 1981: 207).

The Grass is Singing’de, Doris Lessing Mary’nin çaresizliğini anlatırken bir dış mekân tasviri vererek, evdeki görüntünün dışarda da yansıma bulduğunu ve ‘her şeyin eskisi gibi, bütünüyle umutsuz sayılamayacak bir yıkıntı görünümünde olduğunu’ ifade eder (Lessing, 1981: 212). Aslında bu yıkıntı ve umutsuzluk Mary’nin durumunu göstermektedir. ‘Daha yıkılmamış olan ahırlar harabe gibidir,

saz damlar yamalı çoraplar gibi parça parça dökülmektedir ve her türden her yaşta çimenler kırılmamış otların arasında dağınık biçimde yayılmış durumdadır' (Lessing, 1981: 212). Yazar burada Mary ve beyazlar için belki de halen bir umut olabileceğini ima eder ancak tüm bu çevre onlar için '*birer düş görüntüsündedir*'. Karakterlerin gerçeğe dönmeleri için bir an önce uyanmaya ihtiyaçları vardır.

Mary'nin ruhsal durumu bozulduktan sonra sergilediği davranışlar, para hırsı yüzünden başka hiçbir şeyi düşünmeyen Charlie Slatte'da bile beyaz toplumun güvenliğini tehlikeye atacak davranışlar olduğundan büyük bir endişe yaratırken, yazar-anlatıcı bu endişeyi ifade etmek için yine mekân tasvirlerinden faydalanmaktadır. Charlie'nin, Turner ailesini son ziyaretinde onu hayretler içinde bırakan çok şey vardır: özellikle Mary'nin küpeleri ve Güney Afrika'da 'Kaffir-arabalarının bir simgesi haline gelen, beyaz bir adamın evinde bulunmasının insana şaşkınlıktan küçük dilini yutturacağı, sadece zencilere satılan çirkin, mavi desenli, kanepelere serilmiş örtüler' dikkatini çeker. Perdeler yırtıktır; pencerenin bir camı kırılmış ve gazeteyle yamanmıştır; diğer kırık cam yamanmamıştır bile; odanın kırık döküklüğünü, solgunluğunu dile dökmek olanaksızdır' (Lessing, 1981: 218). Mekânın bu perişan hali, beyazların yerliler karşısında kaybettiklerinin bir sembolü gibidir. Lessing Afrika'da yaşadığı sürede; Dick Turner ve ailesi gibi gerçekten 'açlık sınırının az üzerinde yaşayan, hep borç içinde, her an alacaklılardan kaçmakta olan insanlar' ile karşılaştığından bahseder (Lessing, 1994: 82). Afrika'da yaşadığı süre boyunca tanık olduğu karakter ve olayları *The Grass is Singing*'e yansıtan yazar, toplumun resmini en ince ayrıntıları ile çizmiş ve okurun zihninde yerlisi ve beyazı ile bir Afrika resmi yaratmıştır.

Dick Turner, Charlie Slatte'nin önerisi ile çiftlikten ayrılmaya kesin olarak karar verdiğinde; doğanın ve mekânın anlatım üzerindeki etkisinin değiştiği fark edilebilir. Eserin son bölümünü oluşturan bu bölümde Mary, dört bir tarafını çevreleyen doğaya ve çalılıklara artık farklı bir gözle bakmaktadır. Lessing'in iç ve dış mekânları betimlerken kullandığı sözcükler daha olumlu ve umut verici olmasına karşın aynı zamanda çelişkilidir. Yatağının güvenli sığınağından çıkan Mary, 'kendini son derece huzur dolu ve dinlenmiş hissetmektedir'. Eşyaları sarmalayan karanlığa artık 'keyif içinde bakabilmektedir' ve uzun süreden sonra ilk kez

hayalinde de olsa kapalı bir mekân olan evini terk ederek bir tepeye çıkıp bu açık mekânın verdiği rahatlığı hissederek ‘keyif içinde ellerini başında kenetleyerek eşyaları kafasında yerleştirir ve çalılar arasından *pişmanlıkla dolu barışçıl bir duygusallıkla* eve bakar’ (Lessing, 1981: 235). Güneş ışınları ilk kez ona huzur vermekte ve doğa ile uzlaşmasına yardımcı olmaktadır. ‘Yıldızların yok olduğu gökyüzü renksiz ve dipsizdir ve her şey renge bürünmenin eşiğindedir’ (237). Olay örgüsünde artık her şey yerli yerine oturacak gibi görünmektedir. ‘Gökyüzünde mavimsi umut dolu bir ışık olmasına karşın kırmızı poinsettia çiçeklerinin keskin çizgileri birazdan al renge bürüneceklerini haber vermektedirler’ (Lessing, 1981: 237). Öldürüleceğinin habercisi olan kırmızı *poinsettia çiçekleri* ile dünyanın renge büründüğünü gören Mary, bu son günde canlanıyormuşçasına güneşe bakmakta ve taze bir ışığın iliklerine dek kök saldıgını duymaktadır. O ana kadar hep düşmanca ve olumsuz ifadelerle tasvir edilen güneş okurun karşısına *değişimin ve ölümün sembolü* olarak çıkar:

Göğün ortasından yayılan kızılık, tepelerin üzerindeki dumanı renklendiriyor ve ağaçları sanki sıcak bir sarıyla ışıklandırıyor gibi görünüyordu. Bir renk mucizesi olan dünya onun içindi, hepsi onun içindi!

(Lessing, 1981: 238)

Güneş doğmadan önce bu mutluluğu hisseden Mary, güneş doğduktan sonra aynı mutluluğu hissedemez. Mekân tasvirlerin sürekli değiştiği bu bölümde ‘gökyüzünün ortasından kırmızının yayıldığı’ ve güneşin tekrar ama son kez daha kuvvetli bir şekilde ‘düşmanca bir tavırla’ ortaya çıktığı görülmektedir. Burada Mary’nin yaklaşan ölümünü simgeleyen güneş önce ağustosböceklerinin sesleri ile gelir. ‘Siyah bir kayanın ardından sevimsiz kırmızı bir renk demeti ile belirmeye başlar ve sıcak, sarı ışığın bir parçası maviliği delmeye başlar’[...] ‘Ağustosböceklerinin sesi ise acımasız, pişkin ışığın gürültüsü, yayılan sıcaklığın çılgılığı gibi gelmektedir kulaklarına’. ‘Gökyüzü sarımsı duman bulutları ile kadının üzerine kapanır ve dünya ufalarak Mary’i sıcak, duman ve ışıktan bir odaya kısıtır’ (Lessing, 1981: 239). Mary yine kapalı mekâna kaçarak sığınmaktan başka birşey yapamaz; ancak içeride de kaçacak bir yer kalmamıştır. Dış dünyanın ve doğanın kendi tarafında olmadığını farkında olan Mary için gidecek bir yer kalmamıştır, dışarıda bir yerlerde çalıların arasında onu bekleyen tehlikenin-Moses’in- farkındadır

(Lessing, 1981: 240). Dış dünya ve doğa Mary gibi diğer beyazlara da düşmanca davranmaktadır ve yerlilerin tarafını tutmaktadır. Beyazlar sömürdükleri bu topraklardan dostça bir tavır beklememektedirler.

Evine değer vermediği gibi kendi yaşamına da değer vermeyen kadın karakterin bazı şeyleri görmeye başladığı ifade edilebilir. Kendi yok oluşunu evin yok oluşu ile özdeşleştiren “sıska, çirkin ve acıklı” kadın karakterin tek düşündüğü ‘kızgın güneşle arasındaki saydam teneke parçasıdır. ‘Adım adım bilinçsizce kendini bu noktaya getirdiği için pislik kokan harap kanepede oturup işini bitirecek olan geceyi bekleyen kadın portresini görmek’ onu daha da mutsuz eder (Lessing, 1981: 240). Evlerin yavaş yavaş nasıl yok olacağını düşleyen Mary kendi yok oluşunu hissetmektedir. Beyaz medeniyetin inşa ettiği bu evi, vahşi doğanın zaman içinde nasıl yerle bir edeceğinin anlatıldığı bölümde, doğa belli bir süre sömürülse de artık sömürenden öcünü alma zamanı gelmiştir. Doğaya ait tüm elementlerin evi nasıl harap edecekleri tüm detayları ile betimlenir:

Sürüngenler verandaya tırmanacak, çiçekleri kopararak onları giderek büyüyen ıslak bir yığına dönüştüreceklerdi. Bir ağaç dalı, kırılan camdan içeri girecek ve ağaçların kökleri yavaş yavaş tuğlaları zorlayarak evi önce eğip sonra yıkarak, çalılarının üzerinde, altında sıçankuyrukları, beyaz, şişman sümüklüböceğe benzeyen kurtlar, kurbağaların barındığı işe yaramaz bir yıkıntıya dönüştürecek. En sonunda çalılar bunların tümünü kaplayacak ve her şey yok olacaktı... İşte bir İngiliz ailesinden geriye bunlar kalacaktı. Ev, dükkân, kümesler, kulübe hepsi yok olacak; tümünün üzerinde çalılar bitecekti.

(Lessing, 1981: 242)

Dört bir tarafı çalılarla çevrili olan çiftlikte bu güne kadar hiç dışarı çıkıp ağaçların arasında gezerek çevrede ne olup bittiğini keşfetmeye çalışmayan Mary, kendisini kapalı bir mekâna hapsettiği ve her şeyden soyutladığı hayatının sonuna geldiğinin farkındadır. Hayatını Moses’in sonlandıracağından emin olan Mary öylesine oturup ölümü beklemenin bir yararı olmadığını düşünerek koşup dışarı çıktığında kendisini ondan nefret eden çalılarının arasında, doğada bulur. Bu doğal mekânda ormandaki ağaçlar Afrika’daki yerli halkın oluşturduğu beyazlar tarafından

sömürülen topluluğa benzetilebilir. Mary de bir beyaz olduğuna göre, ağaçların onu sevmemesi normaldir:

Ağaçlar ondan nefret ediyorlardı, ama evde de kalamazdı. Kendini onların kucağına atarken gölgenin tenine düştüğünü hissediyor, ağustosböceklerinin sonu gelmeyen, ısrarlı ötüşlerini duyuyordu. Dosdoğru çalılara doğru yürürken düşünüyordu: ‘Şimdi onunla burun buruna geleceğim ve her şey bitecek.’

[...] Böylesine küçük böcekler nasıl oluyordu da bu kadar gürültülü ses çıkarabiliyorlardı? Daha önce bunları hiç görmemişti. Birden, bunca yıl çalılarla çevrili bu evde yaşayıp da bir tek sefer bile ormana girmediğini, yollarında yürümediğini fark etti.

(Lessing, 1981: 243)

Mary çiftliği kendi evi olarak benimsemediğinden orayı ya da çiftliğin çevresini asla merak etmemiş, bu bölgede yaşayan diğer beyazlarla ya da yerlilerle herhangi bir şekilde iletişime girme zahmetine katlanmamıştır. Yaşamının sonuna geldiğini hissettiğinde mekân olarak Tony’nin kulübesinde görülür; çünkü kendisini burada güvende hisseder. Tony’nin valizinde bulduğu kitaplar ona Cecil Rhodes’un “koca bir kıtayı fethetmesi” ile ilgili okul bilgilerini hatırlattığında gülerek ‘*vatani İngiltere’yi ve bu ele geçmemiş denizaşırı ülkeyi düşünür*’ (Lessing, 1981: 247).’ Okulda iken onlara öğretilenlerin gerçek olmadığını büyüdüğünde bizzat yaşayarak ve hayal kırıklığı ile öğrenen kadın karakterin düş kırıklığı aracılığı ile okur sömürgeci ülkenin başarısızlığını görmektedir.

Güney Rodezya’ya uyum sağlamayı başaramayan ve ölümün kurtuluşu olduğuna inanan Mary’nin, Moses’i gördüğü yer olarak çocukluğundan beri onun duygusal hayatında önemli bir yer tutan ve onu yaralayan dükkânın mekân olarak seçilmiş olması, karakterin tüm acılarını içinde bugüne dek taşıdığı anlamına gelmektedir. Bu bina onun sadece çocukluk korkularının sembolü olarak seçilmemiştir, aynı zamanda daha önce bahsedildiği gibi sömürge sisteminin Güney Rodezya’da kendini gösterdiği önemli mekânlardan birisidir. İçeri girmeden önce ‘o çirkin dükkâna’ bakar. Dükkân ile Mary’nin yaşamı sanki birbirinin aynısıdır. Mary’nin yaşamı gibi ‘dükkânın içi de boştur’ ve ‘karıncalar raflarda kırmızı tüneller yapmıştır’, duvarlar Mary’nin ruhu gibi ‘örümcek ağları ile kaplanmıştır’ (Lessing,

1981: 247). Mekân tasvirleri Mary'nin içindeki korkuyu ve karanlığı yansıtmaya devam etmektedir. 'Sıcaklık hiç azalmıyordu; görünmeyen karanlık gök, eve doğru eğilmiş, tüm ağırlığıyla evin üstüne abanmıştı' (250). Bu alıntıda *görünmeyen karanlık* gökyüzünün Moses'i temsil ettiği ve onun Mary üzerindeki baskısının 'tüm ağırlıyla' arttığı gözlenir.

Roberts'a göre Moses, Mary'i öldürmeyi daha önceden planlamıştır ve Mary de Moses'in onu öldüreceğini bildiğinden kurtulmak için hiçbir şey yapmaz (Roberts, 1993: 79). Onu ilk gördüğünde İngiliz'den güç alıp ona yüz çevirdiği için Moses'ten af dilemeyi düşünür fakat elindeki bıçağı gördüğünde her şey için geç kaldığını anlar. Mary'nin bağışlanmayı dilemesi, Moses'e ihanet ettiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Moses'in Afrika'yı temsil ettiği düşünülürse beyazın yerliden yaptıkları şeyler adına özür dilemek istemesi beyazların kendi suçlarını kabul etmesi anlamına gelmektedir veya beyazların yerlilere karşı ve onların topraklarına yaptıkları şeyler adına onlardan özür dilemek istemesine benzetilebilir. Fakat burada görüldüğü üzere geç kalmış bir özür yerli ile beyaz arasındaki sorunu çözmek için yeterli olmamaktadır ve yerli, beyazı öldürerek intikamını alır. Moses Mary'i öldürdüğünde sadece kendi intikamını değil sanki tüm Afrika'nın intikamını almaktadır:

Çalılar da Mary'den intikam alıyorlardı; düşündüğü en son şey, işte bu oldu. Ağaçlar canavarlar gibi, aceleyle üzerine gelirken, gök gürültüsü, bu gelişin sesiydi. Beyni müthiş bir dehşet duygusuyla allak bullak olurken en son gördüğü, büyük bir kolun başını duvara itmesi, diğeri saldırmasıydı. Kadının bacakları gevşerken karanlıkta bir şimşek çaktı, saplanan bıçak yere düştü.

(Lessing, 1981: 254)

Sonuç olarak, tabiatın düşmanca bir tavırla Mary'nin üzerine gelmesi, Afrika'nın ve yerlilerin beyazlara karşı tutumuna benzetilebilir. Mary'i tehdit eden karanlık gökyüzü, sıcak yakıcı güneşi ve ağaçları ile Güney Afrika, o güne kadar sömürülen, bölünerek kaynakları sonuna dek kullanılan ve önemsenmeyen topraklardan oluşmakta iken artık zafer kazanmaya başlamıştır. Kendini burada yapayalnız hisseden, yabancılik duygusu içinde kendisini güvende hissetmediği için

evden dışarı farklı bir mekâna mümkün olduğunca adımını atmayan Mary'nin, öldüğü gün her yerde Moses'i araması artık iç huzuru aradığını sembolize ediyor olabilir. Beyaz medeniyetin bu zayıf kadın temsilcisi, kendisine yabancı olan topraklarda daha fazla yaşayacak gücü kendisinde bulamamaktadır. Zayıfların yok edilmeye mahkûm olduğu mekân olarak seçilen vahşi doğada, zayıf beyazların yaşam mücadelesi çok uzun sürmemektedir. Bir medeniyetin başarısızlıkları ve uyumsuzlukları ile o medeniyetin zayıflıklarının en iyi şekilde yargılanabileceğini ifade eden Lessing'in, burada zayıf beyaz bir karakterin ölmesine izin vererek beyaz medeniyetin yaptığı hatalardan kurtulması gerektiğini ifade ettiği düşünülebilir.

***The Grass is Singing*'de Güney Rodezya'daki Beyaz ve Yerli Toplum Arasındaki Çatışma**

Vahşi doğası ile bu ülkeye gelen beyazları karşılayan Güney Rodezya'nın yerli halkı ile sonradan gelen beyaz topluluk arasında çekişme mevcuttur. Bu ülkeye gelen beyazlardan bazıları Lessing'in babası gibi para kazanma amacıyla gelmektedir ve temel düşünceleri yeterli para kazanmaktır. Yazarın kendisi ya da Dick Turner gibi bazı beyazlar ise vahşi doğanın cazibesine kapılmışlardır. Carol Klein, Lessing'in bu vahşi mekândan etkilendiğini ifade ederken haklı olabilir çünkü *The Grass is Singing*'de geçen Afrika portresi ile yazarın yaşamının uzun bir bölümünü geçirdiği Afrika portresi birbirinin aynıdır. Lessing'in *The Golden Notebook*, *African Stories*, *Under My Skin* ya da *The Grass is Singing* gibi pek çok eserinde Güney Afrika'yı ve buradaki toplumu ele almasını “Afrika sevgisi” olarak yorumlayan Carol Klein, bu sevginin Lessing'in ailesinin –Michael ve Maude Tayler Ailesi– Rodezya'da kalacakları bölgeye ulaşabilmek için on altı öküz arabası tarafından çekilen eşya dolu büyük bir araba ile ilerledikleri bu ilkel yolculukta yolun iki kenarında uzayıp giden karanlık çalılar dönerek aydınlatan bir lambayı izlerken başladığını iddia eder (Klein, 2000: 22). Bu ilkel yolculuğun sonunda evlerini *Kopje*⁸lerden birinin üzerine inşa ederler ve bu ev daha sonraları Lessing'in hatıralarına şu şekilde yansır: “Kızıl toprak, sarı güneş ve mevsim değiştiğinde sapları kuruyacak olan yeşil buğday

⁸ *Kopje*: Tepeciklere verilen isim

tarlaları; duman, sis, fırl fırl dönen rengârenk toz bulutu” (Klein, 2000: 29). Birçok elementin aynı çerçevede buluşup yazarın zihninde oluşturduğu manzaranın onu etkilediği söylenebilir.

İngiltere’den Güney Afrika’ya göç eden aileler bu topraklara her zaman yazarın kendisi gibi kolayca uyum sağlayamamaktadırlar. Brookner’in *Latecomers* isimli eserindeki ana karakterlerden Fibich ve Hartmann’da da benzer uyum sıkıntısı görülecektir. Çoğu beyazın bu yeni ülkede uyum sıkıntısı çekmelerinin bir nedeni kendi yaşam tarzlarını aynı şekilde bu topraklar üzerinde de kurmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat İngiltere’deki orta sınıfın yaşam tarzını ayrıntıları ile bu bölgeye taşımalarının kolay olmadığı aşîkârdır. İçlerinde Lessing’in annesi de olmak üzere, pek çok İngiliz Rodezya’ya geldiklerinde kendilerinin halen orta sınıfa mensup olup olmadıklarını sorgulamışlardır. *The Grass is Singing*’in kadın kahramanı Mary’nin alışamadığı çiftlik hayatı ile Lessing’in annesi Emily Maude Tayler’in kolayca alışamadığı Zimbabwe’deki yeni hayatı aslında Afrika gerçeklerinden ibarettir:

Sakat kocasının çiftliği (*bush*’u) denetim altına alamayacağını, fuarın vaat ettiği serveti asla yapamayacaklarını annem hemen görmemiş olabilir, ama ziyafetler, müzikli çay partileri, pikniklerle dolu bir hayatın mümkün olmadığını görmüştü. Kendini ta derinden etkilenmiş hissetmekteydi. İran’a giderken orta sınıf bir hayatın gerektirdiği her şeyi yanında götürmüştü. Afrika’ya gelirken de eldivenleri, şapkaları, eşarpları, tüylü yelpazeleri vardı.

(Lessing, 1994: 74)

Ancak Maude Tayler’in tüm bu hayalleri Lessing’in ifadesine göre suya düşer. Annesinin Afrika’ya getirdiği kıyafetler Hükümet Konağı’ndaki herhangi bir yemeğe giderken giymek için bile fazla gösterişlidir (Lessing, 1994: 75). Mary, yazarın annesi gibi; kocası Dick Turner ile birlikte çiftliğe geldiği ilk gün evi ve çevreyi gördüğünde aynı hayal kırıklığını yaşar. Kendini ‘doğaya yakın olacağım’ fikri ile yatıştıran Mary evlenmeden önce gittiği çay partilerinde kayaların üzerine oturup şehrin sıkıcılığından nasıl da yakındığını hatırlayarak kendisini teselli eder. Fakat bir süre sonra, Mary kocasının asla başarılı olamayacağı gerçeğinin farkına varır ve bu

durumun verdiği hayal kırıklığı ile yeni yaşam şartlarını benimsemek adına çaba sarf etmek zorunda kalır. Lessing'in annesi ile Mary'nin bu benzerliği Afrika'ya göç eden *beyaz kadınların* yaşadığı ortak hayal kırıklığının bir sembolüdür.

Beyazların uyum sıkıntısı çekmelerinin bir başka nedeni, kültürlerin birbirinden tamamen farklı olmalarından kaynaklanmaktadır. Assmann'e göre 'kültür; kuralcı ve anlatsal; yönlendirici ve nakledici yönleriyle; bireylere "biz" dedirten, onları birleştiren, kimlik ve aidiyet temelleri yaratır' (Assmann, 1997: 21). Kültür ile toplumun ayrılmaz bir bütün olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğu zaman, toplumların birbirine uyum sağlamasının ve toplum içinde kendine bir kimlik aramanın neden bu kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Hem Lessing hem de Brookner'in eserlerinde başka bir kültüre uyum sağlamaya çalışan karakterler görölmektedir. Fakat, Lessing'in ikinci nesil göçmen karakteri Mary uyum konusunda çok sıkıntı çekerken, Brookner'in ikinci nesil göçmen karakteri Toto yaşadığı ülkeye tamamen uyum sağlar.

Doris Lessing Afrika'ya gittikten sonra, kendisi ile yerlilerin zamanla ne kadar farklı olduklarını anlar ve röportajlarından birisinde iki kültür arasındaki farkı ispatlamak için Afrika'nın davul sesleri ile Chopin'in klasik eserlerini karşılaştırır:

Doris geceleri annesinin piyano sesleri eşliğinde uyuyakalır. Genellikle hüzünlü klasik eserler tepenin altındaki işçilerin dum-dum vuran davul sesleri ile karışır. Doris işçilerin neşe ile belki de yıkık dökük kulübelerinin önündeki ateşin etrafında dönerek dans ettiklerinden emindi. Arka fonda Maude'un piyano seslerine karşın yerlilerin davul seslerini dinleyerek uykuya dalıyordu. Zihninde iki müzik türü birbirine bağlantılıydı. 'Afrikalıların davul sesleri ile Chopin'in aynı olgunun parçaları olmadığı fark ettiğim zaman yaşadığım şoku hatırlıyorum'.

(Klein, 2000: 29)

Gerçek dünyada iki kültür dinlediğı müzikle bile birbirinden ayrılır ve bu ayrılık Lessing tarafından kurmaca dünyada da her seferinde vurgulanacaktır. Ancak Güney Afrika'ya gelen beyazların bu topraklara ve yerli halkın yaşam tarzı ve kültürüne karşı sergiledikleri tavırlar okurun karşısına '*uyum süreci*' olarak çıkar. Yabancı topraklarda kendi kuralları ile var olmaya çalışan beyaz İngilizlerin yer

aldığı *The Grass is Singing*'de, Charlie Slatter isimli zengin çiftçinin Dick Turner'ın yanında çalışmaya başlayan toy asistanı Tony Marston ile ilgili düşünceleri, “İngiltere’den yeni gelen biri Rodezya kültürüne⁹ uyum sağlayabilir mi” ya da “uyum sürecinde neler yaşar” sorularına İngilizlerin bakış açısı ile cevap vermektedir. Eserde, Güney Rodezya’da uzun süredir yaşayan beyazların yeni gelenlere verdiği öneriler arasında bu topraklara uyum sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Slatter’a göre “Bunların pek çoğu, İngiltere’den çiftçilik öğrenmek için gelir. Genellikle özel okullarda eğitim görmüş, tam birer İngilizdirler, fakat her şeye uyum sağlayabilirler.” Charlie’ye göre bu uyum becerisi onları kurtarmaktadır. Ancak Slatter’ın uyum anlayışı biraz farklıdır ve Lessing’in bu bölümü alaycı bir dille ele aldığı söylenebilir:

Koşullara kolayca uyum sağlamaları oldukça ilginçtir. Başlangıçta, gururlu ve içine kapanık olmalarına rağmen ürkek davranırlar iken, zaman içinde ince bir duyarlılık ve farkındalık sahibi olurlar.
(Lessing, 1981: 20)

Charlie Slatter’ın bu ülkeye alışmak, uyum sağlamak ya da ülkeyi tanımaktan bahsederken kastettiği durum “yerlilere ilişkin düşüncelere alışılması gerektiği” fikridir. Aslında İngiliz karakterin burada söylemeye çalıştığı şey bir beyazın yeni gelen bir beyaza ‘ya bize uyarsınız ya da çekip gidersiniz’ mesajı vermesi durumudur.

Uyum süreci yeni gelen beyazlar için önemli olduğundan, hikâye süresince yeni gelen beyazlara temkinli yaklaşılan bir Afrika resmi görülmektedir. İlk bölümde Charlie Slatter’ın cinayet haberini alır almaz koşarak geldiği Turner’ların evinde, Tony Marston’ı sorgularken ona karşı temkinli davranmasının sebebi budur. Bu gencin Rodezya’ya yeni gelmiş olması nedeniyle henüz buradaki beyazların yaşam şekillerine alışamamış olduğunu ve zamana ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler. Lessing’in, *The Grass is Singing*’in daha giriş bölümünde bu olayı anlatarak olay örgüsüne başlaması okur için dikkat çekicidir. Lessing’in vurgulamak istediği durum açıktır: kıtadan yeni gelen beyaz İngilizler “eşitlik” fikrini savunmakta ve yerlilere

⁹ Beyazların kendileri için oluşturduğu Rodezya kültürü kastedilmektedir.

yapılanların adil olmadığına bilincinde olduklarından buradaki tutum ve davranışlar karşısında şaşkınlıklarını gizleyememektedirler. Ancak bu eğilimin, Tony Marston örneğinde olduğu gibi, beyazların oluşturduğu beyaz toplum baskılarına çok fazla direnemediği görülmektedir; çünkü Güney Rodezya topraklarında birkaç kişinin değil toplumun genelinin ne düşündüğünün önemli olduğu bir atmosfer mevcuttur. Yazar, bu atmosferde beyazların kendilerinden olmayan herkesi *the others*¹⁰ olarak gördüklerini ima eder. Bir zamanlar bu topraklarda efendi olan yerlilerin şimdi *the others* durumunda yaşamlarını sürdürüyor hale gelmelerinin nedeni beyazların kendi içlerinde çok sistematik ve tutarlı davranışlarıdır:

Bu genç adamların çoğu, belli belirsiz eşitlik fikirleri ile yetiştirilmişlerdi. Bu yüzden de ilk birkaç hafta yerlilere nasıl davranıldığını gördüklerinde dehşet içinde kalırlardı. Yerlilerden bir hayvan sürüsü imiş gibi bahsedilmesi, onlara bakışları, bu gençlerde isyan duygusu uyandırır. Hepsi ilk başta yerlilere insan gibi davranma eğiliminde olurlardı. Ancak içinde bulundukları topluma karşı daha fazla direnemezlerdi. Değişmeleri çok uzun süre almazdı. Kötü olmak elbette kolay bir şey değildi. Ancak bir süre sonra yaptıklarını kötü olarak görmezlerdi, zaten birkaç kişinin görüşü ne işe yarardı ki? Namus ve iyi niyete ilişkin bir grup düşünce üretilmiş olurdu; hepsi bu: sadece soyut düşünceler.

(Lessing, 1981: 20)

Rodezya'ya çiftçilik öğrenme amacı ile gelmiş Tony Marston gibi eğitimli genç beyazların zaman içinde eşitlik duygularını kaybetmeleri –Lessing'in ifadesi ile oradaki kurallara uyum sağlamaları– ve yerlilerle bir otorite yarışı içine girmelerinden dolayı, zamanla İngilizlerin yerliler ile sadece efendi-köle ilişkisi dışında hiçbir ilişkileri kalmamaktadır ve beyazlar yerlilere dair bir birey olarak özel yaşamları ya da onların kültürleri ile ilgili hiçbir şey bilmezler. Sert iklim koşulları karşısında; beyazların bedenlerinin olduğu kadar kişiliklerinin ve anlayışlarının da değiştiği görülmektedir. Bunun nedeni yeni geldikleri Rodezya'ya uyum sağlamak zorunda olduklarını düşündükleri kadar; kendi türlerini korumak için bir savunma benliği oluşturmalarından kaynaklanıyor olabilir. Lessing'e göre, 'birkaç ay içinde

¹⁰ Diğerleri

bu duyarlı temiz gençler; geldikleri çetin, kurak, güneş altında kavrulan ülkeye uyarak kabalaşırlar. Kalınlaşmış, güneşte kavrulmuş kol ve bacaklarına; sertleşmiş bedenlerine uygun birer benlik geliştirirler' (Lessing, 1981: 20).

Savunma duygusu ile oluşmuş benlikleri ile hareket eden beyazlar arasında Tony Marston bu süreci halen atlatamadığı için, Mary'nin ölümü konusunda Charlie Slatter ya da Sergeant Denham onun düşüncelerini sormazlar. Yazara göre; 'öfke, şiddet ve ölümün doğal olduğu' bu ülkede işlenen cinayet karşısında Slatter'ın tutumu Marston'ın bu ülkeye gelirken beraberinde getirdiği standartlara uymamaktadır. Onlara göre 'bu gencin ülkede yeni olması ona sorumluluk verilmemesi için geçerli bir nedendir'. Bu cinayette, bir kölenin patronunu öldürürken hangi ruh hali içinde olduğu, ne gibi tahrik unsurlarının bulunduğu veya cinayeti neden işlediğinden ziyade, sadece 'zenci bir erkeğin beyaz bir kadını öldürmüş olması durumu' onların üzerinde durdukları esas konudur. Konuşmaları sırasında Tony Marston'ın 'bu ülkede yeterli süre bulunduğu' –yani beyazların bu topraklarda oluşturduğu kültüre ayak uydurmaya başladığında– zencilerin beyaz kadınları öldürmelerini neden hoş karşılamadıklarını anlayacağını söylerler (Lessing, 1981: 24).

Beyaz toplumun temsilcisi bu iki adamın Tony Marston'a karşı tutumları; Marston, Mary Turner ya da herhangi bir başka karakterin bu ülkede yaşamlarını sürdürebilmek adına bazı durumlara uyum sağlamaları zorunda olduklarını ve bu durumlarda bir takım kuralları yerine getirmeleri gerektiğini açıkça göstermektedir. Eğer, Tony Marston o toplumda beyazlar ile yaşamak istiyorsa, diğer beyazlar gibi 'Colour Bar'¹¹ ile birlikte yaşamaya alışabilmelidir. Yeri geldiğinde zihnini birçok fikre, özellikle de özgürlük, adalet ve eşitlikle ilgili olanlara, kapatabilmesi anlamına gelmektedir (29). Buradan anlaşılabilceği gibi, beyazlar kendi bütünlüklerini ve üstünlüklerini korumak adına belirli şekillerde davranmakta ve yazılı olmasa da kendilerince kurallar çerçevesinde hareket etmektedirler. Çünkü, beyaz topluluğun Afrika toprakları üzerinde kurdukları dünyalarında egemenliklerini koruyabilmek

¹¹ Renk Engeli

adına yerliler ile aralarına bir sınır koyarak kendilerini güvende hissetmek istedikleri görülmektedir.

‘Yerlilerin İngilizce konuşmalarının küstahlık sayılması’ aslında bu sınırın aşılmaması için çizilmiş bir çizgidir(Lessing, 1981: 146). İngilizlerin, Afrikalı yerlilerin kendi dillerini kullanmasını istememelerinin altında başka bir neden de olabilir. Kendilerinden küçük gördükleri bu yerliler eğer beyazların dilini kullanmaya başlarsa, kendilerini beyaz İngilizler ile aynı seviyede ifade edebilir, eşit olduklarını hissedebilir ve onlardan eşit haklar talep edebilirler. Böylece, İngilizlerin Afrika toprakları üzerindeki hâkimiyeti tehlike altına girebilir. Bir diğer nedense; beyazların kendilerine ait olan bir şeyin diğerleri tarafından kullanılmasını istememeleri olabilir; çünkü sahip olma duygusu ön plandadır. Annemarie Rathke’ye göre “dil, sınıf ve ırkın bir göstergesi olduğu için emperyalist gücün bir sembolüdür ve dil, güç” demektir. Sömürgecilerin dilini kullanmak demek, kendini onların statüsüne çıkarmakla eş değerdir (Rathke, 2008: 35). Doris Lessing, *The Grass is Singing*’de Mary ile bir yerli arasında geçen bir diyalog ile bu durumu kanıtlayan bir örnek vermiştir. Kendisine işinin başına dönmesi emredilen zenci kendi dillerinde su içmek istediğini söyleyince Mary bu dili anlamadığı için onunla bu dilde konuşmamasını emreder. Zenci aynı şeyi İngilizce söylediğinde ise şunlar gerçekleşir:

Öfkeden soluğu kesilen Mary ona ‘Benimle İngilizce konuşma’ dedi ve aniden durdu. Adam omuzlarını silkiyor, gülümsüyor ve kendi dilini de onun dilini de konuşmasını yasaklayan Mary’i protesto edercesine gözlerini devirerek sanki Tanrı’dan yardım diliyordu –bu durumda kendini nasıl ifade edecekti?

[...] Onun gözlerindeki gücenik bakışı ve -son noktayı koyan- o aşağılayıcı bakışı gördü. Elinde olmadan kırbacı kaldırdı ve korkunç bir şekilde adamın yüzüne indirdi.

(Lessing, 1981: 146)

Mary yerlinin bakışlarında hissettiği ‘aşağılama duygusu’ yüzünden onun karşısında otoritesini kaybettiğini düşünür ve korkusunu şiddete dönüştürerek kırbacını indirir. Yazar, bunun haksız bir darbe olduğunu ima eder. Fakat bu haksızlıktan ziyade ‘beyaz çiftçilere yerliler konusunda uygulanan en büyük sınırlamanın yerlilere vurmanın yasaklanması’(147) durumu gizli bir alay ile

anlatılmaktadır. Lessing'in kullandığı istihzalı anlatım aslında sadece Mary'nin değil, Afrika'da onun gibi pek çok beyaz kadının var olduğunu ve bu insanların Mary ile aynı şekilde düşündüğünü; ancak bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu göstermek adına kullanılmaktadır. Ayrıca, yerlileri korumak adına bir takım kurallar konması ve beyazların yerlilere karşı tutumlarını belli kurallar çerçevesinde sınıflandırmaları durumu; yerlilerin üzerinde sistematik bir baskı kurmaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Çünkü halk kendini koruyamadığı için onları korumayı üstlendikleri anlaşılmaktadır.

Kadın karakterin yerliyi suçsuz yere kırbaçladıktan sonra vicdan azabı çekmek yerine yerlinin polise gidip kendisi hakkında şikâyetle bulunup bulunmayacağını düşünmesi, yazarın özellikle vurgulamak istediği bir durumdur. Görünüşte yasa koyucular belli kurallarla yerlilerin haklarını koruyormuş gibi bir durum var olsa da, aslında beyazların yönetimi ele geçirdikleri kamu kuruluşları ya da yargı kurumlarının tarafsız davranamayacağı ima edilmektedir. Yerlilerin haklarının, beyazların hakim olduğu bir adalet sistemi tarafından savunulması gerçeği ise fazlasıyla ironiktir. Bu durumda *'bu siyah hayvanın ondan şikâyetçi olabilmesi – beyaz bir kadından şikâyetçi olabilmesi– ihtimali'* Mary'i kızdıran esas nedendir ancak tüm resmi kurumlar beyazların tarafında olduğundan ortada Mary'nin üzülmelerini gerektiren bir durum söz konusu değildir:

Mary; polis, mahkeme, hapisane gibi tüm resmi kurumların kendi arkasında olduğunu; zencinin ise sabırdan başka bir şeye sahip olmadığını düşünerek rahatlar.

[...] Mary en çok da, beyaz bir çiftçinin en doğal hakkı olan, işçilerine istediği gibi davranabilme hakkını engelleyenlere –yasa koyucular ve devlet memurları– başka bir deyişle kuramcılara ve duygusallara öfkeli.

(Lessing, 1981: 148)

Görüldüğü üzere yerli toplumun adalet isteme hakları ellerinden alınmıştır. Eşitlik ve adaletin olmadığı beyazların egemenliğindeki Güney Rodezya'da, her iki toplumun eşit olması beklenemez. Mary'nin yerliye karşı duyduğu öfke sadece bu kadın karaktere özgü bir durum değildir. Lessing *The Grass is Singing*'de pek çok sahnede Afrika'daki beyaz çiftçilerin yerli işçilere karşı tutumlarını yansıtmaktadır.

Bu sahnelerden birinde zengin Slatter ailesi ile fakir Turner ailesi bir araya getirilir. Charlie Slatter, Dick Turner ailesinin çiftliğine ziyarete geldiğinde önce ürünlerden, fiyatlardan ve sonra da yerlilerin kişiliklerinden bahsederek yakınır. Yazar, ne zaman birkaç çiftçi bir araya gelse yerlilerin eksikliklerini ve kusurlarını konuşmalarının bir kural olduğunu söyler. Yine kurallardan bahsedilen bu bölümde ‘beyazlar, işçilerden söz ederlerken seslerinden öfke tonu hiç eksik olmaz: onları bireysel olarak sevdikleri söylenebilir belki; ancak bir topluluk olarak onlardan nefret etmektedirler. Bu nefret ise saplantı düzeyindedir. Yerliler, beyazların çıkarlarına kayıtsız kaldıkları ve sadece kendilerini mutlu etmek için çalıştıklarından sevilmezler (Lessing, 1981: 92).’ Diğer bir ifade ile yerlilerin bütün zamanlarını Avrupalılara para kazandıracak kadar çok çalışarak geçirmedikleri için değer görmedikleri ortadadır. Bir diğer önyargı ise ‘iş ahlakı denen kavramın olmadığı bu yabanilerin, çok çalışarak kendilerini geliştirmek konusunda hiçbir fikre sahip olmadıkları’ ile ilgilidir (93). Medeniyeti temsil ettiklerine inanan beyazlar yerlileri her şekilde küçümsemekte ve haksız görmektedirler.

Güney Rodezya’da yerliler hizmetçi olarak evde sadece emirleri yerine getirmekle yükümlüdür. *The Grass is Singing*’de yerli-beyaz ilişkisi açısından pek çok kuralı altüst eden hizmetçi Moses ise, zaman içinde Mary’nin yalnızlığına ortak olup onunla daha yakından ilgilenmeye başlarken görülür. Lessing bu sahnede karakterleri yemek masasının etrafında çizmiştir. Mary, köleye yemekten sonra portakal getirmesini emreder ancak Moses kaba bir ses tonu ile portakal kalmadığını söyler. Mary ısrar ettiğinde ise tekrar hiç portakal olmadığını söyleyen Moses’in sesinde ‘Charlie’nin soluğunu kesen bir umursamazlık, kendinden eminlik ve bilinçli bir egemenlik vardır’ (Lessing, 1981: 219). Charlie’nin sinirlerini bozan esas neden, bir zamanlar Mary’nin ve Dick’in vahşi olarak yargıladıkları, önemsemedikleri ve bugüne kadar hep emir vererek yönettikleri akılsız yerlilerden birisinin, artık kendi efendisi haline geldiğini fark etmesidir. Bu tür durumların ortaya çıkmasını engellemek için beyazlar kendi toplumlarının güvenliği açısından belirli kurallar çerçevesinde davranmaları gerektiğini düşünmektedir.

Slatter’a göre Mary Turner böyle bir saygısızlık karşısında içinde bulunduğu ruhsal bunalımın da etkisiyle Lessing’in romanda *Colour Bar* diye adlandırdığı sınırı

aşmış ve efendi-köle ilişkisini tamamen unutmuş gibi davranmıştır. Bu *Renk Engeli* kavramı Güney Rodezya'daki hemen hemen pek çok beyazın yerlilere karşı olan tutumunu etkilemektedir. Örneğin buradaki duruma bakıldığında, Charlie Slatter'ın gözleri önünde gerçekleşen bu olayda hem Mary, hem de Dick Moses'in bu şekilde davranmasına izin vererek sanki kendi toplumlarını oluşturan diğer beyazlara ihanet etmektedir. Kısacası *Renk Engeli*'ni aşmakta ve kendilerini alçaltmaktadırlar. Beyazlardan bir grup eğer alçalır ve belli bir seviyenin altına inerse, yerliler onların sandıkları kadar güçlü olmadıklarını görebilir ve kendileri ile –yerliler– ile beyazlar arasında büyük bir fark olmadığını düşünebilirler; ki bu da beyaz toplumun Afrika'daki egemenliği için çok büyük bir tehlike yaratır. Bu nedenle Slatter, Dick Turner'ı oradan uzaklaşmaları gerektiği konusunda ikna eder:

'Karını buradan uzaklaştırman gerek'.
Bunun tersi söz konusu değilmiş gibi konuştu; sorun kendi çıkarını çoktan aşmıştı artık. Onu harekete geçiren, Dick'e duyduğu acıma değildi. O yalnızca Güney Afrika'nın en önemli kuralına kulak veriyordu: 'Diğer beyazların, belli bir seviyenin altına inmesine izin vermeyeceksin; çünkü eğer böyle bir şeye izin verirsen, zenciler kendilerinin senden bir farkı olmadığını görürler.' Çok iyi örgütlenmiş bir toplumun en güçlü duygusu, Charlie'nin sesinde dile gelerek, Dick'in direnişini temelden yıktı. Ona öyle geliyordu ki Charlie, çiftliğini ve çiftlik sahipliğini borçları karşılığında elinden alarak yaşamını da elinden koparıyordu.

(Lessing, 1981: 221)

Beyazların Güney Rodezya'da oluşturduğu yapay kültürün dil ya da köle-sahip ilişkileri dışında pek çok kesin ve katı kurala sahip olduğu *The Grass is Singing*'de başka bölümlerde de görülebilir. Mary'nin cesedinin kokmaması için cinayet yerinden araba ile taşındığı bölümde Moses'in bir ceset bile olsa beyaz bir kadın ile aynı mekânda yan yana bulunması istenmediğinden ona yürümesi emredilir. Moses bir insan olarak onlar için hiçbir değer taşımamaktadır. Çünkü o da sadece 'diğerleri gibi fırsatını bulur bulmaz hırsızlık yapacak, ırza geçecek, cinayet işleyecek sıradan bir zencidir' (Lessing, 1981: 29).

Beyazlar Güney Rodezya toprakları üzerinde sınırları belirlenmiş kendilerine özgü bir toplum kurduklarından, bu kurallara uymayanlar beyazların Afrika

üzerindeki varlığını tehlikeye attıkları düşünülerek toplum dışı sayılmakta ve dışlanmaktadır. Bunun bir örneği, *The Grass is Singing*'de, Mary Turner cinayetine verilen tepkilerde yazarın tonu ile okura gösterilir. Haberi okuyanların verdiği tepkilerin bahsedildiği ilk bölümlerde, insanların tatminle karışık bir öfke hissettiğinden bahsedilir. 'Sanki uzun süredir bekledikleri bir şey gerçekleşmiş ya da bir inanç doğrulanmış gibi bir tatmin yaşıyorlardı. Yerliler hırsızlık yaptığı, cinayet işlediği ya da ırza geçtiği zamanlarda beyazların hissettikleri duygu budur' (Lessing, 1981: 9). Buradan anlaşılacağı gibi beyazlar, Afrika'daki insanların hep aynı şekilde davranmasını beklemektedirler. Yazar-anlatıcıya göre beyazların zihinlerinde siyahların davranışları ile ilgili belirli kalıplar vardır. Yerlileri görmek istedikleri gibi kalıplaştırmışlardır ve farklı davranışlar ile bu kalıpların dışına çıkmalarını istememektedirler. Bu kalıplar doğrultusunda bir davranış gördüklerinde beyazlar kendileri ile gurur duyarlar. Böyle bir vahşet haberini bile garip bir tatminle okumaları bundan ileri gelmektedir.

Garip bir tatminle okunan bu haber Lessing'e göre normal şartlarda en küçük fırsatta bile kendi soylarından insanlar ile konuşup dedikodu yapma ve çiftliklerine dönmeden önce birkaç kişiyi daha görebilme fırsatını kollayan beyazların günlerce konuşacağı bir cinayettir. Fakat Turner ailesi beyazların kültürüne ait kuralların dışında, kendi halinde ve içine kapanık bir çift olduklarından; tüm beyazlar sanki bilinçli bir şekilde anlaşılmış gibi, hiç kimse cinayetle ilgili tek kelime etmez (Lessing, 1981: 10). Lessing'in bu sözleri ile cinayetin ilgi çekici olduğu konusuna dikkat çekilmektedir. Bunun yanında, bir cinayet haberinin anlatımında okur, kurbanın kimliği ya da neden öldürüldüğü ile ilgili ek bilgilerin verilmesini beklerken yazar kurbanın kimliğinden önce insanların tutumundan bahseder. Bu sayede Turner ailesine karşı etrafta hissedilenleri öne çıkarmakta ve sanki bu kadın öldürülmeyi hak etmiş gibi düşünen insanların var olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, Turner ailesi ile ilgili ilk bilgiyi şu şekilde verir:

Cinayet Turner ailesini öne çıkarmadan çok önceleri de insanlar onlardan uyumsuz, dışlanmış veya bir köşeye çekilmiş kimseler için kullanılan acımasız, aldirışsız bir dille söz ederlerdi. Pek az komşusu onlarla tanışmış veya onları sadece uzaktan görmüş olmasına rağmen Turner ailesi sevilmezdi. Peki, bu

hoşnutsuzluk nedendi? Onlar sadece '*Kendilerini kendilerine saklıyorlardı*'; hepsi bu. Dans partilerinde, eğlencelerde veya *gymkhanas*¹²'larda hiç görülmemişlerdi. Utanacak bir şeyleri vardı herhalde: genel kanı buydu.

(Lessing, 1981: 11)

Beyazların Turner ailesini anlamakta güçlük çektiğinden ve kendileri nasıl yaşıyorlar ise diğer beyazların da onlar gibi yaşaması gerektiğini düşündüklerinden bahsederken Lessing'in amacı; beyazların kendi içlerinde bile, kendi yaşam koşullarına uymayan diğer beyazları kolayca dışlayabildiklerini ve herhangi bir beyazın yerliler ile eşit veya onlardan daha kötü bir konumda olmasını kabullenemediklerini göstermektir. Diğerleri olarak görülen Turner ailesi'nin evi Rodezya'ya yeni gelmiş bir beyaz aile için 'geçici bir yerleşim yeri' olarak düşünülmekte ve 'sürekli olarak kabul edilemez' olarak nitelendirilmektedir. 'Bazı yerliler bile –Tanrı'ya şükürler olsun ki çok değil– daha iyi evlere sahiptir ve bir beyazın böyle bir evde yaşaması kötü bir izlenim vermektedir' (Lessing, 1981: 11). Aslında bu anlayış, beyazların Afrikalılara karşı sergiledikleri tutumun aynısıdır. Beyazlar kendi toplumlarının bir bireyi olan Turner ailesini anlamadıkları gibi onları, kendilerini yerliler karşısında küçük düşürdükleri için dışlamaktadırlar.

The Grass is Singing'de beyazların Turner ailesi ile ilgili düşüncelerinde bir tutarsızlık olduğu görülmektedir. Bu tutarsızlık beyaz kültürü oluşturan toplumun içinde çatlakların olduğunun, herkesin aynı katılığa olmadığını göstergesidir. Bazıları Turner ailesinden; 'asla Britanyalı olamayan zavallı Beyazlar' diye bahseder ve bu 'zavallı Afrikalı beyazları' küçümserlerken; beyaz halktan bazı kesimler Turner ailesi de Britanyalı olduğundan bu söyleyişe katılmazlar. Yazar, beyaz kültürü oluşturan bireylerin kendi soylarından gelen Britanyalıların aşağılık konumda yaşayabileceklerini ve aşağılık davranışlarda bulunabileceklerini kabullenmek istemediklerini belirtmektedir. Cinayetten ziyade insanların Turner ailesine karşı tutumlarını verdiği bu bölümlerde Lessing okurun dikkatini çekmek için durumda bir terslik olduğunu açıkça vurgular:

¹² Gymkhanas: Yerel spor karşılaşması.

Üzerinde düşünöldükçe olay daha da olağanüstü bir hal alıyor. Cinayetin kendisi değil; fakat insanların cinayetle ilgili ne hissettikleri, Dick Turner’a acırken, sanki tatsız ve pis bir yaratılmış gibi Mary’ye duydukları aşırı öfkeyle onun öldürölmeyi hak etmiş olduğunu düşünmeleri ilginçti. Fakat beyazlar hiç soru sormadılar.Örneğin, bu ‘özel muhabir’in kim olduğunu merak etmeleri gerekirdi. Gazetede ki paragraf gazete dilinde olmadığına göre haberi yazan civardan birisi olmalıydı. Ama kim?

(Lessing, 1981: 12)

Cinayet ile ilgili haberle giriş yapılmasının ardından hemen beyazların yaşam biçimleri ve görüş açıları yansıtılmaya ve örneklerle durumun garipliği tasvir edilmeye başlanmıştır. Bu bölümde okur, cinayet haberinin ardından beyazların bu olay ile beklenildiği kadar ilgilenmediğini görür. Çünkü Turner ailesinin bölgedeki beyaz ailelerin düzenlediği etkinliklerin hiçbirine katılmamış olduğu ve White African’lara¹³ göre, Turner ailesinin kendilerini diğer beyazlardan soyutlamaya hiç hakları olmadığı açıkça ifade edilmektedir. Beyazların bu endişesi yerlilerin, beyazların da kendileri ile aynı şartlarda yaşadığını görmelerinin onların üzerinde kötü bir izlenim yaratıp yaratmayacağını bilmemelerinden kaynaklanmaktadır (Lessing, 1981: 11). Jeanette King, anlatıcının anlatıma nasıl giriş yaptığından ziyade; bu cinayet olayının sebebinin ne olduğunu ve arka planı çözmenin gerekliliğini; Dick ve Mary’nin karakterleri ve yaşam biçimlerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır (King, 1989: 5).

Doris Lessing’in beyazların diğerlerine karşı tutumları ve bakış açıları ile ilgili yorum yaptığı bölümlerde tartıştığı esas nokta; yabancı topraklarda kimliğini kaybetmeden var olmaya devam etmek için kurallar koymak gerekip gerekmediği konusudur. Beyazların sadece kendi kimliklerini korumak için mi yoksa yerlilerden üstün olduklarını kanıtlayarak onların üzerinde egemenlik kurmak istedikleri için mi bu kuralları koyduklarını sorgulamaktadır. Afrikalı yerlileri küçümseyen İngilizlerin aynı şekilde orada yaşayan ve İngiltere’den olmayan diğer beyazları da küçümsedikleri görölmüştür. Turner ailesinin dışlanması olay örgüsü açısından

¹³ White African: Beyaz Afrikalı

önemli olduğundan, Güney Afrika Toplumu'nun ilk kuralı olan esprit de corpse¹⁴ anlayışına ayak uydurmayan Turner'lar beyaz toplum için bir yük olarak düşünülmektedir (Lessing, 1981: 11).

The Grass is Singing'de yazar Turner'ların neden olduğu sorunlardan önce, onların diğer beyazlardan hangi açılardan farklı olduğunu gösterecek ve beyazların yapay kültürünün yerli kültür ile çatışmasını bu karakter aracılığı ile okur ile paylaşacaktır. Diğer beyazlara benzemediği vurgulanan beyaz karakter Dick Turner'dır. Çünkü Güney Rodezya'da oluşturulmuş beyaz kültürde yetişen diğer beyazlardan farklı bir kafa yapısına sahiptir. Afrika'ya kendi ülkem diyen, hayatını toprağına adanmış, arazisinin büyük bölümünü ağaçlandıran ve yeşil doğal alanın değerini bilen bir beyazın, sulak alanlar ve tarla açmak uğruna ormanları yok eden diğer beyazlar tarafından anlaşılamadığı ifade edilir. Lessing'e göre Dick Turner, beyazların yerlilere neler yaptıklarının fazlası ile farkında olduğundan onları eleştirmekte ve yaşadığı toprakları kendi ülkesi gibi benimsemekte ve savunmaktadır. Afrikalı yerlilerin beyazlar karşısında ne kadar sessiz kaldığının farkında olan Dick her ne kadar eğitimsiz bir karakter gibi resmedilse de, yerlilerin beyazlar tarafından ezildiklerinin ve kullanıldıklarının farkında olmadıklarından dolayı onlara eleştirel bir gözle bakabilecek kadar bilinçli bir karakterdir. Diğer beyazlar para kazanmak için her türlü yolu deneyip ülkeyi yerle bir etmek pahasına yeşili tüketip bencilce davranırken; Dick Turner zaman zaman sadece arazisinin güzelliği ve geleceği uğruna daha az parayla geçinmek zorunda kalmıştır. Bu kafa yapısında olan birinin insanların şehirdeki banliyölerde nasıl yaşadıklarını ve çıkarıcı banliyö kafasının kendi ülkesini yerle bir ettiğini düşünmesi oldukça doğal olmalıdır:

Banliyö, fabrika gibi alt edilemezdir, bir alinyazısıdır. Toprakları, bulaşıcı bir hastalık gibi dört bir yandan o küçük, güzel banliyölerin salgına uğramış dünya güzeli Güney Afrika bile bundan yakayı sıyıramadı. Dick Turner bunları görünce, insanların burada nasıl yaşadığını, çıkarıcı banliyö kafasının kendi ülkesini yerle bir ettiğini düşününce, sövüp saymak, yakıp yıkmak ve öldürmek geldi içinden... Tüm bankerleri, yatırımcıları, zenginleri ve memurları rahatça öldürebileceğini hissetti. İngiliz

¹⁴ *Esprit de corpse*: Takım ruhu

çiçekleriyle dolu bahçeleri, çit bitkilerinden çitleriyle
ciddi suratlı, küçük evleri yapanlar bunlardı.

(Lessing, 1981: 20)

Tüm bankerler, yatırımcı ve zenginler İngiliz çiçekleri ile bu ülkeyi kendilerince süslemektedirler. Yaşadıkları topraklar üzerindeki tüm hakların kendilerine ait olduğunu düşünen beyazlar Anthony Chennells'ın belirttiği gibi 'Afrikalıların atalarına ait çağrışımlarla ve ruhsal varlıklarla dolu olarak gördükleri yerleri, yaratıcılıkları ile şekillenmeyi bekleyen boş alanlar olarak görürler' (Sprague, 1990: 25). Denizaşırı ülkeye ticaret yapma ve para kazanma amacıyla gelmiş Britanyalılar, yönetimde söz sahibi olmanın kendilerine verdiği gücü çıkarları doğrultusunda kullanarak çiftçilik için elverişli arazilerde yaşamakta; buna karşın yerlileri arazilerinde köle ya da işçi olarak çalıştırmaktadırlar. Doris Lessing; ırk ayrımcı politika, sömürü sistemi ve adaletsizliğe dayalı işleyen bu sistemin beyazlara zarar verdiğini iddia eder. *African Stories* adlı eserinin giriş bölümünde, ülkelerini geri vermek bir kenara, Afrikalılarla eşit koşullarda bile yaşamak istemeyen beyazların Güney Afrika ve Rodezya'da dar görüşlü ve kısır bir toplum oluşturduğunu iddia eder. Yazarın bu durumla ilgili görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

Goethe 'Bir adamı çukurun içinde tutmak istiyorsan
senin de orada kalman gerekir' demişti. Yoksulluğun
ve cehaletin ırkların kalıtsal özelliği olmadığını
ilke düzeyinde bile olsa gitgide benimseyen bir
dünyada, burada yaşayan beyazların dünyada neler
olup bittiğine gözlerini kapamamaları gerekir.

(Lessing, 1968: 16)

Bu kısır toplumda Dick Turner diğer beyazların aksine, Güney Rodezya'yı sömürülecek bir ülke gibi değil de üzerinde yaşadığı, kimlik bulduğu, kendi ülkesi gibi benimsediği için diğer beyazlar tarafından dışlanır. Mary de Moses'e karşı tutumu yüzünden dışlanacaktır. *The Grass is Singing*'de Mary karakterinin çizilmesinin amaçlarından en önemlisi, beyaz kadın ve yerli erkek ilişkisini okura yansıtmaktır. Mary'i bu anlamda okura tanıtmak için yazar onun yerliler ile olan ilişkilerini ele alır. Mary çiftliğe gelmeden önceki yaşamında yerliler ile hiç karşı karşıya gelmemiştir ve bu nedenle yerlilere karşı nasıl davranacağını teoride bilse de pratikte uygulayamaz. Çocukken annesinin uşakları ile konuşmasının yasak

olduğunu hatırlar ve çocukluklarından itibaren ‘beyaz kadınlara yerli erkeklerden korkma duygusu aşılarmıştır’ (Lessing, 1981: 70). Lessing’in bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere; Güney Afrika’daki her kadının bu korku ile büyümesi demek, toplumda yerliler ile nasıl iletişim kurulması gerektiğini bilmeyen ve yerlilerden korkan birçok beyaz kadının var olduğu anlamına gelmektedir. Kulüpteki garsonlar ile asla muhatap olmak zorunda kalmayan Mary’e göre evlenerek o çiftliğe gidene kadar “yerli sorunu” sadece çay partilerinde karşılaştığı diğer beyaz kadınların uşaklarından yakınmalarından ibarettir.

Beyaz toplumun oluşturduğu kültür içinde yerli sorununun ne anlama geldiğinin pek farkında olmayan kadınların var olduğu eserde bazen yerlilere önyargıları ile kaba, cahil veya hırsızmış gibi davranan kadın portreleri okurun karşısına çıkabilmektedir. Bu portrelerin oluşmasında Doris Lessing’in kendi geçmişinden etkilendiği düşünülebilir. *Under My Skin*’de Lessing, annesinin de ‘pek çok beyaz kadının yaptığı gibi yerli çocuk ile azarlayıcı, zorlayıcı, suçlayıcı ve nefret dolu bir sesle konuştuğunu hatırladığını’ ifade eder (Lessing, 1994: 188). Bu bağlamda, *The Grass is Singing*’de Mary’nin zencilerle aynı ses tonu ile konuşması tesadüf değildir. Lessing’in babası Michael Tayler ise, aynen Dick Turner gibi karısının yerlilerle konuşma tarzından hiç hoşlanmaz ve onu eleştirdiğinde Bayan Maude Tayler’dan aldığı cevap “Fakat hepsi umutsuzlar, umutsuz!” olur. Kısacası, Afrika’da yerlilere karşı klişe haline gelen bu tutumlar sadece *The Grass is Singing*’de değil, Lessing’in biyografisinde de vurgulanmaktadır. Lessing, *Under My Skin* adlı eserinde komşularından birisinin ağzından siyah yerlilere ilişkin ilk klişe sözleri duyduğu günü anımsadığını şu sözleri ile ifade eder:

Bayan Mitchell de, oğlu da hizmetçilere bağırıp duruyorlardı. Babam karşı çıktığında babama, bu memleketi hiç anlamadığını haykırdı, belki de bütün beyaz klişeleri ilk duyuşumdu bu:

‘Siz bizim sorunlarımızı anlamıyorsunuz.’

‘Onlar sadece sopadan anlar.’

‘Vahşilerden başka bir şey değiller.’

‘Ağaçlardan daha yeni indiler.’

(Lessing, 1994: 83)

Güçsüz olanın ezildiği Güney Rodezya topraklarında sorulması gereken ve cevabı açıkça verilmeyen esas soru, bu yerlilere verilen değer ile ilgilidir. *The Grass*

is Singing'de bazı yerlilerin isimlerinden bahsedilmez ya da yerlilerden bahsedileceği zaman sadece “o”, “yerli”, “siyah adam”, “zenci”, “siyah kadın” gibi kavramlar kullanılır. Bilinçli bir şekilde kullanılan bu etiketler yerlilere verilen değeri göstermektedir. Claire Sprague, *Rereading Doris Lessing*'de ‘Zencilerin, beyazların gözünde kimliği yoktur... Moses’in ancak (beyaz yerleşimcinin karısı) Mary ile kişisel bir ilişkiye girdikten sonra Moses olarak adlandırılması bir tesadüf olamaz’ diyerek Moses’in ilk başlarda bir birey olarak bile görülmediğini belirtir (Sprague, 1987: 22).

Eserde, Moses’in dışında birey olarak değer görmeyen başka bir yerli grubu da mevcuttur: Kaffir Store’un önünde oturan kadınlar. Siyahi köleleri anlamak için birşey yapmayan beyaz kadının temsilcisi Mary, ‘zenci mallarını kokmuş zencilere satacağı’ Kaffir Store’un önünde gördüğü yayılarak oturmuş ve çocuklarını emzirirken göğüslerinin görünmesi umurlarında bile olmayan bu zenci kadınlardan nefret eder. Beyaz kadın, kendi cinsinden olan yerlilere de değer vermemektedir. Lessing bu nefreti anlatırken beyaz toplumun kadınları ile ilgili sosyal gerçekleri de paylaşmaktadır. Dünyayı sadece kendi bakış açısı ile yargılayan Mary’e göre beyaz kadınlar çocuk emzirme konusunda biberon kullandığına göre garip olan Mary’nin kendisi değil, bu zenci kadınlardır. Beyaz ve zenci kadın karşılaştırmasının yapıldığı bu bölümde Mary’nin, bu ‘düşman ve ilkel yaratıklar’ ile ilgili duyguları şu şekilde yansıtılır:

Zenci erkeklerden hoşlanmıyordum ama zenci kadınlardan iğreniyordum. Onların sergiledikleri etlerinden, yumuşak kahverengi bedenlerinden, utangaç ama aynı zamanda küstah ve meraklı suratlarından, pişkin ve coşkulu tınılarla dolu geveze seslerinden nefret ediyordum. Bacaklarını altlarına çekmiş o geleneksel pozlarında, dükkânın açık veya kapalı olup olmadığına ya da tüm gün kapalı olduğundan ertesi gün yine gelmek zorunda kalacaklarına aldırmandan oturmalarına dayanamıyordum.

(Lessing, 1981: 116)

Beyazların siyahları başarısız, tembel, işe yaramaz ve medeniyet öğrenmesi gereken bir vahşi yerli grubu olarak gördüğü konusunda yazar bir vurgu daha yaparak, beyaz kadınların da beyaz erkekler gibi siyahileri aşağıladığının ve onlar

hakkında önyargılı davrandıklarının altını çizer. Sürekli beyaz ile yerlinin karşılaştırıldığı örnek durumlardan birisinde Mary yerlilere tarlada bir konuşma yapar. Bu konuşmasında beyazlar ile yerlileri karşılaştırarak, beyazların başarısının ödül beklemeden çalışma aşkına sahip olmalarından kaynaklandığını belirtir:

[...] başlarında onları denetleyen birisi olmadan, çalışma aşkı uğruna, onlara böyle yapılması söylendiği için ve onlara ödenecek parayı düşünmeden bu işi yaptılar. Beyaz adamı bugünkü bulunduğu duruma getiren bu anlayıştı: beyaz adamlar, çalışmak iyi bir şey olduğu için çalıştı, çünkü ucunda ödül olmadan çalışmak bir insanın esas değerini belirler.

(Lessing, 1981: 140)

Lessing'in çizdiği portrede; yerlilerin bireysel kimliklerini ve karakterlerini hiçe sayarak onları kendi arzuları doğrultusunda kullanan beyazlar-kadın ya da erkek- siyahilerin kültürleri ile ilgili en ufak fikre sahip olmadıkları için bazen onların tavır ve davranışlarına anlam veremezler. Mary'nin yeni aldığı uşaklardan birisi ile yaşadığı bir sorun bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir. Yeni gelen hizmetçi çocuk diğerlerinden farklıdır; çünkü yıllarca bir beyazın evinde çalıştığından makine gibi talimat almaya alışkındır. Bu yüzden Mary'nin yüzüne bakmadan ona cevap veren yerlinin tavrı karşısında Mary çılgına döner ve içinden onun insana dair bir davranışta bulunması için bu yerliye acı çektirerek onun insani bir tepki vermesini sağlama isteği duyar:

[...] boş, tarafsız bir suratla bakmayı, yumuşak, tarafsız bir sesle cevap vermeyi öğrenmişti. Gözlerini Mary'den kaçırarak cevap vermesi onun sinirini bozuyordu. Kendinden üstün durumda olanların yüzüne bakmamalarının yerliler için bir tür görgü kuralı olduğunu bilmiyordu; bunu, onların düzenbaz ve hilekâr doğalarının yeni bir kanıtı olarak kabul ediyordu. Kendi varlığı yokmuş gibi emirleri yerine getiren siyah bir bedenden ibaretti. Zaman zaman, tabağı kapıldığı gibi suratına fırlatmak, acıyla bile olsa, o suratla insanca bir ifade yaratmak istiyordu.

(Lessing, 1981: 82-83)

Önyargıların yıkılmasının imkansız olduğu, yerlilerin sürekli aşağılandığı Güney Rodezya'daki beyaz toplumunun yerliler ile iletişime geçmeye çalışmamları sonucu, kendisinden farklı olanı algılayamayanın sadece beyazlar olmadığı

görülmektedir. Yerliler de beyazların alışkanlıklarına ya da düşünce tarzlarına tamamen yabancıdırlar. Beyazların yerlilere karşı son derece ön yargılı olmasının sebeplerinden birisi iletişimsizliktir. *The Grass is Singing*'de, Mary'nin ona yardım etmeye başlayan Samson'dan sonraki uşağı ilk kez bir beyazın evinde çalıştığından ve hayatında ilk kez çatal, kaşık, bıçak veya tabak gördüğünden; neyin nasıl kullanılacağını ya da nasıl sofranın kurulacağını çok iyi bilmemektedir. Mary ise bu işi almak için belki de kilometrelerce yürüyüp doğup büyüdüğü Nyasaland'dan yeni gelen bu vahşiden, tatlı tabağı ile yemek tabağı arasındaki farkı ayırt edebilmesini bekler ve Mary'nin sinir krizine girip bu yerliyi kovması ile sonuçlanır (Lessing, 1981: 81). Yerliye defalarca sofrayı nasıl kurması gerektiğini gösterdiğini söyleyerek onun ısrarla hata yapmasına ve düzeni anlamamış olmasına öfkelenen Mary, aslında çiftlikte katlandığı onca sıkıntı arasında tüm öfkesini güçsüz olandan çıkarmıştır.

Beyazların yerlilere karşı davranışlarında mantık olmadığı ve onları sadece değersiz bir nesne gibi görmeleri durumu, davranışlarda kendini göstermektedir. Ruhsuz bir makine olarak yargılanan köle, Mary'nin yıkanmaktan nefret ettiği çinko küveti yeterince iyi sürtmediği için saatlerce aç susuz temizlik yaptırıldıktan sonra oradan ayrılmak isteyince, Mary yine sinir krizi geçirir. Burada sorgulanması gereken durum ise, kendisinden üstün konumda olanların yüzüne bakılmaması gerektiğinin bir görgü kuralı olduğu Rodezya'da, yerli toplumun bu kuralını bilmeyen Mary'nin aynı köleye iki kez haksızlık ettikten sonra bile kendisi haklı imiş gibi davranış sergilemesidir.

Dick Turner *The Grass is Singing*'de bazı açılardan her ne kadar diğer beyazlardan farklı resmedilmişse de, yerli-beyaz ilişkileri söz konusu olduğunda diğer beyazlar ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. Yazar Dick Turner karakteri ile, Güney Rodezya'da yaşayan tüm beyazların yerliler konusunda benzer fikirler paylaştığını okura göstermekte ve beyaz toplumun oluşturduğu kültürde yetişmiş herkesin yerlileri aynı şekilde değerlendirdiğini ima etmektedir. Dick Turner da yerlileri diğer beyazların yaptığı gibi kendi dünyasından bakarak değerlendirmekte ve onları işe yaramaz, tembel vahşiler olarak görmektedir.

‘Sonuçta o da bir insan değil mi? Onun da karnını doyurması gerekli. Niçin bu küvetin bir kerede temizlenmesi şarttı?’ diye sordu Dick...

‘Tüm gün arazide bu tembel siyah yabanilerden iş çıkarmak için uğraşıyorum. Bunlardan iş çıkarmak niyetindeysen yönetmeyi öğreneceksin. Çok fazla bir şey de beklemeyeceksin. Bunlar yabanilerden başka bir şey değiller sonuçta.’ Dick bunları söylerken aynı yabanilerin, kolay olmayan yaşamında, uzun yıllar boyunca ona rahatlık sağladığını, evi yönettiğini, karısından daha iyi yemek yaptığını düşünmeden edemiyordu.

(Lessing, 1981: 94)

Dick her ne kadar Güney Rodezya’yı kendi ülkesi gibi görse de, o toprakların esas sahiplerini “vahşi” olarak etiketlerken karakterize edilmiştir ve ona göre de bu yerlileri yönetmeyi öğrenmek gerekmektedir. Lessing’in çizdiği bu sahnede görüldüğü üzere; sömürge sisteminin bir sonucu olarak, yerlileri birey olarak değerlendirip onlarla iyi geçinmek yerine; çoğu beyaz onlardan daha iyi nasıl faydalanacaklarını veya onların daha verimli çalışıp nasıl daha çok para kazandıracaklarını düşünmektedirler. Bunun sonucunda da sömürü sistemine karşı verilmesi gereken savaş güçleşmektedir.

The Grass is Singing’deki karakterlerin birbirleri ile ilişkilerinden çıkarılabileceği üzere sömürü sistemine karşı verilmesi gereken savaşın ilk maddesi beyazların yerliler konusundaki fikirleri; ikinci maddesi ise beyazların, Güney Rodezya topraklarına bakış açısını değiştirmek gerekliliğidir. Fakat *The Grass is Singing*’de, yerli ve beyaz toplumun kültürleri arasında çatışmaya neden olan bu bakış açısını değiştirmenin mümkün olmadığı görülür. Doğaya bağımlılık diğer beyazlarda görülmemektedir. Eserde, sadece Dick Turner toprağı kendi toprağıymış gibi benimsemekte ve değer vermekte; Slatte gibi beyazlar ise toprağı sadece para kazanma aracı olarak değerlendirmektedir.

The Grass is Singing’de, karakterler tanıtılırken yazarın tarafsız bir şekilde her iki kültürden de örnekler sunduğı dikkatleri çeker. Fakat Slatte gibi gözünü para hırslı bürümüş beyazlar ve onların duyguları detaylı bir şekilde yansıtılırken; tarlada gerçekten dürüstçe çalıştığı halde haksız yere kırbaç yiyen Moses gibi yerlilerin ne hissettikleri görülmez. Burada Doris Lessing’in bir İngiliz olarak kendi kültüründen

gelen insanların görüşlerini olduğu gibi, değiştirmeden ya da saptırmadan yansıttığı görülmektedir. King, okurun *The Grass is Singing*'de Lessing'in "Avrupalı görüş açısını" nasıl kullandığını anlayabileceğini ifade eder (King, 1989: 1). Lessing kendisi de Afrika topraklarında uzun süre yaşamış bir Britanyalı olarak; diğer Britanyalıların ne düşünüp, ne şekilde davranacağını ve bir sonraki adımlarının ne olacağını tahmin edebildiğinden, olay örgüsü boyunca Mary'nin, Dick'in veya diğer beyazların düşünceleri ayrıntıları ile yansıtmıştır. Buna karşın, Moses'in ya da diğer yerlilerden herhangi birinin düşünceleri veya davranışlarının altındaki nedenler ayrıntılı bir şekilde verilmemiştir. Çünkü, yazarın yerlilere sadece dış perspektiften bakıyor olması –onlardan biri olmaması– Afrikalıların ne düşündüğü veya hissettikleri ile ilgili bir şey yazmasını önlemektedir. Kendisi bu konuda *Going Home* adlı eserinde şunları söyler: 'Keşke sadece yarım saatliğine dünyanın oradan nasıl görüldüğünü anlayabilmek için siyah bir bedenin içine girebilseydim' (Lessing, 1957: 129).

Doris Lessing Afrika'da büyüdüğü için, beyazlar ile siyahların birbirleri olan ilişkilerine uzun süre yakından tanık olmuştur. Bu sayede beyazların siyahlara nasıl davrandığını ve onlar hakkında neler hissettiklerini yakından izleme fırsatı bulmuştur. Afrika'da bazı beyazların yerlilere olan nefretini herhalde en iyi başka bir beyaz anlatabilir. Bu sayede gerçekleri zaman zaman bir ayna gibi tarafsız yansıtabilmiştir (King, 1989: 3). Kendisi de bir beyaz olduğu için, beyazların yerlilere olan nefretinin sebebini okura açıklayabilir. Michael Thorpe'a göre ise Doris Lessing, bu iki grup arasındaki ilişkileri sadece yansıtarak yorumu okura bırakmıştır. Michael Thorpe, *Doris Lessing's Africa* adlı eserinde yazarın farklı eserlerini inceleyerek Afrika'nın onun eserlerinde nasıl yansıtıldığını incelemektedir ve *The Grass is Singing*'in sadece politik bir roman olmadığını savunur. Michael Thorpe da King gibi, Lessing'in karşıt ideolojileri tartışarak, okura neyin doğru neyin yanlış olduğunu göstermek yerine bu çatışmayı tarafsız bir şekilde yansıttığını iddia eder. Lessing'in metodu ise Thorpe'un iddia ettiği gibi ve eserde görüldüğü kadarı ile ilişkileri olduğu gibi ortaya koymaktır ki, bu sayede okur kendi kararını verebilir:

Lessing'in metodu ilişkileri ve ilişkilerden bir bölümü ortaya koymak ve okurlara bu konuda yorum yapma özgürlüğü bırakmaktır. Hem romanlarında

hem de hikâyelerinde oraya yerleşimci karakterleri roman karakteri haline dönüştürürken, konunun zaten aşikâr olduğunu bilmektedir.

(Thorpe, 1978: 11)

Okur kararını verirken Avrupalı bakış açısını daha iyi göreceğinden dolayı; yazar Mary'nin Moses'le konuşma tarzından sonra Turner ailesini buradan göndermeye kesin karar veren beyaz kültürün temsilcisi Charlie Slatter'ın, Dick'in çiftliğini satın alarak ona bir şekilde iyilik etmiş olacağını düşünürken aslında amacının acıma duygusu ya da yardım olmadığı; sadece beyazların saygınlığını korumak adına bunu yaptığını okura hissettirmektedir. Okur bazen de yazarın açıkça yapılmış yorumları ile beyazların davranışlarındaki nedenleri görecektir:

Charlie'nin aslında yaptığı, saygın beyazlar adına, kendi ülkelerinde giderek azalan toprak parçalarında ve yoksul barakalarda yaşayan milyonlarca siyah insanın varlığından çok daha şaşırtıcı olan yoksul beyazlar ordusuna (ki aslında beyazlar, bu durumdaki türdeşlerine beyazların standardını zedeledikleri için, acımadan çok nefret duyarlardı) yeni birisinin katılmasını önlemektir.

(Lessing, 1981: 224)

Kendi türünü ve Afrika'da oluşturulan yapay kültürü korumak adına hareket eden beyazlar arasında, beyazların Tony Marston hakkındaki düşünceleri okura sunulurken; Tony'nin diğer beyazlar veya Afrika hakkındaki düşüncelerinden kesin bir dille bahsedilmez. Yazar bilinçli bir şekilde bu tarzda bir sunum yaparken amacı beyazların Afrikalılara sadece kendi algılayabildikleri ölçüde ve algılamak istedikleri gibi yaklaştıklarını vurgulamak olabilir. Bu bölümlerde zengin çiftçi Charlie Slatter ya da soruşturmayı yürüten Sergeant Denham'ın fikirleri ön plandadır. Moses'in işlediği cinayet için yapılan duruşmada Tony kendinden istenenleri söyler, zaten beklediği gibi gerçek ve adil bir duruşma gerçekleşmez. Sergeant Denham'ın daha önce söylediği gibi bu duruşma formaliteden öteye geçmez (35). Charlie Slatter ise sonunda istediğini elde eden sömürgeci beyaz olarak okurun karşısına çıkar ve Dick Turner'ın çiftliğini otlak olarak kullanmaya başlar. Cinayetin nedeni ilgili etiket Moses'e zaten çok daha önceden yaftalanmıştır; alınan karara göre “yerli Mary'i sarhoşken ve para ve ziynet eşyalarını aradığı sırada öldürmüştür (Lessing, 1981: 35).”

Beyaz medeniyetin baskısı altında böyle bir dava sonucu ile karşılaşan Tony, Güney Afrika'da umduğunu bulamayan bir beyaz karakter olarak resmedilmiştir. Bununla birlikte, burada yaşayan beyaz toplumun kendi içinde yaşayan bireylerin görüşlerine bile değer vermeyen bir topluluk oldukları görülmektedir. Diğer beyazlar Tony'nin eşitlik ya da özgürlük hakkındaki düşüncelerini bilmedikleri ya da bilinçli olarak umursamadıkları için onun Kuzey Rodezya'daki bakır madeni işini de birkaç haftadan daha fazla sürdürecektir dirence sahip olmadığından ve dayanıksız olduğundan bıraktığını düşünürler (36). Tony ise dirençsiz ya da dayanıksız olduğu için değil, bir daha asla Dick Turner gibi gerçekten çiftliğini seven ve toprağına değer veren bir çiftçi ile karşılaşmadığından diğer çiftlikleri beğenmemiştir. Lessing'in çizdiği sahneden beyaz ırkın; yerli halkın ve hatta bazen kendi ırklarına ait bireylerin bile gerçekten nasıl bireylerden oluştuğı, bu insanların ne düşünüp ne hissettiklerini görmek istemedikleri ve göremedikleri gibi, onları önyargıları ile belli kalıplara soktukları ve Güney Afrika'yı ne kadar dar bir çerçeveden değerlendirdikleri apaçık görülmektedir.

Afrika'da yaşayan beyaz sömürgeciler bu şekilde düşünürlerken Lessing bu konuda ne düşünmektedir? Eserde her ne kadar beyaz bakış açısını tarafsızca yansıtırsa da, savunduğı tarafı anlamak için onun Afrika'dan manzaralar sunduğı *Going Home* adlı eserine göz atmak yeterlidir. Bu otobiyografide yıllar sonra gazeteci kimliği ile Güney Afrika topraklarına dönen Lessing, yerlilere karşı duyduğı sempatiyi “uzun süredir onlardan biri olduğunu (zevke düşkün yerliler- özellikle kadınlar) – veya en azından onlardan biri olma rolünü oynamak istediğı” sözleri ile ifade eder. (Lessing, 1957: 53). Anlaşılağı üzere *The Grass is Singing*'de içinde bulunduğı toplumun fikirlerini istihzalı bir anlatımla eleştirmektedir.

Eğer bir kültürün içinde yaşıyorsanız, o toplumdaki hataları bazen kolayca fark edemeyebilirsiniz; çünkü bunu yapabilmek için kendinizi o kültürden sıyırmamız ve o topluluğı uzaktan, nesnel bir açıdan bakmanız gerekir (Irzık. Bakhtin, 2001: 6-7). İçinde yaşadığınız toplumun görüşlerini tamamen bir kenara itip onları yok saymak da aynı sebepten pek kolay olmayabilir. Ya da toplumdaki yanlışları fark etseniz de bunu açıkça dile getirmeniz istenmeyebilir ve Lessing'in ifadesi ile ‘toplumun baskısına karşı bir mücadeleye girişmeniz’ gerekebilir. Ancak beyazların

üstünlüğünün kabul edildiği ve ırk ayrımcı bir politika izlenen Güney Afrika’da özgürlük savaşına girmek akıntının tersine doğru kürek çekmek gibidir. Lessing’in pek çok eserinde böylesine zorlu bir savaş vermekte olduğu görülmektedir. *Nine African Stories* isimli eserinin giriş bölümünde kendisi bu durumu şu şekilde anlatır:

Güney Afrika’da karşı koyan siyahlar ya baskı görürler, ya hapsedilirler, ya sürgüne gönderilirler veya kaçarlar. Eleştirel bir tavır alan beyazlar ise bir şekilde susturulur ya da bezdirilirler. Orada kalıp mücadeleye devam eden küçük bir azınlık dışında muhalefet ezilir... Bugün yüzlerce kişinin Güney Afrika’ya girmesi yasaklanmış durumda –ben de bunlardan birisiyim–. Her iki yönetimin de tahammül edemediği tek bir şey dışında bu insanların ortak bir yönleri yok: ırk ayrımcı politika¹⁵ ve beyaz üstünlüğüne karşı olmak.

(Lessing, 1968: 7)

Kısacası Afrika’ya, beyazların tutumlarına ve Afrika’daki yerlilerin durumuna bakıldığında; tek tarafı suçlamak bazen adil olmayabilir. *The Grass is Singing*’de de görüldüğü üzere beyazların yerlilere iyi davranmadıkları ve onları ucuz iş gücü olarak açıkça sömürdükleri veya yerlilerin iyi eğitilmedikleri ve hatta zaman zaman aşağılanmalara maruz kaldıkları su götürmez bir gerçektir. Ancak yerlilerin, beyazlar gelmeden önceki durumları ele alınmalı ve karşılaştırma yapılmalıdır. Britanyalılar bu topraklara gelip bu şekilde onları sömürmeye başladıktan sonra ‘siyah ve beyaz arasındaki ırk ayrımcılığına karşı, doğrudan ya da dolaylı olarak, Güney Rodezya’da hiçbir yasanın çıkarılmamış olması’ Lessing’in *Going Home*’da eleştirdiği en önemli noktadır. Beyaz Hâkimiyet’in bu duruma hiçbir itirazı olmamıştır (Lessing, 1957: 240–241). Ancak yerli halktan kimselerin de bir başkaldırısı ya da isyanı açıkça görülmemektedir. Eşitlik duygusu yerlilerin sindirildiği bu topraklar üzerinde bir hayal ürünü müdür sorusuna cevap olarak o dönemde Afrika’da beyaz ve siyah toplumun eşit olma fikrinin bir hayal ürünü olduğu ileri sürülerek cevap verilebilir.

Sonuç olarak, birbirinden oldukça farklı iki topluluğun çıkarlarının örtüşmemesi ve beyazların yerlileri anlamaya çalışmaması durumları yüzünden iki

¹⁵ Apartheid

grup da birbirleri ile iletişime geçmemektedir. Beyaz toplumun Charlie Slatter gibi karakterleri yabancı topraklarda kendilerini koruyabilmek ve para kazanmak uğruna yerli halka ya da topraklarına değer vermeden eylemlerini sürdürür. Yerlileri anlamaya çalışmayan beyaz kadın karakter Mary, Güney Rodezya'nın vahşi doğasında istediğini bulamaz ve hayal kırıklığına uğrar. Bu ülkeyi kendi çiçekleri ile süsleyen maden ya da çiftlik sahipleri ise bu topraklara ya da yerli halka uyum sağlamaya çalışmaz; kendi topluluklarını ve kültürlerini yaratarak bunu yerlilere kabul ettirmeye çalışırlar. Bununla birlikte kendilerini ve zenginliklerini korumak için kurallar yaratarak sınırlar koyan beyaz toplum bu kurallara uymayan Turner ailesini ve Tony Marston'u reddeder. *The Grass is Singing*'de Lessing; Güney Rodezya'nın gerçek sahibi olan siyahi yerlilere saygı duymayan, Rodezya kültürüne asla uyum sağlamaya çalışmayan, yerlileri olduğu gibi bile kabul etmeyerek belirli kalıplarda önyargılarıyla gruplandıran beyaz toplum ile toprağını olduğu gibi kabul edip seven, güç peşinde koşmaktan, zenginlik hayallerinden ve para kazanma hırsından uzak yerli halkı karşılaştırarak

BÖLÜM 2

ANITA BROOKNER VE MEKÂN

Tezin bu bölümünde Anita Brookner'in *Latecomers*(1988) isimli romanında yazarın yetiştiği çevreden etkilenecek yarattığı mekânları ve bu mekânların eserdeki karakterler üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, *Latecomers*'da görülen İngiltere ve İngiliz kültürüne dair izlerin, o ülkeye sonradan göç edenler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu ve mekân değiştirme sonucu karakterlerin yaşadığı kimlik karmaşası, aidiyet sorunu ve yeni bir kimlik arayışının yine mekân değiştirme sonucunda nasıl çözüme kavuştuğu ele alınacaktır. Kimlik ve anavatan kavramlarının mekân değiştirildiğinde daha çok anlam kazandığı açıktır. Bundan dolayı, *Latecomers* adlı eserde yer değiştirmeye bağlı olarak öne çıkan kimlik ve yabancı olma kavramları ve bunların yazarın yaşamı ile olan bağlantısı da verilmeye çalışılacaktır.

1928'de Londra'da doğan Anita Brookner, Polonya asıllı Yahudilerdendir ancak yaşamının çoğunu üç sene Paris'te yaşamasının dışında, Londra'da geçirmiştir ve İngiltere'de Almanlara karşı var olan olumsuz hisler yüzünden Brookner olan soyadını Brookner olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. (Malcolm, 2002: 1). Maude ve Newsom Brookner çiftinin tek çocuğu olan Brookner'in dedesi tütün imalatı amacıyla 19. yüzyılın başında İngiltere'ye göç etmiştir (Tonkin, 2002: 3). Hem İngiliz hem de Alman kültürünün bir parçası olması nedeniyle kendisini hem 'arada kalan' hem de 'ayrı olan' olarak tasvir eden Brookner, ona 'Dickens kitapları alan babasının bile kendisine oldukça Polonyalı geldiğini' ifade eder (Kenyon, 1989: 9). Yazarın kendi yaşantısına ait bu izler *Latecomers*'da da görülebilir. *Realistic Rooting in Autobiographical Time and Space*¹⁶ adlı makalesinde Moral Luck, Brookner'in romanlarının genel olarak determinist bir bakış açısı ile yazıldığını ve *Latecomers*'ın bir aile destanına benzediğini ifade eder (Wanquet - Williams, 2004: 35).

¹⁶ Otobiyografik Zaman ve Mekânda Gerçekçi Kökenler

Latecomers'da yazarın olay örgüsünü belirlerken ya da mekân çizerken otobiyografik öğeler kullanmasının yanında, eserde görülen bir diğer otobiyografik nokta da kendisinin de çoğu zaman hissettiğini ifade ettiği İngiltere'ye ait olmama hissidir. Birey ve toplum arasındaki etkileşim içerisinde, aidiyet hissi ve kimlik duyguları bireyin kendini güvende hissetmesini sağlayan etmenlerdendir ve Brookner'ın bambaşka bir kültüre ait olan ailesine karşın, kendisinin İngiltere'de yetişmesi onun aidiyet hissini etkilemektedir. Aidiyet hissi ve kimlik duygusu; toplum, kültür, aile, tarih ve gelenek ile sıkı sıkıya bağlıdır ve Brookner'ın birey olarak tüm diğer bireyler gibi kendi kültür ve tarihinden bağımsız olması düşünülemez. Bu nedenle *Latecomers* adlı eserde tarihsel dönem olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında 30.000 Avrupalı'nın Almanya'dan Londra'ya göç ederek oluşturduğu dalganın etkileri görülebilir (Wanquet - Williams, 2004: 32).

Yahudi ve Polonyalı olmakla ilgili eserlerinde detaylı bilgi vermeyen Brookner, Yahudi karşıtlığından da pek bahsetmez; ancak Shusha Guppy ile yaptığı bir röportajda eserlerinde *yer değiştirme*, *ait olmama* / *yabancı olma* kavramlarından sık sık bahsettiğini belirtmektedir (Guppy, 1987: 148–149). Romanlarının bazıları yirminci yüzyıl Londra'sında kıtadan göç eden aile temasının gizlendiği bir arka planı kapsar. Bu bağlamda ele alındığında, eserlerinde İkinci Dünya Savaşı ve savaş yüzünden zorunlu olarak göç ettirilme gibi temalar ile alttan alta tarihi olayların yer değiştirme ve yabancılık temaları ile birlikte yansıtıldığı savı ileri sürülebilir. Wanquet - Williams, Brookner'ın çoğunluğu otobiyografik olan ve Londra'da geçen tarihi olayların geri planda bulunduğu romanlarında genellikle aynı nesillerin kullanıldığını belirtir:

Burada üç nesil söz konusudur: Brookner'ın 1860'larda Avrupa'da dünyaya gelen büyükanne ve babaları, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ya da yirminci yüzyılın başlarında İngiltere'de ya da Avrupa'da dünyaya gelen anne ve babası; yaşam alışkanlıkları, hatıraları ve işi ile birlikte İngiltere'ye kaçan zengin Avrupalı Yahudi girişimci ailelerden birinin çocuğu olarak 1928'de İngiltere'de doğan kendisi.

(Wanquet - Williams, 2004: 32)

Romanlarında karakterlerin yaşamlarının bir parçası olan “yer değiştirme” teması Brookner’in çocukluğundan itibaren bizzat kendinin tecrube ettiği bir durumdur (Malcolm, 2002: 1). Bu bağlamda Brookner, Fibich ve Hartmann isimli Yahudi-Alman karakterlerin İngiltere’ye geldiklerinde ne tür problemler ile karşılaştıkları ve kendilerini nasıl yabancı hissettikleri ve bir “outsider”¹⁷ olan Fibich’in neden asla “insider”¹⁸ olmanın ne demek olduğunu asla anlayamayacağını ele almaktadır (Brookner,1992: 13).

Olay ve diyalogların en az seviyede kullanıldığı, anlatımın ön plana çıktığı Latecomers’da, yer değiştirme ve kimlik sorununun ana karakter Fibich’i yolculuğa ittiği görölür (Malcolm, 2002: 15). Bu yolculuk sırasında ve öncesinde yazar mekânlar aracılığı ile dönemin gelenekleri, giyim ve eğlenceye dönük alışkanlıklar ile toplumu toplum yapan temel dinamikler o günkü toplumun bir aynası olarak okurun karşısına çıkarmaktadır (Tekin, 2011: 131). Brookner’in eserlerinin çoğunda mekân olarak İngiltere kullanıldığı için İngiliz yaşamı da her yönü ile ele alınmıştır. Bu bağlamda yemeklerde görülen çeşitlilik hem İngiliz mutfağına özgüdür hem de karakterlerin ekonomik durumunu yansıtmak açısından kullanılmaktadır. Fibich daha küçükken Aunt Marie’nin odasından gizlice fıstık ezmesi ve Lyons Çöreği(İngiltere’ye özgü) çalarken (33); ya da Hartmann yaşı gereği ıstakoz yemeğinin ardından biftek ve böbrekten hazırlanmış börek¹⁹ yerine sebzeli ızgara balığı tercih etmek zorunda kalırken görölmektedir (5). Christine, orta yaşın üzerinde olan Fibich için akşam yemeği olarak ‘pırasa, ıspanak, patates çorbası ve mantar sarma’ pişirir; iğecek olarak ise ‘şaraplı armut tatlısı’ yapar (Brookner, 1992: 120).

Brookner; ‘baked beans on toast’, ‘mince pies’, ‘mushroom roulade’ gibi İngiliz mutfağına ait yiyeceklerden bahsettiği kadar yer yer ‘apricot flan’ gibi Fransız mutfağından örnekler de verir (Brookner, 1992: 178). Eğitiminin bir bölümünü Fransa’da tamamladığı için bu kültüre de aşına olduğundan eserlerinde Fransız kültürüne ya da Fransa’ya dair unsurlar bulunmaktadır. Malcolm; Fransa’dan döndükten sonra Utrillo, Fauves, Gauguin gibi yazarları İngiliz okuyucuların

¹⁷ Outsider: Yabancı, dışarıdan biri

¹⁸ Insider: İğerideki, iğeriden biri

¹⁹ Steak and Kidney Pie

beğenisine sunan Brookner'ın, pek çok romanında Fransız mekânlarını, Fransız edebiyatını ve Fransız dilini kullandığını söyler (Malcolm, 2002: 5). *Latecomers* isimli eserinde Yvette'nin hatıralarında annesi Martine Besnard, kız kardeşi Alice'in yanına gitmek için Paris'ten Bordeaux'e seyahat etmektedir. Martine'in kucağındaki küçük kız Yvette'nin kendisidir. 'Mange, mange, ma fille' sözleri ve annesinin üzerine eğilerek onu doyurmaya çalışması zihninde kalan hatıralar arasındadır (Brookner, 1992: 19).

Sonuç olarak, Anita Brookner'in eserlerinin temelinde, Doris Lessing ve diğer birçok yazarda olduğu gibi hayatından kesitler bulunmaktadır. Lessing, Mary ve Dick Turner karakterlerini yaratırken nasıl kendi ailesini temel almış ise, Brookner da Hartmann ya da Fibich'i yaratırken kendi deneyimlerinden ve hayatından yola çıkmıştır. Bu nedenle öncelikle Brookner'ın hissettiği yabancı olma duygusu ile başlayarak, bu duyguyu ifade etmek için *Latecomers*'da mekân kullanımlarının nasıl yer aldığı ele alınacaktır. Daha sonra bir arka plan olmaktan çok hikâyeyi şekillendiren bir mekânda, yabancı olma hissinin ve kimlik çatışmasının çözümü için yeniden mekân değiştiren karakterin duygu dünyası incelenecektir.

***Latecomers*'da Mekân (Londra, Berlin); *Latecomers*'da Ait Olmama Duygusu**

Bireyin kendisini bir kültüre ait hissedebilmesi için yaşam tarzı ve düşünce biçimi bakımından bu ülkenin insanlarına kendisini yakın hissetmesi ya da kendisini onlardan biriymiş gibi görmesi önemlidir. Yaşadığı topraklara kendisini yabancılaştırmak yerine bu kültüre uyum sağlamaya çalışmak bireyde kimlik çatışması oluşmasını engeller. Anita Brookner ve ailesinin İngiltere'ye taşınmış olması ve taşındıktan sonra İngiliz kültürüne veya İngiltere'de yaşamaya uyum sağlamış olmaları onların tam anlamı ile İngiliz oldukları anlamına gelmez. Benzer şekilde, Fibich'in dokuz yaşında İngiltere'ye geldiğinde Almanya'daki yaşamını geride bırakmış olması, onun tam anlamı ile bir İngiliz olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü bireylerin düşünce sistemlerinin değişmesi ne kadar zor ise bir bireyin kimliğini değiştirmek de aynı ölçüde zordur. Ancak içinde bulunulan

çevrenin ve sosyolojik yapının, bireylerin hayatları ve düşünce sistemleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda, yazarların içinde bulundukları ortamlardan etkilenecek mekân ve karakter yarattıkları söylenebilir. Yazarların kendi hayatlarından ve düş dünyalarından da etkilenecek yarattıkları mekânlar olay örgüsündeki olaylara ve karakterlere yaşam kazandırmaktadır. Bu bağlamda ‘yazılan her şeyin otobiyografik olduğu’ ve ‘yazar- yaratıcı ile yazar arasında’ bir bağ olduğu doğrudur; çünkü ‘gerçek dünya, tarih ve coğrafya kronotopa sızar’ (Işık ve Şentürk, 2009: 69).

Latecomers isimli eserde mekânın bir arka plan olmaktan çok olay örgüsünün kurulumunda etkili olduğu düşünüldüğünde akla mekân kavramının önemi gelir. Edebiyatta mekân ya da zaman kavramı Bakhtin’in “*kronotop*” kavramını akla getirmektedir. Sibel Yardımcı ve Tuğba Doğan’ın *Mekân-Zaman-Anlam: Sait Faik Öyküsünde Ada* adlı makalelerinin giriş bölümünde alıntı yaptıkları gibi ‘Bakhtin’e göre *kronotop*, edebiyatın biçimsel anlamda kurucu kategorisidir.’ ‘Metin içinde ifade bulan “*o an*” ile “*o mekân*” ın bir arada oluşları anlatıdaki olayları somutlaştırır, cisimleştirir ve onlara yaşam kazandırır’ (Işık ve Şentürk, 2009: 68).

O an ile mekânın birleşerek eserlerde karakterlere yaşam kattığı görülebilir. Anita Brookner, Hartmann’ın zevkleri ve düşkünlükleri aracılığı ile okura karakter hakkında ipuçları verirken tüm bunları Hartmann’ın içinde bulunduğu mekânları betimleyerek yapar. Yazar yaptığı bu betimlemelerde mekânları karakterlerin duygu dünyalarını ya da kişiliklerini yansıtmada kullanmıştır. Geçmişini tamamen unutarak şu anın keyfine varmaya çalışan Hartmann, ‘bir otelin yemek salonunda karnı tıkabasa doymuş, canlı ve mutlu’ tasvir edilmektedir. Hartmann’ın zevkine oldukça düşkün olduğu ve mutluluğunu bu tür zevkler üzerine kurduğu görülmektedir (Brookner, 1992: 7). Hartmann’ın ev gibi sıcak bir ortam yerine bir restoran ya da bir otelin lobisinde kendisini mutlu hissettiğinin ima edilmesi bu karakterin “ev sıcaklığına” uzak olduğunu vurgulamak adına yapılmış olabilir. Sadece belli bir grup insanın yaşadığı ev ortamı yerine her gruptan insanın gelebileceği ve barınabileceği otellerin tercih edilmesi Hartmann’ın Londra’da otelde kalan herhangi bir misafir gibi bir yabancı olduğunu, kendisini ev sıcaklığından ve evin insana verdiği aidiyet ve huzur duygusundan uzak hissettiğini vurgulamak için seçilmiş olabilir.

Latecomers'da her iki karakter, pek çok bölümde mekân olarak otelde görülmektedir. Hartmann ve Fibich, Fibich'in Almanya'dan döndüğü bölümde Almanya deneyimlerinden konuşmak üzere yine bir otelin yemek salonuna giderler (Brookner, 1992: 171). Bu tür bir konuşma yapmak için mekân olarak bir otel salonunun seçilmesi, bu karakterlerin lüks yaşadıklarını göstermektedir. Aslında yazar burada Hartmann ve Fibich'in hergün öğle yemeği yedikleri "Durrant'ın Oteli"ni kullanarak, bu iki karakterin bir grubun içine dahil olarak o grupta kaybolmak istemelerini göstermeye çalışıyor olabilir. Yabancı bir ülkeye ait oldukları için belki İngilizler ile bu kadar kolay şekilde bütünleşemeyebilirler. Ancak sadece biraz zaman geçirmek için ya da iş ortamı vs. gibi sebepler yüzünden zorunlu olduklarından otele gelen diğer müşterilerle bir ortak yön bularak o gruba dâhil olmak daha kolay olabilir. Böylece *Latecomers*'daki karakterlerin derinlerde bir yerlerde eksikliğini hissettikleri aidiyet duygusunun bu şekilde tatmin olduğu iddia edilebilir.

Brookner *Latecomers*'da otelleri olduğu kadar "sokakları" da mekân olarak sık sık kullanmıştır. Sokak gündelik yaşamın devam ettiği, pek çok farklı ev ya da kültürden insanın aynı yerde birleştiği, bazen güven bazen ise tehlike arz eden bir mekândır. Gündelik yaşamın devam ettiği bu yer, aynı zamanda iletişim ve sosyalleşme alanı olarak düşünülebilir. Sokaklar bir bölgenin insanları ve kültürü ile ilgili bilgileri içinde saklar. Bu bilgiye ulaşmak için sokaktaki insanları gözlemleyerek parçadan bütüne, yani o bölge ya da ülkenin kültürüne ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda küçük Londra sokaklarından bir İngiltere manzarasına ulaşılabilir. Sokaklarda toplumun tüm izlerinin görülebileceği düşünüldüğünde; Hartmann ve Fibich veya Yvette ve Christine gibi karakterlerin izlerinin Londra sokaklarında görülmesi, onların yaşadıkları yerin birer parçası olduklarının bir kanıtıdır. Çünkü Fibich her ne kadar yabancılık çekse de, okur onun sokaktaki kültürün içinde eriyip gittiğine pek çok yerde tanıklık eder. Okur bu eseri okurken kendisini İngiltere sokaklarında bulabilmekte ve eserdeki karakterler ile bazen İngiltere sokaklarında yürüyüşe çıkmakta, bazen de alışverişe gitmektedir. İç ve dış mekânların detaylı tasvirlerinin görüldüğü eserde İngiltere'den manzaralar kullanılmıştır ve bu sayede okurun zihninde buraya ait sahneler yaratılmıştır. "Yumuşak sabahları, doktorların ve diş hekimlerinin düzenli ticaret yapabildikleri

sokakları ve çiçeklenmiş ağaçları ve kaldırımlardaki bisikletleri ve kenar mahalleleri ile Londra” bir bütün olarak betimlenmektedir ve bu *sokak tablosu* ile Londra başlangıçta Hartmann’ın mutlu olduğu bir yer olarak yansıtılmaktadır. Fakat ilk bölümün sonunda kış güneşinin dorukta olduğu *sokakta* güneş ışınlarının ve gölgelerinin emekliye ayrıldığından bahsedilmesi eserde yavaş yavaş karamsar bir atmosferin hâkim olacağının habercisidir (Brookner, 1992: 10-15).

Sokaklar açık mekânlar olarak bir karakterin ruh halini ifade etmek için kullanılabilir. Karakterler sokaktaki diğer bireyler ile birbirlerini tanımak, arkadaş olmak veya aynı kültüre mensup olmak zorunda değildirler. Sokağın renklerini tarih, kültür, bambaşka yemek kokuları ve insanlar oluşturur. Sokağı örten gökyüzünün altındaki her birey o sokağa aittir. Fibich’in Berlin’e gittiği zaman Kempinski’de kahve içerken kendisini biraz garip hissetmesinin nedenlerinden birisi de bu olabilir. Çünkü Fibich Londra sokaklarına, oradaki insanlara, oradaki yemek kokularına aşina iken Berlin sokaklarında kendini buluvermesi alıştığı durumun tersine dönmesine ve onun yabancılık duygusunun artmasına neden olmuştur. ‘Etrafına baktığında gördüğü sonsuzluğa uzanan apartmanlar, geniş fethedilemez sokaklar onu dehşete düşürür’ (Brookner, 1992: 150). Sokakların genişliği ve bilinmezliği onu nasıl korkuttu ise, geçmişine ait bilinmezlik de aynı şekilde korku vermektedir. Burada mekân olarak sokak, Fibich’in ruh halini okura taşımaktadır.

Eserde, sokak teması kullanılarak atmosferin yanında karakterler ve karakterlerin birbirleri ile olan ilişkileri ve duyguları da verilmektedir. Sekizinci bölümde, Yvette’nin mutluluk anlayışı sorgulanırken, onun yetişkin korkuları olmadığından ve günlerini kendinden emin bir şekilde tamamlayarak Londra’nın en ünlü alışveriş merkezi olan *Harrods*’a alışverişe gitmeye karar verdiği görülür. Brookner, Yvette’nin yetişkinlere ait korkularının olmamasından bahsetmesinin hemen ardından “sokakların yağmurla tertemiz yıkanması ve soluk bir bahar güneşinin çiğdemlerin istenmedik bir şekilde açmasına sebep olması”ndan bahseder (Brookner, 1992: 91). Nasıl bu sokaklar tertemiz ise, Yvette’nin zihni de tertemizdir ancak ‘istenmedik bir şekilde açan çiğdemler gibi geçmişinde istenmedik efsanevi bir başlangıç vardır’ ve Yvette’nin bu konuda kendisi ile gurur duymasına rağmen Christine dahil olmak üzere herkes ona acımaktadır. Yazar-anlatıcı bu tabloda

Knightsbridge otobüsünü yakalayıp Sloane Sokağı'ndan aşağı yürümeye karar veren iki bayan karakterden Yvette'nin iç dünyasını anlatırken de mekân olarak sokağı kullanmıştır.

Yvette'nin geçmişinde annesi ile ilgili istenmeyen efsanevi durumun bir benzeri Fibich'in geçmişinde de bulunmaktadır. Fibich'in çektiği acı ve yalnızlık duygusu “demir gibi bir soğuğun Londra üzerine çöktüğü vakit Fibich'in şapkasını alarak tek başına ve huzursuz bir şekilde, terkedilmiş güneşin küçük sütlü ışığını bulandıran beyaz duman altında Victoria sokaklarında yürümesi” ile ifade edilmiştir (Brookner, 1992: 119). Kendi oğluna ve eşine yabancılaşan Fibich ‘Westminster Katedrali’nin önünden geçerken içeri girmeyerek yüzlerce snack-bar’ın açık olduğu Buckingham Sarayı Yolu’ndan’ yoluna devam eder. Kendisine bile yabancılaşan bir karakterin sevdiklerine ve dine karşı yabancılık hissetmesi, kiliseden içeri girmeyerek yola devam etmesi onun dine karşı olan tutumunu da göstermektedir. Hatta Queen’s Galerideki İskandinavlı turistler de dahil olmak üzere herkes ona yabancıdır ve kendini terkedilmiş hissetmektedir. Fibich’in terkedilmişlik ve yabancılık hissinden kurtarmak için kendisini tanıdığı sokaklara attığı; ancak ironik bir şekilde bu tanıdık sokaklardaki herkesin ona yabancı geldiği görülmektedir. Anita Brookner burada sokak temasını kullanarak Fibich’in yabancılık duygusunu açıkça vurgulamaktadır.

Fibich’in yabancılık hissettiği bölümler sokaklar aracılığı ile betimlenmektedir ve yabancılık hissini unutmasına yine sokaklar yardımcı olmaktadır. Philip Stevick’in *Roman Teorisi* adlı eserinde yer alan D. S. Bland’ın *Romanda Fiziksel ve Sosyal-Kültürel Çevre* adlı makalesinde de ifade edildiği gibi ‘romanda da, şiir ve tiyatro eserlerinde olduğu gibi, seçilen kelimeler üzerinde dikkatin toplanması gerekmektedir ve eğer dikkat romanın çevre ve sosyo-kültürel atmosferini tasvir eden kelimeler üzerinde toplanırsa, bu tasvirlerin romanın mesajıyla ilgisiz olmadığı sonucuna varılır (Stevick, 1967; Çev. Sevim Kantarcıoğlu, 2010: 276). Bu bağlamda, Fibich’in Berlin dönüşü bir restoranda Hartmann ile konuşurken duyulanıp ağlamaya başlaması üzerine, Hartmann’ın onu restorandan çıkarıp birlikte sokağın kalabalığına karıştıklarından bahsedildiği bölüm düşünüldüğünde, sokağın anonimliğinin iki karaktere de yabancılıklarını unutturduğu için onları mutlu ettiği

görülmektedir (Brookner, 1992: 173). Bu bölümde sokağın bir mekân olarak kozmopolit yapısı ile yabancılık duygusunu eritebilmek amacı ile kullanıldığı görülmektedir.

Sokaklar bazen de okura o döneme veya şehre ait bilgiler vererek tarihe ışık tutar. Londra'nın mevsimi, az güneş görmesi, güneşsizlik yüzünden bronz bir ten yerine beyaz tenli kadınların görülmesi veya onların giyim tarzları hakkında bilgiler edinilebilmektedir:

Sokakta uzun süredir güneş çıkmadığından, hava güzel olmadığından hoşnutsuzluk içinde Fibich'e baktı. Cesur genç kızlar ince kıyafetler giymişlerdi, çıplak bacakları beyaz, ayakkabıları yetersizdi. Renksiz gökyüzünden parlak ışık doğrudan yeryüzüne ulaşıyordu: yağmur halen tehditkardı ancak yağmur damlası haline dönüşmeyi reddediyordu.

(Brookner, 1992: 171)

İngiltere sokaklarının ve havasının yanında İngiliz yaşamından yansımaların sık sık görüldüğü *Latecomers*' da, içinde yaşanan “evler” pek çok bölümde tasvir edilmekte ve bu evler aracılığı ile Brookner olay örgüsündeki önemli bölümlere ve karakterlere dikkat çekmektedir. Aynı zamanda “ev” kavramının bu eserde bu kadar önemli olmasının bir diğer nedeni Almanya'dan zorla göç ettirilmiş olan ve İngiltere'de yaşama tutunan iki küçük çocuğun -Hartmann ve Fibich'in- hissettikleri yabancılık duygusudur. Kısacası açık bir mekân olan sokaklar aracılığı ile olduğu kadar, kapalı bir mekân olan evler aracılığı ile de aynı duygu ön plana çıkmaktadır. Birey kendisini evinde rahat ve güvende hissedeceğine göre, Londra'da İngiliz kültürü ile yaşama devam etmek onlara güven ve rahatlık hissini tam olarak vermemektedir. Ev kavramının ön plana çıkmasının bir nedeni de yaşlı insanların ‘her şeyin “benim” diyebildikleri kendi mekânlarında olmak istemelerinden’ ve ‘kendi mekânı dışındaki bütün mekânlarda hep kalsalar bile onlar için geçici olduğu’ gerçeğinden kaynaklanmaktadır (Göka, 2001: 89).

Doris Lessing'in *The Grass is Singing* adlı eserindeki Rodezya evleri ile *Latecomers*'daki Londra evleri karşılaştırıldığında Londra evlerinin ve dolayısı ile mekân ve kültürünün farklı olduğu görülmektedir. *The Grass is Singing*'de yerliler

bir günde inşa edilmiş saptan kulübelerde yaşarken, Zimbabwe’de daha yüksek bir kültüre sahip oldukları iddia edilen beyazlar; çatısı sac levhadan yapılmış, bir tepenin üzerine inşa edilmiş evlerinde gazyağı ve petrol tenekelerinden yapılmış divanlar, tuvalet masaları ve bu tür yoksulluk içinde un çuvallarından yapılan perdelerin getirdiği zarafetin oluşturulduğu evlerde yaşamaktadırlar (Lessing, 1994: 72).

Aunt Mary’nin Compayne Gardens’daki dairesinde karmaşık doğaya ait *Grimm Brothers* tarafından dizayn edilmiş gibi duran siyah mobilyalar, Dürer’in *Praying Hands*’i gibi duvarlara düzensizce asılmış tablolar, şamdanlar ya da elektrikli fırın gibi teknoloji veya sanata dair nesneler görülmektedir (Brookner, 1992: 29–30). Compayne Gardens, Hartmann ve Fibich’e ölen halalarını hatırlatır ve yazar tarafından kasvetli bir mekân olarak betimlenmektedir. Buradaki İngilizlere özgü “kırmızı tuğlalı evler” ve “düzensiz dönemeçleri” ile Compayne Gardens, Hartmann’ın İngiltere’ye geldiği dönemde zihninde kalan ilk anısıdır (Brookner, 1992: 9). Mekânların eserdeki olay örgüsü ve karakterlerin hayatlarında etkisi olduğu düşünüldüğünde; Compayne Gardens’daki küçük evin olumsuz tasviri aslında Hartmann ve Fibich’in hatırlamak istemedikleri geçmişlerine ait olmasından kaynaklanmaktadır. İngiltere’ye ilk geldiklerinde sıkıntı çektikleri döneme ve okul dönemlerine ait olan bu ev, Marie Hala öldükten sonra ‘Gotik eşyaların sürekli toz ile kaplandığı, odaların havalandırıldığı, Dürer’e ait reproduksiyonun ve Aunt Marie’nin kocası Jessop’ın resimlerinin ortadan kaldırılarak temizlendiği’ bir yer olur (Brookner, 1992: 36)²⁰.

Compayne Gardens Sokağı Köşesi

²⁰ Compayne Gardens sokağından bir görüntü.

Marie Hala öldükten sonra evdeki eşyaların sadece bir kısmı uzaklaştırılır. Burada yazar onun hatıralarını yansıtan, geçmişin yükünü taşıyan eşyaların üzerini toz kaplaması durumunu geçmişin ve geçmişteki hatıraların yavaş yavaş unutulduğunu gösteren bir imge olarak kullanmış olabilir. Geçmişin temsilcisi olan bu karamsar eşyalar aynı zamanda Fibich'in geçmişine ne kadar bağlı olduğunu da vurgulamaktadır, çünkü halasının ölümünden sonra geçmişten kurtulamayan ve kendi yakışıklılığının bile farkında olmayan karamsar Fibich çok uzun bir süre daha *'penceresinde yeniden görünen güneşe güvenmeye cesaret edemezmiş gibi'* bu evde yaşamaya devam edecektir (Brookner, 1992: 36). Buna karşın lüks düşkünü Hartmann zengin bir semtten ev alarak kendisi ve eşi Yvette için yeni bir hayat çizer. Brookner, "kasvetli Compayne Gardens'dan, İngiltere'nin meşhur kırmızı tuğlalı evlerinden birisinden ayrılmayı iple çeken Hartmann'ın" daha lüks bir semt olan Ashley Gardens'da bir eve taşındığını söylerken; aslında bu iki karakterin gerek geçmişe bakış açıları gerekse geçmişi nasıl değerlendirdikleri konusunda bu iki semt kadar birbirlerinden farklı olduklarının altını çizmekte ve bu durumu da mekânları kullanarak somutlaştırmaktadır.

Brookner mekân tasvirlerini kullanarak Hartmann ve Yvette'nin canlılıkları ile Fibich ve Christine'in karamsarlıklarının bir tezat oluşturduğunu gösterir. Gösterişsiz bir kadın olan Christine tanıtılırken, gençlik döneminde ailesi ile birlikte West End Lane'de korkunç bir apartman dairesinde oturmakta ve kendisini anne ve babasının anlamsız bir kavgadan sonra karanlık odalarına döndükleri bu sıradan evden ziyade Aunt Marie'nin evinde rahat hisseden genç bir kız olarak resmedilir (Brookner: 1992: 38-39). Christine'in kendi evi içinde hiç çiçeğin yetişmediği karamsar bir apartman olarak tanımlanır. Burada yazarın amacı karakterin mutsuzluğunu göz önüne sererek onun geçmişi ile şu anki durumu arasında okurun bir karşılaştırma yapabilmesini sağlamaktır. Christine'in bu evde mutlu olmadığını anlamak için yazarın bu ev ile ilgili bir diğer iç mekân tasvirine de dikkat etmek gerekmektedir:

[...] kahverengi tonları ve ışığın en zayıf tonları ile dekore edilmiş apartman. Toz yığını ve sigara külleri ile kaplanmış gibi görünen ağır ceviz mobilyaları değiştirmemesini bahane ederek hükümet kısıtlamaları koyulmuş gibi. Türk halısının saçakları kirden şişmiş ve Napolyon askerlerinin apoletleri gibi

kalkmış. Kahverengi kadife perdeler her cama donuk bir şekilde asılmış ve çekildiğinde daha fazla toz ve durgun hava açığa çıkmakta. Pencereler nadiren açık. Babası, antik yemekler ve yıkanmayan kül tablalarının kokularının birleşiminden oluşan kokuyu fark etmeksizin evi sabit bir sıcaklıkta tutma konusunda ısrar ederdi.

(Brookner, 1992: 38)

Christine'in bu kadar karamsar ayrıntılar ile tasvir edilen bir evde mutlu olmasının imkânı olmadığını okuyucu da anlayabilir. Zaten Christine'in Compayne Gardens'da Marie Hala'nın yanına kaçtığı dönemlerde West End Lane'deki yokluğunun fark edilmemesi babasının ona karşı ne kadar ilgisiz olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, geçmiş ile olan bağlantı erkek karakterlerde olduğu gibi kadın karakterler üzerinde de etkilidir. Brookner, evlenmeden önce yapayalnız bir çocukluk geçiren Christine'in, evlendikten sonra da Fibich ile taşındıkları yeni evlerinde eskiden kendi evlerinde hissettiği gibi kendisini bir "outsider" gibi hissettiğini söyler. Yazar bu melankolik durumu, güneşin erkenden solduğu ve karanlığın erkenden başladığı kış günlerinde çevrenin (yani evin içi- iç mekânın) onu neden memnun etmediğini düşünmeye başladığını ifade ederek vurgular. Babası öldükten sonra ona miras kalan evde hiçbir değişiklik yapmayan Christine'in ruh hali ve geçmişindeki yapayalnız yaşamı şu şekilde sunulmaktadır:

Soğuk mavi kadifeden perdelerini, pembemsi halıyı ve pembe yastıkları düşünen Christine, kadife kaplı ağır mavi sandalyeleri hareketlendiremediğini düşünüyordu. Her şeyi değiştirip değiştiremeyeceğini ilgisizce merak etti. Sandalyeleri değiştirirse, perdeleri de değiştirmek zorunda kalacaktı çünkü cesaret kırıcı bir şekilde her şeyi birbirine uyumlu idi. Ona sorulsa, (ki asla sorulmamıştı), zevki belirsizdi, bu nedenle bir işe yaramazdı. Bir çocukluk anısına göre içgüdüleri ona odaların karanlık, özelliiksiz, can sıkıntısı dolu olduğunu söylüyordu.

(Brookner, 1992: 48)

Anita Brookner, Hartmann ve Fibich'in çocukları olan Toto ve Marianne'i anlatırken yine "ev" kavramını mekân olarak onlar hakkında ip ucu verecek şekilde ele almıştır. Marianne'in düşünce bazında annesi Yvette'ye olan benzerliği vurgulanırken, annesinin misafir odasında olmaktan mutluluk duyması belirtilerek verilmiştir (Brookner, 1992: 76). 'Kendi arzularını göz ardı eden' Marianne babası

gibi Dickens , Wilkie Collins ve Trollope okur; Toto'nun aksine üniversite eğitimi yarıda bırakır. Christine'i ziyaret etmeyi seven Marianne, Fibich'in karamsar ruh haline iyi gelmektedir. Christine kendi oğlunun çalkantılı ve düzensiz yaşamı yerine Marianne'in ılımlılığını tercih etmektedir (Brookner, 1992: 77). Marianne'in üniversiteye gitmesi babası Hartmann tarafından kabul görmeyen bir fikirdir, fakat gerek evde hiçbirşey yapmadan durmak sıkıcı olduğundan, gerekse Marianne'in diğer emsallerine uyum sağlayabilmesi adına London University'e başlamasına izin verilir. Sadece diğer emsallerine uyum sağlayabilsin diye üniversite eğitimi almasına izin vermeleri ilginçtir ki burada görüldüğü üzere Hartmann'ın İngiltere'deki yaşama ayak uydurmanın önemli olduğunu düşündüğü görülmektedir. Ancak Marianne'in üniversite ve üniversite eğitimi hakkındaki fikri, yazarın bir iç mekân tasviri ile ne kadar olumsuz olduğunun gösterilmesi ile okur ile paylaşılır:

Sıkıcı koridorları, karanlık sınıfları, bitmek bilmeyen gürültülü merdivenleri ve hapishane yemekhanesi gibi görünen yemekhaneleri düşündüğü zamanlarda sanki Kafka'nın Kalesi'ne hapsedilmiş gibi hissettiğinden dert yanıyordu.

(Brookner, 1992: 78)

Buradaki fiziksel betimlemede görülen tüm olumsuz sıfatlardan ve ifadelerden (sıkıcı, karanlık, gürültülü, Kafka'nın kalesi vb.) anlaşılabileceği kadarı ile Marianne'in üniversiteye devam edip etmeyeceği konusunda bir çıkarımda bulunulabilir, ki karakter okulu yarıda bırakır. Toto ise Hartmann ve Fibich durumunda olduğu gibi Marianne'in tam zıddıdır ve bu zıtlık yazarın kullandığı mekân betimlemelerinden yine kolayca anlaşılabilir. Toto'nun üniversiteden mezun olduktan sonra arkadaşları ile çıktığı ev, Toto'nun kimliğinin bir yansıması gibidir. Çünkü apartman dairesi 'geniş, bol ışık alan, aydınlık ve oldukça havadar' bir mekândır (Brookner, 1992: 142). Toto'nun özgürlüğüne ne kadar düşkün olduğu düşünüldüğünde, evinin havadar, geniş ve aydınlık sıfatları kullanılarak betimlenmesi, yazarın özellikle seçilmiş kelimelerden oluşan bir tasvir kullandığını kanıtlamaktadır. Onun özgürlüğü daha ilk bölümlerde 'ebeveynlerinden sadece yiyecek, kıyafet ve sıcak bir yuva ihtiyaçlarını karşılayan, sürekli bağırarak kendini zorla kabul ettirmeye hazır, sadece şiir okunduğunda büyülenmiş gibi o şiiri dinleyen asi, korkusuz bir çocuk' olduğunun altı çizilerek verilmiştir (Brookner, 1992: 58).

Brookner, karakterlerin duygu dünyaları da dâhil olmak üzere mekân betimlemelerini kullanarak okuru ne düşüneceği konusunda yönlendirmektedir. Brookner’a göre; Fibich – Christine çiftinin ‘içinde efsanevi bir İngilizlik barındıran oğulları’ Toto bilinen ilk örneklerden farklıdır (Brookner, 1992: 63). Toto’nun özgürlüğünü de içinde sakladığı o geniş evi ile ilgili tek olumsuzluk ‘demir parmaklıklı tozsuz Fransız pencereler’dir. Özgürlüğü kısıtlayan bu demir parmaklıklar evliliğin Toto’nun özgürlüğünü kısıtlayacağını sembolize eden bir tasvir olarak okurun karşısına çıkıyor olabilir. Çünkü ‘yüksek tavanlı odaları karartan gri bulutlar’ hiç evlenmeyecek olan Toto’nun hayatındaki karartıları oluşturmaktadır (Brookner, 1992: 142). Ev arkadaşları Archie ve Isabel evi terk ettikten sonra ise bu özgürlük yalnızlığa dönüşür, çünkü Toto artık ‘saatlerce güneş alan pencerelerden yeşil duvarlara yansıyan çizgilerle başbaşa’ kalmıştır (Brookner, 1992: 150).

İçinde yaşanan mekân bir karakterin üzerinde etkisi ve bir karakterle ilgili okura bilgi verdiği gibi; yazarlar üzerinde de etkilidir ve onlara yazar hakkında da bilgi verebilir. Lynn Veach Sadler’ın, *Anita Brookner* adlı incelemesinde Sadler, Brookner’ın çok iyi eğitim almış olduğunu ve böyle bir yazarın benzer tip kadın karakterler yarattığını sorgularken; yine Brookner’ın elit, lüks düşkünü, iyi yaşayan şehir karakterleri yaratmış olduğunun da altını çizerek (Sadler, 1990: vii). Bu sebeple, olay örgüsü boyunca *Latecomers*’da şehir yaşamına, İngiliz kültürüne, Londra’ya dair pek çok element görülmektedir. Karakter benzetmelerinde de Toto örneğinde olduğu gibi İngilizlere ait benzetmeler yapılmıştır. Buna karşın Doris Lessing, *The Grass is Singing* adlı eserinde şehir yaşamından öğeler yerine kırsal kesime, Rodezya’ya veya çiftlik hayatına ait öğeler kullanmıştır. Brookner’ın Londra’da lüks yaşamlar süren, otellerde zaman geçiren veya İngiliz yemekleri yiyen karakterler yaratması ne kadar doğal ise Lessing’in kopjelerde, sac çatılı evlerde sıcaktan perişan olan ve yoksulluk yüzünden pek çok konuda mutsuz olan karakterler yaratması da o kadar doğal olmalıdır.

Anita Brookner aslen Polonyalı olmasına rağmen İngiltere’de yetiştiği için bir ülkede yabancı olmak kavramının ne anlama geldiğini iyi bilmekte ve eserlerine yansıtmaktadır. Lessing ise, sömürgeci anlayışın var olduğu topraklarda bizzat yaşamış biri olarak, farklı bakış açıları ile bu toprakları okura taşımaktadır. Ancak

her iki yazarın da ortak noktası doğayı ve doğadaki öğeleri, atmosferi anlatmak veya olay örgüsüne yardımcı olmak adına kullanmalarındır. Aralarındaki tek fark ise, Brookner'ın gökyüzünü sadece Londra'nın binalarla çevrili duvarlarından görülebildiği kadarı ile yansıtırken; Lessing'in Rodezya'nın vahşi doğasına ait elementleri kullanarak gökyüzünün tümünü, gördüğü şekilde yansıtmasıdır.

Brookner, *Latecomers*'da olay akışı boyunca gökyüzündeki en çarpıcı nesne olan *güneşi* bir imge gibi kullanarak karakterlerin ruh halini vurgulamış ya da olayların yarattığı atmosferi simgelemiştir. Eserin ilk bölümünde Hartmann'ın 'güneşin parlamadığı bir günde yürüyüşe çıktığı' ifade edilmektedir (Brookner, 1992: 14). Giriş bölümünde Hartmann ve Fibich'in yaşlarının ilerlemiş olması ve her geçen gün artan yabancılik duygusunun, ait olmama duygularının iki erkek karaktere verdiği acı düşünüldüğünde, yazarın bu tür bir imgeyi neden kullandığı anlaşılmaktadır. Çünkü her şeye hayat ve canlılık veren güneşin parlamıyor olması Hartmann ve Fibich'in yaşamlarının sonuna yaklaşıyor olduklarını ve onların çektikleri sıkıntıları simgeliyor olabilir. Anita Brookner'ın ömrünün önemli bir bölümünü Londra'da geçirdiği ve bu şehirde güneşin insanlara yüzünü çok sık göstermediği bilindiğine göre; bu çeşit bir imge seçmiş olmasının tesadüfi olmadığı öne sürülebilir. Büyüdüğü toprakların yazarın imge seçimini etkilediği düşünülebilir.

Aunt Marie öldükten sonra olay örgüsüne tekrar bir karamsarlık ve hüznün hâkim olacaktır, okur bu durumu güneş imgesine dikkat ederek takip edebilir. Yazar, Hartmann ve Fibich'e gerekli olan kimliği önceki deneyimlerinin verdiğini ve Hartmann'ın 'güneşli ve kaygısız tutumlarının Fibich'i büyük bir melankoliden kurtardığını, ancak melakolinin hep orda, asla kaybolmadan durduğunu' belirten ifadeleri çelişkili olmakla birlikte; Hartmann'ın sanki bunları yapmak için doğmuş olduğu *bons viveur*²¹ davranışlarının aksine Fibich'in halen karamsar ve kararsız olduğunu ve bu zevkleri sanki durdurulacakmış gibi korka korka yaşadığını vurgulamaktadır. Ancak zamanla kilo alan, iştahı yerine gelen Fibich, 'penceresinde güneşi gördüğünde' neredeyse mutlu biridir (Brookner, 1992: 35–36). Ancak hemen

²¹ Bon viveur: kendini zevke adayan veya iyi yaşayan kişi (özellikle iyi yemek yiyen ve kaliteli içki içen)

bir sonraki paragrafta aynı Fibich'in 'güneşe güvenmekten korktuğundan' bahsedilir. Hartmann Ashley Gardens'a taşındığında; Compayne Gardens'da kalan Fibich önceki yaşamında sahip olduğu güzel değerleri mekân değiştirdiğinde – İngiltere'ye ilk geldiği zaman – kaybettiği için, yeniden elde ettiği güzellikleri kaybetme korkusu yaşıyor olabilir. Yazarın Fibich'in güneşe güvenmediği ifadesini kullanmasından bu ruhsal durum anlaşılabilir:

Fibich Compayne Gardens'da alışveriş çantaları, incik kemiği ve havuç demeti ile münzevi bir şekilde yaşamaya devam etti. Halen çok yakışıklı idi ve halen bunun farkında değildi. Yavaş yavaş yaşama dönmeye başlıyordu fakat zaman alacaktı. Penceresinde yeniden görünen güneşe sanki güvenmeye cesaret edemiyor gibiydi, şu anda kendi yaşamını yaratmak için özgür olduğuna inanmıyor gibiydi. Gotik eşyaların tozunu düzenli olarak alıyordu, Marie Hala'nın odasını havalandırıp akşamları sessizce otururdu.

(Brookner, 1992: 36)

Fibich'in bir türlü güvenemediği aynı *güneş*, hiç bir sıcaklık değişiminden etkilenmeyen Yvette söz konusu iken, Londra sokaklarına hayırsever bir şekilde ışığını göndermektedir ve onun neşeli ruh hali betimlenmektedir. Işığın parladığı sokaklarda 'kasa vızıltıları ve kadın kargaşası arasında farklı mağazalara uzun süreli bir yağma olduğu' ifade edilmektedir (Brookner, 1992: 95). Toto'nun Marianne'i öptüğü bölümde ya da Christine'in kendini iyi hissettiği bir anda ise güneş beklenmedik bir şekilde parlarken görülmektedir (Brookner, 1992: 103). Kısacası, *Latecomers*'da karakterler kendilerini daha iyi ya da mutlu hissettiklerinde güneş yüzünü göstermektedir. Karakterlerden biri, örneğin Fibich, mutsuz ya da üzgün ise güneş yerini karanlığa bırakmaktadır.

Cam temizleyerek yaşamını kazanan yaşlı Mr. Crickmay, Christine ile sohbet ederken köpeğinin ölümünün onu ne kadar üzdüğünden bahsetmekte ve ölüm sırasının artık kendinde olduğunu düşündüğünden hüznülüdür. Bu sahnede yazarın "mükemmel şekilde temizlenmiş camların ısıltısının güneşin batması ile sönmesinden ve yerini akşam karanlığına bırakmasından" bahsederken esas anlatmak istediği şey Mr. Crickmay'in de yaşamının sonuna geldiğini vurgulamaktır ve üzücü bir sahnede kullanılmıştır (Brookner, 1992: 108).

Güneşin farklı topraklarda farklı anlamlara sahip olduğu ifade edilebilir. Çünkü Londra'nın insanlara nadiren yüzünü gösteren güneşinin aksine, *The Grass is Singing*'de Rodezya'da sürekli parlayan güneş ve havanın sıcaklığı arttıkça okur, Mary'nin bunalımının da artacağı sahneler ile karşı karşıyadır. Kadın karakterin ruhsal bunalımı Lessing tarafından güneşin kavurucu sıcaklığı ile derecelendirilmiş olduğu söylenebilir. Bu durumun aksine, *Latecomers*'da karakterlerin bunalımlı dönemleri, güneşsiz karanlık havalar ile betimlenmiştir. Kısacası, farklı iklimlerde güneşin önemi ve anlamı değişmektedir.

Latecomers'ın onuncu bölümünden itibaren Brookner güneşi kullanarak Fibich'in arayışını anlatır. Fibich'in kendini arama ve geçmişe yolculuk yapma isteğini okura hissettirmek için 'dondurucu bir soğuğun bahara gölge düşürdüğü' ifadesi kullanılmaktadır (Brookner, 1992: 112). Çünkü Fibich'in içindeki sıkıntılar ve zihnindeki soru işaretleri güzel bir ilkbahar gününü yok edecek soğuk hava gibidir. Dahası anlatıcı, Fibich'in hayal kırıklığını anlatmak için 'insanların güneşi boşuna aradıklarını' söyleyerek, Fibich'in kendini ya da hatıralarını boşu boşuna aradığını alttan alta okur ile paylaşmaktadır (Brookner, 1992: 114). İçindeki garip huzursuzluk yüzünden Fibich, aklındaki sorulara cevaplar bulabilmek için psikanaliste gitmektedir fakat Mr. Gobhardt onu aydınlığa çıkarabilmek için onu önce karanlığın kalbine göndermeye çalışır; çünkü ancak orada aradığını bulabilecektir. Bu bölümde hatıralarından bir kısmını hatırladığı görülen Fibich eğer oğlu Toto'ya nereden geldiklerini, atalarını veya nereye ait olduklarını anlatabilirse 'gökyüzünde yeni bir güneşin belireceği, o huzursuz uykuların da yok olacağı' ifade edilmektedir (Brookner, 1992: 115). Güneşin yeniden belirmesi ile, Fibich'in yaşamına daha güven içinde devam edeceği söylenebilir.

Yazar, Fibich'in yaşadığı huzursuzluğu azaltmak adına yine mekân değişimi ve sokağı kullanmakta ve onun kendini sokaklara attığını, 'Westminster Katedrali, Buckingham Saray yolu, Elizabeth Caddesi ve Chester Meydanı'nı dolaşarak kalabalık içinde kaybolmayı, yalnız kalmayı istediğini' belirtir. Çünkü ancak aynı gökkubbenin altında birleşen insanlar topluluğu ona nereden geldiği sorusunu unutturmaktadır. Fibich bir süre bir yerlerde oturduktan sonra dışarı çıktığında 'İngiltere'ye özgü bir havanın' onu karşıladığı vurgulanır. Bu betimlemede ise

önemli olan yazarın soğuk puslu hava ile Fibich'in ruhsal durumunu yansıttığı gerçeğidir. Onun zihnindeki gölgeler sisleri oluştururken ve 'puslu' ifadesi ile betimlenirken, güneşin *kan kırmızısına* dönüşmesi zihnindeki çatışmanın apaçık bir resmidir:

Soğuk puslu hava, gri bir sise dönüşüyordu. Her zaman uysal olan güneş kan kırmızısına, kıyamet kızılına dönüştü. Karanlık onu Elizabeth Caddesi ile Ashley Bahçeleri arasında bir yerde kaplayacakmış gibi göründü. Apartmana girdiğinde bunaltıcı sıcaklık başını döndürdü. Hayalgücü onu Christine'in misafir odasının pembe ve mavi buğusuna taşıdı.

(Brookner, 1992: 120)

Karakterin bu sıkıntılı ruhsal durumu, eve adımını atar atmaz Christine'in tanıdık yüzünün ve evinin bilinen rahatlığı ve atmosferine kavuşmasının ardından son bulacaktır ki bu durum '*pembe ve mavi buğu*' ile ifade edilmiştir. Fibich'in bu gelgitlerinin nedeninin oğlu Toto'ya kendi trajik geçmişini anlatamamasından kaynaklandığı bilinmektedir. 'Dondurucu soğuğun güneşe gölge düşürdüğü bahar sonunda' Berlin'e seyahat etmeye karar veren karakter endişe ve karamsarlıklarını geri plana iter. Bu karardan sonra olay örgüsündeki karamsarlığın yerini arayışa bıraktığı görülmektedir ve gökyüzündeki ışık bunun kanıtıdır. Fibich geçmişe bir yolculuk yaparak mevsimlerin değişimi gibi kendi yaşamında bir dönüm noktasına, bir değişime imza atmak istemektedir. Brookner Fibich'in kendi yaşamında yaratacağı bu değişikliği, 'dondurucu bir kışın artık geride kalması, Londra bahçelerindeki nergislerin yeni yeni açmaya başlaması, onların kırılğan başlarının rüzgârda titremesi ve bunun mevsim değişikliğinin bir habercisi olması' ifadelerini kullanarak vurgulamaktadır (Brookner, 1992: 151). Yazarın kullandığı olumlu betimlemeler ve ton, Fibich'in arayışının başladığının ve olumlu bir sona ereceğinin göstergesi olabilir.

Fibich'in bu arayışı sonunda, yani tüm sorunları hallettiğinde karısı Christine'i tatil için *güneşe götüreceğini*' söylemesi hayatlarında aydınlık bir dönemin, geleceğin başlayacağı anlamına gelmektedir (Brookner, 1992: 151). *The Grass is Singing*'de ise Fibich'in aksine Mary'nin sorunlarının kaynağı olarak güneş okurun karşısına çıkmakta ve güneşin yaydığı bunaltıcı sıcaklık ona sonunun yaklaştığını

hissettirmektedir, bu sebeple karakterler güneşten kaçmak için tatile çıkmaya karar verirler. Anita Brookner ve Doris Lessing *güneşe* farklı açılardan yaklaşmakta ve bu imgeyi farklı şekillerde kullanmaktadırlar. Bunun temel nedeni, Londra’da güneşin nadiren görülmesi yüzünden orada yaşayan insanlar için nadiren ortaya çıkan bu nesnenin hayat veren bir şey olarak düşünülüp değerli olarak addedilmesine karşın; Rodezya’da güneşin sürekli yaydığı aşırı sıcaklık yüzünden burada yaşayan insanların nadiren gördükleri yağmuru ya da güneşin bulutların arasında kaybolması durumunu daha değerli görmelerinden kaynaklanmasıdır. Görüldüğü gibi iki yazarın farklı mevsimlerde, farklı topraklarda, farklı kıtalarda yetişmiş olmaları mekân ve imgelemleri bu şekilde etkileyebilmektedir.

Doğadaki öğeleri kullanarak pek çok karaktere ve olay örgüsüne yön veren Brookner, on üçüncü bölümde, Berlin’i olumsuz sıfatlar ile betimlemiş ve Berlin’in atmosferinin Fibich’in alışkın olduğu ya da tanıdığı bir atmosfer olmadığını anlatmak için ‘*karanlık*’ imgesini kullanmıştır. Gökyüzünün karanlık olması; Fibich’in geçmişine dair anılarının aynen gökyüzü gibi karanlık ve bulanık olduğunu öngörmektedir:

Berlin’e vardığında hava kararmıştı. Aysız, yıldızsız, karanlık mavi gökyüzü; sessiz şehir garip biçimde kaplıyordu. Bu sessiz geniş caddelere, boş bakışlı sade pencereleri olan apartmanlara, denizden gelen rüzgârdan uzak karayla kuşatılmış yerlerin yalnızlığına, çim ve nehir suyunun ince kokusuna ne kadar yabancı olduğunu fark etti.

(Brookner, 1992: 155)

Berlin’e ait şehir tasvirleri dikkat çekicidir çünkü bu bölümde genellikle olumsuz sıfatlar kullanılmıştır ve karamsar bir atmosfer hâkimdir. Bu betimlemelerde şehrin Fibich için ne kadar yabancı olduğu ya da duygularındaki belirsizlik farklı imgelemlerle dile getirilmektedir. Örneğin, Berlin’de akşam üzeri ‘hava o kadar gridir ki, Fibich’in görüş alanını bulanıklaştırır’ (Brookner, 1992: 156). Burada hava karakterin hatıraları gibi puslu ve bulanıktır. Bunun yanında Fibich’in Berlin ile ilgili hoş düşüncelere sahip olduğu söylenemez. Ona göre ‘bu şehrin bir özelliği yoktur ve süssüz bir havaya sahip sade apartmanlar tarafından çevrilmiş bu şehrin korkunç yıpranmış bir görünümü’ vardır. Gözlerini ufka veya büyük binaların

çatılarına diktiğinde ‘endüstriyel ve ticari yaşamın izlerini görür: standartlarını her geçen gün yükselten binalar ve şirketler’ (Brookner, 1992: 156). Fibich’e göre bu şehirde gökyüzü bile katı bulutlardan oluşmaktadır, yani herşey eski savaş döneminden kalmış gibi aşırı düzenli ve disiplin altındadır. Bu katı bulutların oluşturduğu gökyüzünün altında, ‘insan varlığından mahrum parke taşlı kaldırımlı sokaklarda kuşlar sanki sessiz ve üzgündür’ (Brookner, 1992: 157). Yazarın kullandığı bu tasvirlerden anlaşılacağı gibi, Fibich mutsuz ve düşüncelidir. Brookner, oradaki Almanlara özgü aşırı disiplin ve düzenin artık Fibich’e göre olmadığını ve buraya ayak uydurmasının kolay olmayabileceğini belirtmek istemektedir. Zaten Berlin’den dönen uçağa bindiğinde içindeki huzursuzluk ve mutsuzluğun yerini bir rahatlamaya bırakması bu nedenledir. Yazar uçak seyahati için bir *güneş* imgesi daha kullanarak, ‘uçağın camından giren güneş ışınlarının’ varlığından bahseder ve bu durum karakterin stresten uzaklaşıp rahatladığını sembolize ediyor olabilir (Brookner, 1992: 164).

Fibich’in Berlin’den dönmesinden sonra Hartmann onun bu karmaşık ruh halinden etkilenmiş olacak ki fark etmeden de olsa yaşlanmış olma fikrini dert edinmeye başlar. Bu bölümde açık mekân tasviri görülür; hava ‘güneşsiz ancak açık ve bulutludur ve yağmur beklenmektedir’ (Brookner, 1992: 168). Yazarın ifadesi ile hayat veren güneşin gökyüzünde o an bulunmaması, Hartmann’ın kendisini yaşlı hissettiğini kanıtlarken, bulutlar ve yağmur ise onun endişeli, gergin ve neşesiz ruhsal durumunu yansıtıyor olabilir. Aynı gün Ashley Gardens’dan İspanyol Sarayı’na kadar tempolu bir şekilde nefesi tıkanmadan yürüdüğü için kendisi ile gurur duyan Hartmann’ın halen kendini genç hissettiği ve Fibich’in yaşlandığını kabul ederek babalık rolünün üstlenmek için çabalaması gerektiğinin aksine Hartmann’ın babalık görevini hâlihazırda sorunsuz yerine getirdiği, ancak kendisini halen yaşlı görmediği sonucuna varılabilir. Bu bölümde Fibich ile konuşmaya çalışan Hartmann, ‘uzun süren güneşsizliğin verdiği hoşnutsuzluk ile Fibich’e bakar’ (Brookner, 1992: 171). O sıralar mekânda güneşin kendini göstermemesi, Londra’da havanın iyi olmaması, iki karakterin içinde bulunduğu düşünce girdabının bir resmi gibidir.

Bu düşünce girdabına Hartmann’ın daha önce girmemiş olması, geçmişin verdiği veya getirdiği ağır yükü bir şekilde kaldırabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İki arkadaş bir süre dertleştikten sonra eve geri dönerlerken Brookner’in ‘o ümitsiz havada’ tüm insanların sanki şehirden ayrılmış gibi olduğunu ifade etmesi, karamsar atmosferin halen devam etmekte olduğunu gösterir (Brookner, 1992: 175). Havanın ümitsizliği iki karakterin ruh hali için de geçerlidir. Fibich’in bu ümitsizliğinin ve karamsarlığının geçip geçmediğini yazar daha sonra bir güneş imgesi kullanarak ifade eder:

Yanında Hartmann ile birlikte taksi ile Park Lane’den aşağı doğru inerken, tüm mallarını satıp güneşe gidip gidemeyeceklerini düşünmeye başladı. Elbette yaşamın ve neşenin kaynağı, kendilerini her sabah o ölümcül uykudan çekip alan, çağıran, canlandıran güneşte kendilerini daha iyi hissedeceklerdi. Londra’nın beyaz gökyüzü ve yeşil yaprakları ona hiçbir zaman güneşin yanan ateşinin ve mükemmel parlaklığının verdiği rahatı vermeyecekti. Yılın on ayı üşüyordu. Sıcaklığa olan özlemi eve olan özlemi gibi zapt edilemez haldeydi.
(Brookner, 1992: 176)

Hartmann’ın geçmişe dair anılarından kâhya ile ilgili olan birisinden bahsettiği esnada Christine; bu iki iyi arkadaşı – Fibich ve Hartmann’ın – gülümsemelerinin birbirine bağladığını düşünür. Burada dikkat çekici olan şey Christine’in Fibich’in gülümsemesini “İngiliz Güneşi” gibi belli belirsiz, Hartmann’ın gülüşünü ise “göz kamaştırıcı” bulmasıdır (Brookner, 1992: 178). Kendini İngiltere’ye yabancı hisseden ve dışarıdan gelmiş olmanın verdiği sıkıntıları sürekli sorun haline getirdiğinden huzur bulamayan Fibich’in gülümsemesinin tasvirinde *İngiliz Güneşi* ifadesinin kullanılması ile o andan itibaren Fibich’in kendini nereye ait hissettiğini keşfetmesi konusunda bir çıkarım yapılabilir. En azından Fibich’in yaşamdaki amacının ne olduğunu keşfetmiş olarak oğluna bir mektup yazması, kafasında bazı parçaların yerli yerine oturmuş olduğunun bir göstergesidir. Oğlu Toto’ya anı defteri ile birlikte bıraktığı mektupta, “bazı savaşların zihinde yapılıp orada kazanıldığından” bahsetmesi kendi zihninde yaptığı savaşı kazandığının apaçık bir göstergesi olarak ele alınabilir (Brookner, 1992: 190).

Özetlemek gerekirse, Anita Brookner'in *Latecomers* adlı eserinde Thomas Hartmann ve Thomas Manfred Fibich isimli karakterlerin ve onların ailelerinin yaşamlarından ve bu göçmen karakterlerden özellikle Fibich'in hissettiği yabancılaşma ve ait olmama duygularının yarattığı çatışmadan bahsedilmekte ve bu çatışmanın nasıl son bulduğu görülmektedir. Yazar, karakterlerin duygusal karmaşalarını mekânlar ve güneş imgesi aracılığıyla okura aktarmaktadır. Bunun yanında, otel, sokak ve ev gibi mekânları karakterleri incelemek veya olay örgüsünü kurgulamak için de kullanmaktadır. Doris Lessing'in Mary'nin ruhsal bunalımını yansıtmak için doğadan imgeler ve tasvirler kullanması gibi Anita Brookner da şehre ait öğeleri ve şehirden görülen sınırlı gökyüzünü kullanarak betimlemeler yapmaktadır. Bunun temel nedeni; Lessing'in *The Grass is Singing*'de Zimbabwe'nin kırsal kesiminde geçen çocukluğundan getirdiği anıları kullanırken, Brookner'in *Latecomers*'da Londra'nın merkezinde geçirdiği çocukluğundan getirdiği anıları kullanmasıdır. Bu durum, diğer yazarlar gibi bu iki yazarın da hayal dünyalarında; içinde yetiştikleri ya da yaşadıkları mekânları barındırdıklarını ve bunları detayları ile eserlerine yansıttıklarını kanıtlar.

***Latecomers*'da Kimlik Çatışması, Yer Değiştirme ve İngiltere'de Yabancı Olmak**

Latecomers'da iki zıt karakterin aidiyet duyguları ve bu duygunun geçmişteki kökleri anlatılmaktadır. Her iki karakterin de geçmişe özlem duyması ve Fibich isimli karakterde bu özlemin saplantı haline dönüşmesi eserdeki temel izlek olarak ele alınabilir. Yazar Fibich'in saplantısını verebilmek adına, Hartmann'ın geçmişe duyduğu özlemi anlatarak esere giriş yapar ve diğer bölümlerde de Hartmann ile Fibich'i sürekli karşılaştırarak aidiyet ve yalnızlık duygularını sorgular. John Skinner'ın ifadesi ile 'simetrik olarak bölümlere ayrılan ve özenle kurgulanan' *Latecomers*'ın ilk bölümünde Thomas Hartmann isimli karakter tanıtılır (Skinner, 1992: 128). Geçmişe dair 'üzerini toz kaplamış hatıraları' olan Hartmann, sadece rüyalarında hatıralarına dair şeyler görmekte; ancak Fibich'in aksine 'bu anıları hatırlamadan rahatça uyuyabilmek için uyumadan önce ilaç alıp sakın bir uykuyu

garantilemektedir.’ Hartmann’ın yaptığı şey ilaçlar ile bilinçaltını baskılamaktan başka birşey değildir.

Freud’un iddia ettiği gibi rüyalar aracılığı ile bilinçaltının derinliklerine inilerek, fazla travmatik ya da acı veren anıların, hayallerin, dilek ve isteklerin bastırılarak saklandığı bölüme ulaşılabilir. Fakat Hartmann kendisine acı veren bu anı veya hayallere bilinçli olarak ulaşmak istememekte ve bu anıları engellemek için ilaç kullanmaktadır ki bu sayede Fibich’in yaşadığı kimlik bunalımını yaşamasın. Uyanıkken *Superego* tarafından bastırılan *Id*’in arzu ve dürtülerini Hartmann de rüyalarında bazen engelleyemez: “Muhteşem hoş kokulu ve ısıltılı bir ticaret merkezinde sopası ile bir ananas, bir kutu şeftaliyi göstererek arabadan çıkarılmasını emreden babasını veya Englische Garten’de²² dadısı ile birlikte yürüdüğünü ya da on yaşındaki ilk aşkını; kuşların cıvıldaştığı, yere düşmüş yaprakların savrulduğu patikalar boyunca Nymphenburg’da sevgilisi ile oynadığı saklambaç oyununu hatırlar (Brookner, 1992: 7).” Brookner’a göre ‘hiç kimse kendi tarihinden bağımsız değildir’ ve Hartmann de bir istisna olmadığı için bir şekilde bastırmaya ya da zihninde geri plana itmeye çalışsa da aslında geçmişe dair canlı hatıralara sahiptir (Brookner, 1992: 6). Fakat bir insan var olmayanı hatırlayamayacağından, Hartmann hiç tanıklık etmediği ya da görmediği için bazı şeyleri hatırlayamaz:

Fete Champetre²³ için giyinmiş şık anne ve babasının çiftlik arabalarına bindirilmesi olayına hiç tanıklık etmediğinden hatırlayamıyordu. Bir daha geri dönmek üzere arabayla götürülmüşlerdi, nerden bilebilirdi ki? Birisi yokluğu ne kadar hatırlayabilirdi?

(Brookner, 1992: 7)

Brookner’ın çizdiği karakterlerden Hartmann anılarını bastırma ve kişiliğini koruma konusunda ne kadar başarılı ise Fibich bir o kadar başarısız olarak çizilmiştir. Brookner’a göre, Hartmann’ın geçmişi hatırlamamasının ya da hatırladığı bölümler üzerinde fazla düşünmemesinin nedeni ‘hayatın bir sona doğru ilerlediği ve bu yolda yaşamın her dakikasının değerlendirilmesi gerektiği’ düşüncesidir. Bir nevi

²² İngiliz Bahçeleri

²³ Kır Eğlencesi

seize the day²⁴ düşüncesi ile yaşayan karaktere göre ‘geçmiş olmadan yaşama devam etmek’ hâlihazırda insana her ne kadar acı verse de bir de ‘şu anki yaşamı berbat etmek mantıklı değildir’(Brookner, 1992: 7). Thomas Hartmann bu anlamda kendini başarılı görür; çünkü şu anda ‘otelin yemek salonunda tika basa doymuş, halinden memnun ve capcanlı faturasını bekliyor’ olması; kısacası halen yaşamdan zevk alıyor olması onun başarısının kanıtıdır. Skinner’e göre ‘bu karakterler tek bir kimliğin iki zıt kutbunu oluştururlar; bu zıtlık geçmişten kalan kalıntılar ile uğraşılırken meydana çıkmaktadır’ (Skinner, 1992: 129). Bu bağlamda, Hartmann bu kadar canlı otururken Fibich ‘kendinden bezmiş bir satıcı gibi masasında oturup sandviç yemekte ve çayını HB kalemle kızgınlıkla karıştırmaktadır’ (Brookner, 1992: 7).

Bireyin doğumu geleceğini belirlediği gibi, bireyin dünyaya geldiği veya yetiştiği mekân da yine kişiliği etkileyen önemli etmenler arasındadır. Fibich ve Hartmann’ın Yahudi Alman kökenli olarak dünyaya gelmeleri onları oldukları kişiler yapmış ve “*Holocaust*”²⁵ nedeni ile ülke, yani mekân değiştirmelerine neden olmuş; sonuç olarak bu karakterlerin kendilerini bir yere, bir ülkeye ait hissetme duygularını etkilemiştir. Alexander Malcolm’un ifadesine göre “bir çocukluk dönemi, tarihi olaylar açısından, önem ve sonuç olarak diğer dönemlerden daha ağır basmaktadır. Her şeyin ötesinde, Yahudi anne ve babaları Hartmann ve Fibich’i oldukları insanlar yapan kişilerdir. Bireyin doğumu kişinin geleceğini belirler” ve bu durum Brookner’in *Latecomers* adlı eserinde de görülür (Malcolm, 2002: 97). Yaşama bakış açıları birbirinden tamamen farklı olan Thomas Hartmann ve Thomas Fibich, Nazi Almanyası’ndaki çocukluk dönemlerini tam olarak hatırlayamamaları da bu dönem onların hayatlarında hep var olur. Fakat İngiltere’ye geldikleri andan itibaren yaşamlarında açılan yeni dönem ile Almanya’da geçirdikleri dönemlerin hatıraları birbirine karışır ya da Almanya’daki çocukluk dönemlerini tam olarak hatırlayamazlar. Bu nedenle özellikle Fibich kendini tam olarak evinde gibi hissedemez.

Doris Lessing’in yarattığı kadın karakter Mary’nin Güney Afrika’yı evi olarak görmeyip kendini burada yabancı hissetmesi ve hiç gitmediği halde İngiltere’yi evi

²⁴ Gününü gün etmek, anı yaşayarak yaşamının tadını çıkarmak

²⁵ Yahudi Katliamı

olarak benimsemesi gibi; Brookner’ın yarattığı Fibich ve Hartmann da İngiltere’de kendilerini evlerinde gibi hissetmemektedirler. Her iki yazarın ülkeleri dışında farklı mekânlarda doğup büyüdüğü için yabancı olmak, benimseyememek hislerinin ne demek olduğunu iyi bilmelerinden olacak ki yarattıkları karakterlerde de bu hissi ifade edebilmişlerdir. Brian Cheyette insanların ancak evlerinden uzakta olduklarında ya da yer değiştirdiklerinde “ev” kavramının onlara birşey ifade ettiğini belirtir (Cheyette, 1998: 35). Hartmann ve Fibich de benzer şekilde anne ve babalarının bir zamanlar yaşadıkları yerden, evlerinden uzakta olduklarından ev kavramı onlar için önemlidir. Yazar-anlatıcı, Hartmann ve Fibich’in ofislerini tasvir ederken onların kendilerini “evde” hissetmeyi tercih ettikleri için eve benzer bir ofis kurduklarının altını çizer. Ev, her ikisi için de önemlidir ve neredeyse yaşamlarının temelini oluşturmaktadır. Ancak ne Hartmann ne de Fibich kendilerini evlerinde imiş gibi rahat hissetmemektedirler:

Ve şimdi büyük bir ihtişam içinde apartman dairesine benzeyen evcilliğin her ikisi için de önemli olduğu İspanyol mekânlarında oturuyorlardı. Her birinin içinde kararların alındığı geniş bir salonu ya da odası vardı; sabah ve öğle kahve servis edilirdi. Aynı ofisi muhasebecileri Roger Myers ve şirket sekreteri John Goodman ile paylaşıyorlardı; daktilocu ise alışverişe gitmek için rahatça izin alabiliyordu. Bu yüzden ne Hartmann ne de Fibich’in özel bir saygınlık beklemediği bir aile ortamı mevcuttu. Sadece kendilerini evde hissetmeyi tercih etmelerinden kaynaklanıyordu, çünkü ev kavramı onların yaşamlarının temeli idi.

(Brookner, 1992: 8)

İki karakterin hissettiği yabancılaşma duygusu, ‘ev’ kavramı ile özdeşleşen ofisleri yanı sıra konuştukları ‘dil’ farklı olması ile de vurgulanmaktadır. Hartmann, Londra’ya ilk geldiğinde ‘Compayne Gardens’daki büyük kırmızı tuğlalı evleri taksinin camından izlerken kimsenin onu anlamadığı bir dilde gözyaşlarına boğulur. Babasının kız kardeşi Marie ve onun İngiliz kocası Jessop ile birlikte yaşamaya başlar’ (Brookner, 1992: 9). Yazarın bu örneği kullanarak hissettirmeye çalıştığı şey Hartmann’ın Londra’ya ait olmadığı ve ilk günden itibaren yalnız kalarak yabancılaşma çekmesi durumudur. Bu yabancılaşma duygusu okulun ilk gününde de Hartmann’ın peşini bırakmaz ve ‘daha ilk gün lanetlendiğini düşünür’. ‘Kendisini normalde

olduğundan üç katı kadar daha yabancı hisseder. Şans eseri – Almanca konuşmamak şartı ile– Fibich ile eşleştirilir ve o günden sonra ayrılmayan bu ikili ömürlerini “*savaş müttefik*i” gibi birlikte geçirirler’ (Brookner, 1992: 9). Metaforik ve fiziksel anlamda ruh eşi olarak tanımlanan bu karakterler savaş yüzünden aynı ülkeden zorla göç ettirilmeleri sebebiyle birbirlerine karşı yakınlık hissetmiş olabilirler. Yazar onların durumunu ‘savaş müttefik’ benzetmesi kullanarak ifade ederken, hayatta kalma mücadelesi sonucu aynı mekânda buluşmak zorunda kalan iki karakterin bundan sonra aynı şey için mücadele edeceğini ima etmektedir.

Anita Brookner, diğerini yok ederek güç elde etmek uğruna insanların birbirleri ile çatışmalarının sonucunda ortaya çıkan savaş yüzünden meydana gelen *zorunlu göçün* diğer insanların yaşamlarını nasıl etkilediğini farklı açılardan göstermektedir. Savaş yüzünden göç ettirilen iki karakterin yaşamının anlatıldığı *Latecomers*’da, Malcolm’a göre “Hartmann ve Fibich karakterleri savaş döneminde soykırımdan kurtulanların daha sonraki yaşamlarının birer temsilcisi olarak” okura sunulmuştur (Malcolm, 2002: 90). Doris Lessing ise yerlileri ezerek veya sömürerek güç ve para elde etmek isteyen Britanyalıların pek çok insanın hayatını nasıl etkilediklerine örnek olarak beyaz kültür-yerli kültür çatışmasını eserinde işlemektedir. Her iki eserde de güçlü ve zayıf taraf bulunmaktadır. Yazarlar eserlerinde kendi iradelerini karşısındakine kabul ettirebilmek veya güç elde etmek uğruna diğer insanlara nasıl insanlık dışı davranılabileceğini göstermektedir.

Brookner, on iki yaşında zorunlu göç yüzünden Londra’ya gelen Hartmann’ın İngiltere’ye uyum sağlama konusunda önündeki birkaç engeli aşarak İngiliz yaşamına ve alışkanlıklarına uyum sağladığını; Fibich’in ise burada yaşadığı uyumsuzluklardan bahsederek geçmişin kalıntıları. Hartmann ‘anne ve babasının ölümünü bildiren İsviçre’den gelen mektubu’ alana kadar matbaacıda çırak olarak çalışır (Brookner, 1992: 12). Bu mektupla birlikte kendilerine savaş tazminatı gelen Hartmann ve Fibich, Farrington Road’da yeni bir ofis kurarlar. ‘İlk adım olarak dilde uzmanlaşan’ Hartmann daha sonra Wiltshire’daki maden yataklarında sevkiyatı kontrol etmekle yükümlü olduğu “*Milli Görev’ini*” yerine getirerek İngiliz yaşamına uyum sağlama konusunda ikinci adımını tamamlamış olur. Fibich ise migren ağrıları yüzünden askere alınmaz (Brookner, 1992: 12-13). Bireyin askerlik görevini yerine

getirmesi günümüzde halen bazı ülkelerde milli bir görev olarak kabul edilmektedir. Yazarın *Latecomers*'da ele aldığı durumda ise Fibich'in kendini ait hissetmediği bir ülke ve bu ülkenin toprakları için görevini yerine getirememesi durumu; onun bu ülkeye karşı tavrını ve hislerini sergilemek adına güzel bir benzetmedir. Brookner, bir “outsider” olan Fibich'in “insider” olmanın ne demek olduğunu asla anlayamayacağını vurgular (Brookner,1992: 13). Fibich'in aksine Hartmann'ın sanki kendi ülkesi imiş gibi o ülke adına askeri üniforma giymesi ise kendini yaşadığı topraklara ait hissettiğini göz önüne sermektedir. Alexander Malcolm, “yaşamları birbirine paralel devam etse de, Hartmann ve Fibich'in yaşama karşı tutumlarının “sağ kalan” ve “geç kalan”²⁶ iki kişinininki kadar farklı” olduğunu ileri sürmektedir (Malcolm, 2002: 88). Kısacası ortak bir mekânda kaderin buluşturduğu bu iki karakterin İngiltere'ye karşı tutumları da yaşama karşı tutumları gibi zıttır.

Hartmann ve Fibich'in bulundukları ülkede birer yabancı olarak yaşama bakış açılarının da hissettikleri ve düşündükleri gibi tamamen farklı olduğu daha önce belirtilmişti. Lessing'in *The Grass is Singing* adlı eserinde Mary ve Dick Turner karakterleri arasında ve Dick Turner ile orada yaşayan diğer İngilizler arasında da bu farklılık mevcuttur. Mary Turner yaşadığı kırsal kesimi veya Rodezya'yı evi olarak görmez ve İngiltere'ye özlem duyar. Dick Turner ise Mary'nin aksine yaşadığı toprakları yuvası olarak benimsemiştir ve o küçük, içinde yaşanılması imkânsız kulübeye bile bir anlam yükleyerek, diğerlerinin aksine yerlilerin varlığına saygı duyarak yaşam mücadelesine devam eder. Çünkü Rodezya'daki diğer beyazlar sadece nasıl daha çok para kazanacaklarını düşünerek toprakları sömürmekte, üzerindeki ağaçlara ya da yerlilere ise hiç değer vermemektedirler. Mary gibi Fibich de kendisini İngiltere'ye ait hissedememekte ve kimliğini sorgulamaktadır. Hartmann ise İngiltere'deki yaşamından bir “insider” kadar memnundur. Yazar *Latecomers*'da, Hartmann'ın outsider olma duygusunu yenmeyi başardığını ancak bunu geçmişindeki anıların üzerini kapatarak başarabildiğini ifade etmektedir. Fibich ise insider olamamasının sonucunda duygusal açıdan ikilem arasında kalır.

²⁶ survivor and latecomer

Fibich'in yaşamının bazı dönemlerinin kayıp olması onu geçmiş ile gelecek arasında sıkıştırmaktadır ve Mary'nin Moses ile Dick Turner arasında kalması sonucu yaşadığı gerilim yüzünden oluşan bunalım gibi Fibich de kendini iyi hissetmemektedir. Zihni sürekli geçmişe takılı olan bu karakterin geçmiş ile uzlaşana dek sürececek olan duygusal bir boşluğun içine düştüğü iddia edilebilir:

Fibich hatırlıyordu. Fibich, "Hala" diye çağırdığı Marie Hala'yı ve acaba şaşkınlığı hiç sona erecek mi diye merak ettiği uzun yıllar boyunca yaşamını sürdürdüğü Gotik eşyaların olduğu o evi hatırlıyordu. İnandığı kadar boş mu, yoksa kabul edilebilir mi olduğunu hiç keşfedemediği veya bilemediği gaflarını hatırlıyordu. Buraya gelmeden önceki yılları kayıptı ve bu kayıplar onu psikanaliste göndermişti. Önemli bir gerikazanım olmamıştı, düşündüğü hiçbirşey ona kimlik vermiyordu.

(Brookner, 1992: 27)

Fibich'in mekân değiştirmeden önceki geçmişine ait birşeyler hatırlayamadığı için girdiği duygusal boşluğun, geçmiş ve gelecek arasında yaşadığı gel-gitlerin ve bunun neden olduğu kimlik bunalımının sebeplerinden bir diğeri yaşadığı suçluluk duygusudur. Geçmişte kendisini ailesine ihanet etmiş gibi hisseden Fibich, anavatanına geri dönüp ailesini aramadığı için suçluluk duyduğu için sürekli olarak 'geri dönmesi gerektiğini, oradan ayrılmaması gerektiğini, o zaman trenden inmesi gerektiğini' düşünür (Brookner, 1992: 161). Artık kendisi de bir çocuk sahibi olduğundan oğlu Toto'ya karşı kendini sorumlu hissetmekte ve ona geriye dönüp bakabileceği bir geçmiş bırakmayı arzulamaktadır ancak kendine ait bir geçmişi olmadığından bunu yapamayacağını düşünerek üzüldüğü görülmektedir.

Fibich'in hissettiği kimlik bunalımı ve '*arada kalmışlık duygusu*' oğlu Toto'da hiç görülmez. Bununla birlikte Toto, Fibich'in yaşadığı kimlik karmaşasının daha güçlü hale gelmesine neden olan karakter olarak olay örgüsünde önemlidir. Okur Toto aracılığı ile Fibich'in yaşadığı bunalımı daha iyi görmektedir. Brookner'a göre yaşadığı toprakların antropolojik özelliklerini alsa da ruh olarak geçmişinden yani atalarından izler taşımayan Toto'nun İngilizlere özgü bir havası olduğunu ifade eder. Brookner'ın, Toto'nun dış görünüşünü sahte olarak nitelendirmesi bundan kaynaklanmaktadır, çünkü Toto İngiliz asıllı değildir. Fibich bazen Toto'yu kendi çocuğu olarak düşünmek istediği için oğlunda kendi geçmişine dair izler arar. Ona

baktığında kendisi gibi arada kalmış, kimlik karmaşası yaşayan bir evlat görmek istemez. Fibich'in, oğlunun davranışlarında 'kaybolmuş geçmişe ait bir gölge, bir mimik, hatta başını çevirmesi' gibi kendi geçmişine dair bir kalıntı görmeyi beklemekte olduğunu belirtilse de Toto'nun 'west Hampstead'in dik sokaklarında elinde alışveriş poşetleri ile endişeleri altında ezilmiş, ayaklarını sürükleyerek yürüyen o zavallı geçmiş kişiliğine hiç benzemediği' için büyük bir mutluluk duyduğunun altı çizilir (Brookner, 1992: 64). Oğlunu "tam bir İngiliz" olarak düşündüğü için kendisi ile ilgili hissettiği yabancılık duygusu daha da artar; çünkü bu kültürde farklı ve yabancı olan Toto değil Fibich'in kendisidir.

Holocaust'un birer eseri olan Fibich ve Christine'in aksine, farklı bir ülkede doğup büyüyen Toto, geçmişten ya da atalarından tamamen bağımsız, özgür ruhlu, kendine güveni yüksek bir birey olarak tanıtılmaktadır. Thomas Fibich'in oğlu Toto Fibich fiziksel ya da duygusal olarak annesi ve babasına benzememektedir. Malcolm bu durumu şu sözlerle ifade eder: "Toto'nun ataları ile bağlantısı olmadığı gibi, kendisi yaratıcı yeteneklerle dolu idi" (Malcolm, 2002: 96). Toto; yaratıcılık, enerji ve güzellikten yoksun olan ve kendilerini "kısır" olarak tanımlayan Fibich ve Christine çiftinin tam aksi bir karakterdir:

Toto Fibich öylesine şaşırtıcı derecede yakışıklıydı ki, ailesi bazen onlarla rahatça konuşabilen, onlardan pek fazla şey beklemeyen, daha tanıtık, bir yıldızdan ziyade alçak gönüllü ve daha sıradan görümlü bir evlat sahibi olmayı dilerdi.

[...] Oldukça İngiliz görümlüydü, fakat içinde efsanevi bir şeyler olan ve bilinen örneklerle eşleştirilemeyen; atalarından gelme bir mükemmelliğin de içinde olduğu bir İngilizlikti bu. Tamamen sahte olan bu görüntü ile Toto'nun ataları arasında hiçbir bağ yoktu, bu farklılık Fibich'te bazen hayranlık duygusu bazen de pişmanlık uyandırıyor.

(Brookner, 1992: 63)

Toto'nun büyürken babasının yaşadığı sorunları yaşamak zorunda kalmadığı için İngiliz akranlarına benzediği düşünülebilir. Örneğin, Toto Fibich'in İngiltere'ye ilk geldiğinde yaşadığı dil sorununu yaşamak zorunda kalmamıştır. Oxford'da okuyup İngilizler gibi yaşayan Toto bu nedenlerden dolayı babası gibi tam olarak bir

“outsider” sayılmaz. Dolayısıyla yabancılık duygusu hissetmemekte ve geçmişini sorgulamamaktadır; kendini yaşadığı yere ait hissettiği ifade edilebilir. Yazar, Toto aracılığı ile Fibich’in duygularının altını çizmekte ve Toto’yu bir “insider” olarak göstererek Fibich’in “outsider” kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Fibich oğlu yüzünden sürekli olarak “Bu kimin çocuğu?”, “Biz kimiz?” sorularını kendisine sorarak kimlik bunalımı yaşar. Kendisine ve kimliğine ulaşabilmek adına anılarını sorgulayan Fibich, geçmişte hapsoldüğünden geleceği de görememektedir ve anın keyfini çıkaramaz hale gelmiştir. Hartmann daha önce yaşadığı bir şeyi tekrar yaşamasına gerek olmadığını söylediğinde şu cevabı alır:

Fakat sorun bu değil. Sorun şu ki hatırlayamıyorum.
O! Londra’ya geldiğimi hatırlıyorum, Compayne
Gardens’ı, Hala’yı: Hepsini hatırlıyorum. Fakat
bundan önceki her şey tamamen boş. Mecazi
anlamda boş. Bazen oraya yaşadığım sokağı ve evi
bulmak için geri dönmem gerektiğini düşünüyorum.
Bu şekilde başladığım yeri bulabilirim.

(Brookner, 1992: 113)

Almanya hatıraları hatırlanırsa pişmanlık ve üzüntü yaşayacağını bildiğinden, bilinçaltında var olan Almanya hatıralarının süperegonun baskısı altında olduğu söylenebilir. Fakat geçmişte anılarının olmaması konusuna fazlası ile yoğunlaşan Fibich, zaman geçtikçe geçmişin içine çekilirken görülür. İnsan kendisini geçmişte ya da gelecekte kaybederse içinde bulunduğu anın keyfini derinlemesine yaşayamaz ve şimdiki zaman ile olan bağı kopar. Şimdiki zaman ile bağların kopması demek, diğer insanlarla olan bağların da kopması anlamına gelir ki Toto ve Fibich’in arasındaki sığ ilişkinin sebebi bu olabilir. Önceki yaşamının nasıl olduğunu bilse oğlu ile uzlaşıp, onun gibi huzur içinde uyuyabilecektir. Ancak o zaman galibiyeti hissedeceğini düşünür, yani ancak bu şartla kendini bulacaktır:

Hartmann’ın kayıp hatıraları ile tekrar bağlantı kurması bir ihanet ve korkaklık eylemi olurdu. Kendisi için ise bu kayıplar suya damlatılmış mürekkep gibi tüm yaşamını renklendirecek şeylerdi. Yani kendisi için durum farklıydı: olmayan bilgiye olan açlık, kayıpları iyileştirmek için değil ancak herhangi bir gerçek, ayrıntılı bir detay, tarih veya coğrafya ile dindirilebilecek bir özlem ve hasret. Hatırlayabildiği dönemden önceki yaşamının neye benzediğini merak ediyordu. Yabancı bir caddede

yürümek ve tanınmak için can atıyordu. Yaşlıca bir adamın yüzündeki ifadeyi hayal etti. Sen Fibich'in oğlu değil misin? Benim çocuklarımla oynardın. Tek istediği buydu.

(Brookner, 1992: 115)

Yazara göre 'yolunu bulmak için Fibich'in bir pusulaya ihtiyacı vardır çünkü kendi yönünü tayin edemeyen birinden oğluna yol göstermesi beklenemez (Brookner, 1992: 101). Böyle bir durumda Fibich'in geçmişine ve kimliğine ulaşmanın gerekliliğine daha çok inanması kaçınılmazdır. Aynı zamanda Fibich, Mary Turner'ın hiç gitmediği İngiltere'ye özlem duyduğu gibi, memleketine özlem duymaktadır:

Fark etmediği bir şekilde keşfedilmemiş olarak kalan, görevinin onu geri kazanmak, ona yeniden sahip olmak olduğu gerçek yaşamının başka bir yerlerde olduğunu biliyordu. Gerçek yaşamı ondan saklandığı sürece, uyurgezer olarak, başkaları tarafından ona yaşaması için tasarlanmış olan ve kendisini hiçbir yerde evinde olarak tanımlayamayacağı bir yaşam sürecekti. Bunu tam olarak açıklayamamasına rağmen artan bir memleket hasreti çekiyordu.

(Brookner, 1992: 100)

Fibich ve Hartmann Holocaust'un kurbanı ve benzer geçmişe sahip olduklarından, geçmişe dair hissettikleri yoksunluğu dışarıdan pek kimse ile paylaşmak istemezler. Eğer Fibich yaşadığı kimlik bunalımını paylaşırsa karakter olarak daha zayıf görünebilir ve Hartmann de Fibich gibi dışarıdan geldiğinden o da aynı konuma düşme korkusu yaşıyor olabilir. Eğer diğerleri Fibich'in zayıf karakterini ve kimlik bunalımını anlarsa, Hartmann de kendisini dışarıdan biri olarak görmek zorunda kalır. Bu sebeple Thomas Fibich, Thomas Hartmann'a; Berlin'e gidiş için uçak bileti alıp Kempinski'de kalacak yer ayırttığını söylediğinde her ikisi de uzlaşmış gibi eşlerine bile açıklanmayacak bu önemli sır konusunda kimseye birşey söylemezler. Fibich'in gitme anı yaklaştıkça kendisini daha da huzursuz hissetmesi ve yatağında rahatça uyuyamıyor hale gelmesi, anılarına yapacağı bu yolculukta nasıl bir sonla karşılaşacağını bilmemesinden kaynaklanır. Korkusunun bir diğer nedeni ise tüm yaşamı boyunca kendine sunulanı kabul eden

Fibich'in ilk kez kendi başına, kendi isteği doğrultusunda bir eylem yapma girişimi içinde olmasıdır:

Hartmann kafasını salladı. 'Genç bir adam değilsin' dedi. 'Bu senin için çok fazla. Geçmiş bırak. Kendin bile bilmediğin bir şeyi Toto'ya nasıl anlatabilirsin ki?' Fakat Fibich, geçmişin ona bir bütünü verecek ışığı sağlayacağı fikrine kapılmıştı. Geçmiş olmadan eskiden beri çektiği sonu olmayan memleket hasreti çekmeye devam edecekti. Cesurca bu deneyim için yola çıkmalıydı, daha sonra nasıl isterse dinlenirdi. Son bir çaba daha, diye düşündü ve sonra durumum açık. Tüm hayatım boyunca beni korkutan bu görevden kaçmamalıyım.

(Brookner, 1992: 154)

Tüm hayatı boyunca korktuğu görevden artık kaçmaması gerektiğini fark eden karakter Almanya'ya gittiğinde kendini orada da bir 'outsider' olarak görecektir ve Almanya'da da yabancılık hissedecektir. Bu durum yazar tarafından ifade edilirken turist benzetmesi kullanılmaktadır (Brookner, 1992: 156). Brookner'ın Toto'ya bir miras, bir köken bırakmak, kendini kanıtlamak, oğlunun saygısını kazanmak adına Berlin'e giden Fibich'i "turist" olarak tanımlaması Fibich'in Almanya'ya da ait olmadığını göstermek için bilinçli olarak kullanılmıştır. Yazara göre bu karakter Almanya'da ancak dışarıdan gelen bir insan turist olabilir. Sokağa insanların arasına karışmasına rağmen kendisini yabancı hisseden Fibich binaları ve insanları ile ona tamamen yabancı olan şehirde ne yapacağını bilemez:

Turistler yabancı şehirlerde ne yaparlar? Önce müzeyi ziyaret edeceklerini düşündü. Aceleyle otelden çıkıp taksi durağına yürüdü, park etmiş taksilerden en öndekinin kapısını açtı. 'Morgen' dedi şoför hiç bakmadan. 'Morgen' dedi Fibich. 'Dahlem, bitte.' 'Ja, bitte schön.' Taksinin arka koltuğuna iyice gömüldükten sonra ortalama bir turistten daha fazlası olup olamayacağını düşündü.

(Brookner, 1992: 157)

Fibich'in ortalama bir turistten daha fazlası olabilmek için öncelikle geçmişe dair anılarında canlanan şehirle şu anda gezdiği şehir arasında bir bağlantı kurması gerekmektedir. Geçmişteki, yani anılarındaki, mekân ile şu anki mekân arasında bu

bağlantıyı kurabilmesi için daha çok hatıraya ihtiyacı vardır. Görülen, duyulan, koklanan, tadılan, dokunulan veya hayal edilen her şey insan bilincine kodlanır ve anıları oluşturur. Bireyin ancak çeşitli şekillerde oluşan anılarının yardımı ile geçmişe değil geleceğe odaklı bir yaşam sürebilmesi mümkün olabilir. Bu nedenle, ‘yol boyunca bir sürü balonun asılı durduğu bir kapı gördüğünde kendisinin de acaba küçükken hiç doğum günü partisi yapıp yapmadığını hatırlamaya çalışır’ ya da ‘bisiklete binen küçük bir kız çocuğu görmesi, kendi küçüklüğünde bu şekilde bisikleti olup olmadığını düşünmesine neden olur’ (Brookner, 1992: 158). Fakat geçmiş anıları ona yardımcı olmadığından geçmiş ve şu an arasında bağlantı kuramaz. Berlin’de bulunması ona şu ana dek Almanya’ya ait olduğu hissini vermemiştir. Diğer bir ifade ile, bir bireyin aidiyet hissi ile anıları arasında yüzde yüz bir bağlantı vardır ve Fibich’in baştan beri Almanya’ya dair anılarını hatırlayamaması aslında onun kendisini tamamen Almanya’ya ait hissedememesinden kaynaklanmaktadır.

Anita Brookner, Fibich’in kendisini hangi kültüre daha yakın hissettiği konusunda ipucu vermek adına Fibich’in müzede “*bir yabancı gibi*” dolaşmaya devam ederken gördüğü iki farklı eser hakkındaki hislerini tasvir eder. Antik kültürlere ait taş yapıtlardan, dans eden Hint kadın figürlerinden ya da Almanlara ait bir eserden değil; İngilizlere özgü bir eserden cesaret alması, kendisini ona yakın hissetmesi aslında Fibich’in artık İngiltere’ye daha yakın olduğunu kanıtlar. ‘Bir zamanlar kiliselerin sunaklarını süsleyen eğri büğrü, neredeyse tamamen bozulmuş Alman okuluna ait çıplak heykelleri gördüğünde ürkerken; Gainsborough’un tatlı pembe montu içinde tetikte ve kendinden emin *Joshua Griby*’i gördüğünde bu tanıdık İngiliz yüze fark etmeden gülümser (Brookner, 1992: 158).’ Fibich’in artık memleket özlemi çekmediğini ifade edilirken karakterin kendi kimliğini bulma konusunda küçük bir adım da olsa yol aldığı söylenebilir:

Bu yas dolu sessizlikte yaz ve kış eşit derecede uzakta idi. Hansel ve Gretel evleri hiç kimsenin varlığını açığa çıkarmıyordu. Yeryüzüne ait olmayan bu sessizliği bozmak için bir mağaza, bir kafe arıyordu. Kendini aynı anda evinde imiş gibi ve evinde değilmiş gibi hissediyordu. Daha fazla memleket özlemi çekmiyordu, bu konuda kaydettiği ilerlemeyi değerlendirebiliyordu. Merakla Christine’i

düşündü, sanki bir zamanlar tanıdığı bir yabancı idi. Hayat dolu, capcanlı, neşeli ve Berlin'in üzerine çökmüş kuzeyin yorgunluğundan etkilenmeyen Hartmann'i düşündü.

(Brookner, 1992: 158)

Fibich'in kendini evinde hissedip hissedememek arasında kalmasının nedeni her ne kadar İngiltere'de iken zihninde canlandıramadığı geçmişe dair mekânları şu anda görüyor olsa da, bu öğeleri içinde yaşadığı zaman dilimine taşıyamıyor olmasıdır. Brookner, 'geçmişe ait öğelerin kendilerini içinde bulunan zamanda yansıtıyor ise, daha net olacağını' ifade eder (Brookner, 1992: 160). Bu nedenle Berlin'de ona evine geldiğini hatırlatacak, zihnindeki eve ait anıları canlandıracak küçücük bir çağrışım yaptıracak bir an yakalayabilmek adına Hartmann'ın yaptığı gibi keyif içinde oturarak kahvesini yudumlamak yerine, Doğu'ya gitmek ister. Eve giderken Fibich'in istasyonda karşılaştığı 'kimliği bilinmeyen bir grup içindeki gürültücü Fransızlar ve sırt çantalı Japon öğrenciler' ona yine kendisinin bu grupların hiç birine ait olmadığını hatırlatır. Görüldüğü üzere Fibich kendisini halen bir ülkeye ait milli bir kimlikle tanımlayamamaktadır.

İnsanların tavır ve davranışları kimlikleri ve nereden geldikleri konusunda ip ucu verir. Örneğin istasyonda bekleyen insanlardan 'Fransızlar, sigara içip kahkaha atarken'; 'Japonlar gevezelik edip itişirken' ve 'Almanlar sabırla beklerken' tasvir edilmiştir. Bir zamanlar Fibich'in de içinde bulunduğu bu yaşam, Almanya'dan gönderildiğinden beri ona yabancılaşan yaşamdır. Milliyeti ve kimliği açık bir şekilde resmedilen insanlar arasında Fibich'in kendini ne Alman ne de İngiliz gibi hissetmemesi bu şekilde vurgulanmıştır. Brookner bu bölümde, Fibich'in "yabancılaşma" hissettiğini açıkça ifade etmektedir ve bu yabancılaşma duygusu ona Almanya'dan gönderildiği dönemde geri dönüp anne ve babasını aramadığı için duyduğu pişmanlığı ikinci kez hatırlatır. Pişmanlık içinde geçmişteki ayrılık sahnesini ve sonrasını sorgulayarak 'ebeveynlerinin mutsuzluğu yüzünden kendilerini suçlayan çocuklar gibi kendini suçlamayı ve şu anda uzak, soluk renkli, neredeyse karanlık geçmişi' bir kenara bırakmaya karar verir (Brookner, 1992: 161). Özetlemek gerekirse, yabancılaşma duygusu yüzünden geçmişine saplanıp kalmaktan kurtulmaya karar vermiştir:

Ah bir saniye diye düşündü, kimsenin büyümediği gerçeği birden aklına geldi, kimse büyümüyordu. Herkes kendini acı, korku ve tehlike zamanlarında yeniden canlanmayı bekleyerek, el değmemiş bir şekilde, kişiliği ile birlikte taşıyordu. Birinin kucaklaması evi olarak gördüğü dünyaya döndürülebilir diye şimdiki zaman uğruna, kendi içinde taşıdığı zamandan vazgeçmesi belki de bir görevdi.

(Brookner, 1992: 162)

Kimlik bunalımı içinde olan Fibich'in, hayatının amacını ve Berlin'de ne aradığını kendi kendine sorgularken aniden hayattaki tek gayesinin ne olduğunun farkına vardığı görülür. Brookner, Fibich'i Berlin'e getirerek onun aslında "self-awakening"²⁷ yaşamasını sağlamıştır. Kranzler'de kalabalığı seyreden Fibich, Berlin'e gelmesinin esas nedeninin 'kendi babasını bulmak değil, oğlu Toto için bir baba olabilmek' olduğunu fark eder (Brookner, 1992: 162). Fibich kendisine bir kimlik bulmuştur. Bu sahnede Fibich elindeki turizm rehberini bir kenara fırlatır. Anlaşılabileceği üzere, kendisini artık bir turist olarak değerlendirmemektedir. Fakat yine de kendini oraya tamamen ait hissedemediğinden 'gezgin' kimliğini seçer (Brookner, 1992: 163). Baba kimliği her ne kadar ona bir kimlik kazandırmış olsa da; kendini İngiltere'ye mi yoksa Almanya'ya mı ait hissettiği konusunda halen bir sonuca ulaşamamıştır.

Yıllar önce yer değiştirmiş olmak, farklı topraklara ait olduğu halde bambaşka bir ülkede yetişmek ve bu ülkenin kültürü ile şekillenmek onun içinde bir çelişki yaratmaktadır ve 'içindeki huzursuzluk duygusunu' engelleyemez. Zihnindeki soruları cevapladığını düşünse de aslında bu problemi tam olarak çözüme kavuşturabilmiş değildir. Okur bu durumu yazarın kullandığı 'Londra'ya dönmek için uçağa bindiğinde Fibich kendini güvende hisseder' ifadesinden çıkarır (Brookner, 1992: 164). Bir çocuk annesine kavuştuğunda nasıl rahatlık hissediyorsa, Fibich de evine döndüğü için bu şekilde rahatlamış ve mutludur. Fibich'in kendisini Almanya'dan ziyade İngiltere'ye ait hissetmesi ve evinde olmanın verdiği mutluluk yazarın havaalanı betimlemesinden anlaşılabilir:

²⁷ Kişisel Aydınlanma: Bireyin kendisi ile ilgili bir gerçeği keşfetmesi

Berlin'deki küçük havaalanının derli topluluğundan sonra Londra'daki koskocaman havaalanının kalabalığı ve gürültüsüne hazır değildi. Yönünden habersiz Hartmann'i ararken mücadele içinde bavullarını düzenlemek için durdu. Neredeyse aklı başından alınmıştı. Berlin'den sonra hava burada ılık, hatta daha sıcak ve bunaltıcı idi. Çocuklar ağlıyordu: annesinin omzundaki bir bebek derin bir yorgunluk uykusunda idi. Özgür ve evinde olmanın vereceği mutluluğun hayali ile kuyrukta milim milim ilerliyordu.

(Brookner, 1992: 164)

Yazar daha önce Fibich'in bir çocuk gibi davrandığını Hartmann'in ise olgun bir baba gibi davranarak onu yönlendirdiğini vurgulamıştı. Bu sebeple, havaalanı tasvirinde annesinin omzunda güven ve huzur içinde uyuyan yorgun çocuk Fibich olarak düşünülebilir. Havaalanındaki vuku bulan bir olay Fibich'in zihninde bir hatıranın canlanmasına neden olur. Bu anı, Fibich'in annesi ile tren garında vedalaşma sahnesidir. Havaalanları insanların birbirine veda ettiği, ayrılıkların yaşandığı bir mekândır. Bu nedenle karakterin geçmişine ait bir veda sahnesini Heatrow Havaalanı'nda iken hatırlaması onun yeniden geçmişte hissettiği pişmanlığı zihninde canlandırır:

'Fakat döndüğünden beri farklısın. Değişime uğradın. Bir şeyler olmuş olmalı. Ne oldu?'
Fibich acı içinde gülümser. 'Tek anımı sonunda hatırladım' dedi. 'Heatrow'daki kargaşayı hatırlıyor musun? Bir kadın bayılmıştı?'
Hartmann başını salladı.
'Anneme ait son görüntü,' dedi Fibich en sonunda. 'Benimle vedalaşırken bayılmıştı. Onu tekrar görür gibi oldum ve o anı hatırladığımdan beri, bunu dayanılmaz...'
Başını eğdi, elini çaresizce savurdu ve bir bardak suyu devirdi.
Hartmann uyaran bir şekilde 'Fibich' diye seslendi ve gardonu çağırdı.
'Geri dönmeliydim' diye fısıldadı Fibich. 'Terk etmemeliydim. Trenden inmeliydim.'

(Brookner, 1992: 172)

Hartmann ikilem içindedir. Her gün geldiği restoranda Fibich'in ağlayarak pişmanlık yaşaması ve zayıf davranması hoşuna gitmez ancak Fibich ağlamaya devam ettikçe ona hem acır hem öfke duyar. Burada, Hartmann güçlü görünen karakterinin yerle bir olmasından endişe etmektedir. Bundan dolayı, pahalı

restorandan çıkıp onları kimsenin tanıyamayacağı sokak gibi bir mekânın kalabalığına karışırlar. Hartmann'ın bugüne dek Fibich'in aksine geçmişi ile sorun yaşamadan barışık bir şekilde yaşadığı düşünüldüğünde, Fibich yüzünden unutmaya çalıştığı anıları tekrar hatırlamak istemediği ve geçmişe özlem ya da geçmiş ile ilgili pişmanlık gibi duyguların ortaya çıkmasını istemediği anlaşılmaktadır.

Hartmann'a göre Fibich gerekeni yapıp geçmişi işe yüzleşmiştir ancak kendisi bu acıyı daha kolay bir şekilde atlattığını söylese de Fibich ile konuşurken onun da gözleri yaşla dolar; bu da onun Fibich kadar olmasa da yine de geçmişi için üzüldüğünü kanıtlar. Bir karakterde var olan huzursuzluk, geçmişe ait anılara, eski evine, anne ve babasına duyduğu özlem diğer karakterde de mevcuttur. Sadece biri açığa çıkarırken diğeri baskılamaktadır. Restorandan döndüklerinde Hartmann sessizlik içinde anılarının arasında kaybolur ve bu sefer onu şimdiki zamana döndüren Fibich olur. Rollerin değişmesinden anlaşılabacağı üzere, Fibich Hartmann'e öğüt verebilecek kadar kendisi ve geçmişi ile barışmıştır.

‘Çok sessizsin Hartmann,’ dedi Christine. ‘Ne düşünüyorsun?’

‘Kâhyamızı düşünüyordum,’ dedi. ‘Münih’te. Adı Frau Dimke idi. Şimdi hatırlıyorum. Dadım da Frau Zarzicki idi.’

Fakat Fibich ‘O yaşam sona erdi. Bırak gitsin. Burada bir işi yok. Hatırlamamayı hatırla yoksa benim gibi olacaksın’ der gibi elini salladı. Fibich’in sözlere dökmeye ihtiyaç duymadığı şeyleri anladığını gösterircesine Hartmann başını salladı ve şu anda her ikisinin de aklında şimdiki zaman vardı.

(Brookner, 1992: 178)

Sonuç olarak, Brookner Fibich'in kafasındaki bazı sorulara artık cevap bulunduğunu ve onun geçmiş ya da geleceğe dair herhangi bir üzüntüsünün var olmadığını göstermiştir. Fibich'in Toto'ya yazdığı mektubun sonunda Fibich'in kendi adını Thomas Manfred Fibich olarak özellikle belirtmesi, kimlik karmaşası konusunda kendi zihninde bir uzlaşmaya vardığını kanıtlamaktadır. Bu durumu Fibich kendi sözleri ile şu şekilde ifade eder: “Fakat bazı savaşlar zihinde yapılır ve bazen orada kazanılır.” (Brookner, 1992: 190). Fibich, kim olduğu sorusu ve kimlik karmaşası yüzünden yaşadığı bunalımı kendi zihninde verdiği savaş sonucu çözüme ulaştırmıştır. Fakat bu çözüme ulaşabilmesi için yeniden mekân değiştirerek

Almanya'ya gitmesi gerekmiştir. Kendisini oraya ait hissetmediğini, İngiltere'de kendisini daha güvende ve evinde imiş gibi hissettiğini ancak bu şekilde anlayabilmiştir. Temel izlek olan aidiyet duygusu ve kimlik arayışı mekân değiştirme sonucu Fibich'in zihninde çözüme kavuşmaktadır. Burada mekân okurun karşısına 'bir arka plan olmaktan çok, hikâyeyi kuran, ilişkileri şekillendiren belirleyici bir kategori' olarak çıkmıştır (Işık ve Şentürk, 2009: 67).

BÖLÜM 3

THE GRASS IS SINGING VE *LATECOMERS*'DA MEKÂN

KULLANIMLARINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Tezin bu bölümünde; iki farklı kıtada yetişmiş çağdaş kadın yazar Doris Lessing ve Anita Brookner'in mekân kullanımlarındaki benzerlikler ve farklılıklar; mekân kullanımlarının karakterlere yansımaları; mekân bağlamında kullanılan eşyaların, yemeklerin, sosyal ve kültürel çevrenin değişim göstermesi; coğrafi özelliklerin eserlerde görülen yansımaları; mekânın vatan oluşu ve kırsal ya da kentsel kesim olarak mekân konuları ele alınacaktır.

Romanlar Mehmet Tekin'in ifadesi ile temel niteliği itibariyle 'kurmaca' özellik taşıyalar da hayattan aldığını kendi mantığına göre kurgulayarak biri hayata diğeri edebiyata açılan iki kapı oluşturur ve bu anlamda hayatı yorumlarlar (Tekin, 2011: 8-9). Bunu yaparken de mekân örgülerini kullanırlar ancak farklı mekânlar bireylerin hayal dünyalarında farklı etkiler yaratmaktadır. 'Müsbet bilimlerin gelişmeye başladığı vakitlerden itibaren yeni bir mekân anlayışı doğmaya başlamış ve mekân başlı başına bir değer olarak kabul edilmiştir' (Tekin, 2011: 133). Tahsin Yücel, *Anlatı Yerlemleri (Kişi Süre Uzam)* adlı eserinin girişinde çevremizdeki dünyanın devingen olduğundan ve herkesin tasarladığı dünyanın birbirinden farklılık gösterdiğinden bahseder (Yücel, 1995: 17). Bundan dolayı, tezde ele alınan her iki kadın yazar ait oldukları toprakların dışında yetişmiş oldukları ve farklı kültürleri gözlemlene şansı buldukları için eserlerinde farklı mekânlara odaklanmış ve bu bağlamda karakterler yaratmışlardır. Her yazarın bakış açısı birbirinden farklılık gösterdiğinden yazarların mekânlar aracılığı ile yarattıkları dünyalar da birbirinden farklılık gösterir:

Kendini algılayan biri bulunduğu sürece, devingen bir çevrendir dünyamız, bizim algıladığımız ya da tasarladığımız dünyadır, nesnel ve değişmez bir dünya değil: "belli bir anda, belli birinin dünyası olmayan dünya yoktur". Bunun sonucu olarak dünya konusunda her türlü bilginin en azından üç etkenin

işlevi olduğu söylenebilir: dünyanın kendisi (uzam), onu ele alan özne (belli biri) ve her ikisinin de yer aldığı belli bir zaman (belli bir an). Bu üç öğeden birinde en ufak bir değişiklik oldu mu dünya aynı dünya değildir artık.

(Yücel, 1995: 17)

Bu tezde ele alınan her iki eserin dünyalarının oluşumunda temel etken olan uzam(mekân), yazar (farklı bireyler) ve zaman üçlemesi farklı olduğundan; yazarların mekân kullanımları ve mekân anlayışlarının da farklı olduğu görülür. Bireyler çevreden etkilendiği gibi yazarlar da çevrelerinden etkilerek eserlerine kendi mekân anlayışlarını yansıtmışlardır. Anita Brookner *Latecomers*'da mekân olarak temelde kentleri (Londra, Berlin, Nice, Paris), otelleri, sokakları, evleri, yüksek binaları, İngiltere'deki tarihi yapıları yada alışveriş merkezlerini kullanırken; Lessing *The Grass is Singing*'de temelde Güney Rodezya'yı, kasabayı, doğayı, çevreyi, ağaçları, yerlilerin kulübelerini, gökyüzü ve güneşi, yeraltı madenlerini ve bunların çevresinde şekillenen dükkân ve çiftlikleri kullanmıştır.

Polonyalı ve aynı zamanda bir sanat tarihçisi olan Anita Brookner Avrupa'da yetişmiş olduğundan, içinde yetiştiği coğrafyanın zihnindeki yansımalarını *Latecomers*'da farklı kentlere ait farklı mekânlar kullanarak açığa çıkarır. Şehir olarak Londra ve Berlin yazarın bu eserinde faydalandığı ana mekânlardır. Bu mekânlardaki karakterler de şehir yaşamının kargaşasında yolunu bulmaya çalışan insanlardır. *Latecomers*'ın girişinde tanıtılan ilk karakter, Hartmann, zengin bir sosyal çevrenin sembolü olarak gösterilebilecek bir otelin yemek salonunda, çevrede deri çantalı ve parlak ayakkabılı genç iş adamlarının oturduğu masalardan birisinde, ızgara balık yerken betimlenir (Brookner, 1992: 5). Gündelik yaşamın devam ettiği Londra sokakları 'yumuşak sabahları, doktorların ve diş hekimlerinin düzenli ticaret yapabildikleri sokakları ve çiçeklenmiş ağaçları ve kaldırımlardaki bisikletleri ile' bir bütün olarak betimlenir (Brookner, 1992: 15). Çevrede 'pek doğal sayılamayacak' ve teknolojinin gelişmesinin sonucunda ortaya çıkan yüksek binalar göze çarpar. Bazen etrafta görülen 'sonsuzluğa uzanan apartmanların' ve 'geniş fethedilemez sokakların' karakterleri dehşete düşürdüğü görülür (Brookner, 1992: 150). Karakterler 'Knightsbridge otobüsünü yakalayıp Sloane Sokağı'ndan aşağı yürümeye' (91) karar verirken ya da 'Westminster Katedrali'nin önünden geçerken içeri girmeyerek

yüzlerce snack-bar'ın açık olduğu Buckingham Sarayı Yolu'ndan' yollarına devam ederlerken (120), 'Queen's Galerideki İskandinavyalı turistleri' (120) izlerken, otelden çıkıp sokağın kalabalığına karışırken (173) görülebilir. Okur bazen de aynı karakterleri 'terkedilmiş güneşin küçük sütlü ışığını bulandıran beyaz duman altında Victoria sokaklarında yürümesine'(119) tanıklık eder. 'Westminster Katedrali, Buckingham Saray yolu, Elizabeth Caddesi ve Chester Meydanı'nı dolaşarak kalabalık içinde kaybolmayı, yalnız kalmayı isteyen' ana karakter Fibich ise içsel dünyasında yalnızdır. Diğer bir ifadeyle, eserdeki Londra'ya ve lüks şehir yaşamına ait öğeler ilk bakışta göze çarpar.

Doris Lessing ise Güney Afrika'da yetiştiğı için *The Grass is Singing*'de mekân olarak temelde Afrika'nın vahşi doğasını kullanmaktadır. Büyük şehirlere özgü mahalle, sokak ya da otobüs gibi kavramlar bu eserin esas mekânı olan vahşi doğada görülmemektedir. Bundan dolayı, *The Grass is Singing*'de metropol şehir yaşamına göre daha ilkel ve doğal unsurlar göze çarpar. 'Tren vagonunun camından bakıldığında, birinden onbeş-yirmi kilometre ötede bir başkasıyla burun buruna geline dağınık madenler ve madenler etrafında kurulan çiftlikler'(36) görülür ya da 'tren çığlıkları'(42) ovaları doldurur. Buna karşın Mary'nin çiftliğe gelmeden önce yaşadığı kasabada 'sinema', 'ofis ve iş yeri', 'Kızlar Klübü' gibi daha sosyal mekânlar bulunmaktadır. Fakat Brookner'in anlatılarında kullandığı Londra'daki gibi 'büyük oteller', 'alışveriş merkezleri', 'hava alanları' ya da 'saraylar' Lessing'in eserinde görülmemektedir. Bunun yerine kasabanın etrafındaki kırsal kesimde kurulmuş 'etrafları hiçlikle ve millerce uzunluktaki açık düzlüklerle sarılmış küçük köyler'(53) vardır. Şehirden manzaraların aksine; 'soğuk yıldızlı göğün altında kilometrelerce süren karanlık', 'her yerde güneşin baskısından şekli bozulmuş, yerlere uzanmış bozkır ağaçları ve küçük alanlar'(62), 'mat bir toprak ve bodur çalılar'(69), 'yine Afrika'ya özgü küçük tepelerle sınırlanan çalı toplulukları'(69) ya da evlerin çevresini kaplayan tarıma açılmış geniş araziler görülebilir. Anita Brookner'in aksine, Lessing tabiata ait öğeleri daha çok kullanır.

Yazar eserinde mekânları kullanmazsa, karakterler duygu bakımından eksik kalabilir. Şenol Göka'nın *Mekân ve İnsan* adlı eserinde iddia ettiğı gibi 'önce mekân, sonra mekânın her türlü özelliğini üzerinde toplayan insan varolmuştur'. Bu

etkileşim ve ilişkide bazen mekân, bazen de insan baskın olabilir (Göka, 2001: 17). Mekânın sosyolojik çözümlemedeki öneminden bahseden İ. Emre Işık ve Y. Şentürk'e göre a göre 'bir cadde eğer üzerinde yürüyenler varsa mekâna dönüşür' (Işık ve Şentürk, 2009: 21). Bu birbirinden etkilenme durumu romanda da karakterler ile mekân arasında bulunmaktadır. Bu etkilenme Göka'nın ifadesi ile 'mekân duygusu' olarak nitelendirilir (Göka, 2001: 17). Doris Lessing, karakterlerin mekândan etkilenmesini eserin genelinde kullanarak olay örgüsünü yönlendiren unsurlar yaratmıştır. Örneğin Mary Turner çiftliğe gitmeden önce doğa ile ilgili aşk ve macera dolu fikirleri vardır ancak çiftliğe adımını atar atmaz daha güçlü ve vahşi bir doğanın etkisini hisseder. Doğanın vahşiliğinden gelen bu korkuyu hissetmesinin nedeni kendisini oraya ait hissetmemesinden kaynaklanmaktadır. 'Çalılıklardaki seslerin Mary'i izlemek için sessizliğe gömülmesi veya düşmanca bir nefesin üflemesi' yüzünden kadın karakter bu mekâna karşı bir yabancılık duygusu geliştirir (Lessing, 1981: 62). Böyle bir karşılaşmanın ardından Mary Turner'ın bu çevre hakkında olumlu şeyler düşünmesinin mümkün olmayacağı iddia edilebilir. Mary'nin bu mekân hakkında daha ilk gün geliştirdiği duygu bu kadar olumsuz olduğuna göre, bundan sonra takip eden olaylarda Mary'nin çevresini sevmesi beklenemez ve dayanılmaz hale gelen güneşe karşı olumsuz tavır geliştirmesi olağandır. Ona düşman olarak yansıtılan bu çevre ilk başta ona ilginç bir hoşgeldin diyerek tuhaflığı ile onu büyülese de aynı düşmanlığını hikâyenin sonuna dek sürdürecektir.

Olaylar dizisi, karakterlerin tutumları ve ruh halleri değiştikçe tasvirler de değişmekte, bu değişimler mekân olarak doğanın farklı yönleri ele alınarak desteklenmektedir. Bu bağlamda göze çarpan örneklerden biri, anlatıcı tarafından vurgulanan ve Mary için gittikçe katlanılmaz hale gelen sıcaklıktır; çünkü ortamın gittikçe sıcak olması ile Mary'nin gittikçe mutsuz olması ve yapacak birşey bulamaması durumu birbiri ile uyumlu ilerleyecektir. Öyle ise *The Grass is Singing*'deki mekân-karakter ilişkisinde mekânın yer yer karakterleri etkilediği ve olay örgüsünde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Anita Brookner'ın eserine bakıldığında ise, Lessing'de olduğu gibi karakterlerin mekândan etkilenmesi ve mekânın karakterleri yönlendirmesinden ziyade, hissedilen duygulara göre farklı mekân algıları söz konusudur. Neşeli ve zevk

düşkün olarak tasvir edilen Hartmann ‘kasvetli Compayne Gardens’daki kırmızı tuğlalı evlerden bir an önce taşınmak için acele edip Ashley Gardens’a taşınırken’, karamsar ve mutsuz tasvir edilen Fibich halasının ölümünden sonra beş sene daha burada yaşamayı tercih eder (Brookner, 1992: 36). Karakterler ruh hallerini yansıtan mekân seçimleri yapmaktadırlar. Başka bir sahnede, Fibich Berlin’e gittiğinde Kempinski’de kahve içerken kendisini biraz garip hisseder; çünkü Londra sokaklarına ve oradaki insanlara aşina iken Berlin sokaklarında kendini buluvermesi alıştığı durumun tersine dönmesine ve onun yabancılık duygusunun artmasına neden olmuştur. Bu duygu ‘etrafına baktığında gördüğü sonsuzluğa uzanan apartmanlar, geniş fethedilemez sokakların onu düşürdüğü dehşet’ ile tasvir edilmektedir (Brookner, 1992: 150). Sokakların genişliği ve bilinmezliği onu nasıl korkuttu ise, geçmişine ait bilinmezlik de aynı şekilde korku vermektedir. Burada Fibich’in karamsar ruh hali mekânı algılamasını etkilemektedir.

Fibich’in mekân olarak Londra hakkındaki algılarının başlangıçta olduğu gibi hep olumsuz olma eğiliminde olduğu, çok fazla değişmediği görülür. Önceden Londra’nın sokaklarında ‘Westminster Katedrali’nin önünden geçerken içeri girmeyerek yüzlerce snack-bar’ın açık olduğu Buckingham Sarayı Yolu’ndan içindeki sıkıntı ile yürüyen’ ve Queen’s Gallery’deki İskandinav turistler de dahil çevresindeki herkesi ve herşeyi *yabancı* olarak değerlendiren Fibich; Berlin’den döndükten sonra halen ‘Londra’nın beyaz gökyüzü ve yeşil yaprakları ona hiçbir zaman güneşin yanan ateşinin ve mükemmel parlaklığının verdiği rahatı vermeyeceğini’ düşünürken tasvir edilmiştir. Sıcaklığa olan özlemi ise ‘eve olan özlemi gibi zapt edilemez haldedir’ (Brookner, 1992: 176). Aidiyet duygusu ve kimlik karmaşasına bulunan çözüm-baba kimliği- onun anavatan duygusuna bir çözüm olmadığı için, halen Londra hakkında olumsuz bir mekân duygusuna sahip olduğu ifade edilebilir.

Mekân algıları zaman içinde karakterler veya bireyler için farklı anlamlar taşımaya başlayabilir ve bu durumda çeşitli amaçların gerçekleştirilmesine yarayan mekânlar zamanla insan için basit bir barınak, iş yeri, arazi parçası veya doğal güzellikten öte farklı anlamlar yüklenebilir. Diğer bir ifade ile “ev” kavramı bir mekân olarak sadece barınılan bir yer olmaktan çıkıp farklı bir görev üstlenebilir ya

da “arazi” ekilip dikilen bir alan olmaktan çıkıp farklı bir anlama bürünebilir (Göka, 2001: 18). *The Grass is Singing*’de Lessing’in çizdiği, bu topraklar için ‘kendini herşeyi ile işine veren’ Dick (103); diğer beyazların aksine bu toprakların kendi evi olduğunu düşündüğünden toprakların geleceğini de düşünürken çizilmiştir. Bu sebeple ‘tüm ağaçları tek tek kesip arsız çalılar ve ezik çimenler dışında birşey bırakmayan madencilerden aldığı arazinin’ belli bir bölümüne ağaç diker (Lessing, 1981: 105). Bu topraklar onun için herhangi birer arazi olmaktan çok ‘ev’ ve ‘vatan’ kavramları ile eşdeğer olduğundan, Dick Turner’ın arazilerine neden ne kadar çok değer verdiği anlaşılabilir.

Kadın karakterlerin mekân algılarına bakıldığında ise; *The Grass is Singing*’de Mary’nin kaffir store’a bakış açısı karakterin mekân algısının değişmesi durumuna verilebilecek en iyi örnektir. Çocukluğunda yaşamın merkezi olan ‘store’ (38), sonraki bölümlerde okurun karşısına Mary’e sadece çocukluğunda çektiği sıkıntıları ve annesinin çektiği acıları hatırlatan, kendi kaderini annesininkine benzediğini düşündürterek ruhsal açıdan kötüleşmesine neden olan bir mekân olarak çıkmaktadır (Lessing, 1981:115).

Bir ‘yer’ ancak kullanıldığı zaman ‘mekân’a dönüşür (Işık ve Şentürk: 2009: 21). İnsan yaşadığı çevre ile bir bütün olduğuna göre o mekânı kullanması ve güzelliştirmeye çalışması olağan bir durumdur. “Birey çevresini düzenlerken, farkında olarak ya da olmayarak alışkanlıklarından gelenek-göreneklerine kadar birçok şeyi çevresine göre biçimlendirir. Günlük yaşantısında içinde bulunduğu mekân onun için önemlidir” (Işık ve Şentürk: 2009: 93-94). Bu bağlamda, Mary’nin kırsal kesimdeki evine ilk geldiği dönemde evde yaptığı sürekli değişiklikler onun, evi kendine ait bir mekân yapma çabasından kaynaklanmaktadır. Mary bu durumda ancak evde gerekli değişiklikleri yaparak kendine ait bir mekân yaratabilir ve evin dağınık görüntüsünün ona hatırlattığı çocukluğundan ve kaderinin annesi ile bağlantılı olduğu düşüncesinden kurtulabilir. Bu görüntüden kurtulmak, çocukluğunun acılarından ve annesinin kaderinden sıyrılmak için evi kendine ait bir yer haline getirmeye çabalar:

Mary biriktirdiği para ile çiçekli şeyler alıp
minderleri kapladı ve perdeler dikti; biraz keten,

çanak çömlek ve elbiselik kumaş aldı. Ev zamanla çıplak yoksulluğundan kurtuldu, ve parlak renkli perdeleri ve duvara asılmış olan birkaç resimle pahalı olmayan bir güzelliğe büründü. Mary çok çalışmıştı ve işten eve gelen Dick'in her ayrıntıyı kaydederek şaşkınlık ve beğeniyle dolan bakışlarını bekledi.

(Lessing, 1981: 73)

Latecomers'da kadın karakterlerden Yvette ve Christine'in yaşadıkları mekânları kendilerine benzetme çabaları resmedilmiştir. Mekânı kendileştirmek için eşyaları kullandıkları görülmektedir. Brookner, Yvette Hartmann ile evleneceğinden 'çeyiz için alışveriş yapıp birşeyler satın aldığından' (44) ve sonra Hartmann'ın geçmişine ait olan mekândan yeni bir mekâna taşındıklarından bahseder ve Ashley Gardens'a taşınmaları onlara geçmişten kurtulup kendilerine ait yeni bir hayat kurdukları hissini verir. Christine ise Fibich ile evlenip Compayne Gardens'da 'yavaş yavaş, pek çok hata ile hiçbir işine yaramayan parasını harcayarak ve boşuna savurarak yeni evlerini yapar' (47). Ancak 'evdeki herşey yanlış yerdedir ve ikisi de bu düzene kesinlikle alışamazlar' (47). Hartmann'ın yeni evine alışmasının ve Yvette ile mutlu yaşamına devam etmesinin aksine Fibich'in yeni dekore edilmiş evine alışamaması onun hep geçmişe bağlanma arzusundan kaynaklanmaktadır. Diğer karakterler yeni mekânlara uyum sağlayıp kendileri için mekânlar yaratırken Fibich geçmişe saplanıp kaldığı için aidiyet hissini hiç bir şekilde kazanamamaktadır. Fibich'in geçmişe bağlılığı mekân duygusu ile bu şekilde verilmiştir.

Eşyalar bazen bir mekânı kendileştirmek için kullanılırken, bazen de anlatıcı tarafından belli bir döneme ya da mekâna ait bir tablo çizmek için kullanılmışlardır. Tekin'e göre mekân maddi ve manevi değerler manzumesini içinde barındırmaktadır ve romancı bu değerleri "tasvir" ve "tanım" prizmasından geçirerek eserine taşır (Tekin, 2011: 131). Bu nedenle edebi bir eserlerdeki tasvirlerde kullanılmış herhangi bir nesnenin ya da bilginin belli bir amaç doğrultusunda kullanıldığı ifade edilebilir:

Eserin bünyesinde yer alan mekân tablosunda, bir dönemin gelenekleri, eşya zenginliği, mobilya ve mefruşat tarzı, giyime ve eğlenceye dönük alışkanlıklar, modalar, argo ve günlük konuşmalar yer alır ve bunlar, kuşkusuz, toplumu toplum yapan temel dinamiklerdir. Yazar, bunları ağırlık ve önem sırasına göre işleyerek romanını, o günkü toplumun aynası yapar.

Anlatıcı *The Grass is Singing*'de bazı nesneleri kullanarak o yöreye ve o döneme ait bilgi vermektedir. Rodezya'da kırsal kesimde iletişim sağlamak için kullanılan "branch telephone"lar²⁸ bunlardan birisidir. Kolu çevirdikten sonra alıcının kaldırılması gerektiği, bölgedeki tüm hatlardan gelen soluk, fısıltı, öksürük gibi yumuşak seslerin duyulabileceği 'branch telephone' la yapılan konuşmalarda gizliliğin olmadığı bilindiğinden önemli olaylarda yazılı mesajlar gönderilmektedir. Bazı evlerde aşırı kurak ve sıcak iklime rağmen çatıların sacdan yapılması ya da odalar arasında kapı yerine kullanılan çuvallar ise o yörede beyazlara ait fakir çiftliklerde ne tür manzaralar olduğunu ve bazı beyaz İngilizlerin yaşam koşullarını gösterir. *Latecomers*'da ise farklı mobilyaların ve hatta duvarda resamlara ait tabloların bulunduğu evler sosyo-ekonomik bakımdan durumu iyi olan karakterleri tanıtmaktadır (29-31). *The Grass is Singing*'de dükkânların çatılarının da evlerde olduğu üzere oluklu demirden yapıldığı görülmekte, bu damın altında farklı bölmelerde ilaçtan diş fırçasına dek herşeyin bulunduğu ifade edilmektedir (36). Evlerin birbirinden uzak olduğu kırsal kesimde aranılan pek çok şeyin bulunabileceği bu dükkanlar İngiltere'den gelen magazin ve gazatelerin de bulunduğu bir mekândır ve yöredeki beyazlar için önemli sosyal mekânlardır.

Mekândaki eşyalar bazen o mekândaki karakterlerin oraya ait olup olmadığını belirtmek için kullanılmıştır. *The Grass is Singing*'de Dick'e ait olan ve sinemanın önünde duran 'içinde tahıl torbaları ve iki tırmığın bulunduğu çiftlik kamyonu' kente ait bir görünüm değildir (53). Aksine Dick'in o mekânda absürd durduğunu ve şehir yaşamına ait olmadığını ima etmek için verilmiştir. Bazen de bir mekândaki eşyalar ile o evin ya da yörenin sosyo-ekonomik durumu konusunda çıkarım yapılabilir. Turner'ların evindeki kakao yağı ile yanan lambalar, elektriğin ve teknolojinin henüz bölgeye gelmediğini gösterirken, yerdeki hayvan postları yaşadıkları ortamın vahşi hayatla iç içe olduğunu ve o yörede antilop ve leopar gibi hayvanların avlandığını göstermektedir (63). *The Grass is Singing*'in vahşi doğasına karşın *Latecomers* 'ta Londra sokaklarında gezinen herhangi bir sokak hayvanından bile bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Dick Turner'ın evinde duvarda takvimden yırtılmış resimlerde

²⁸ Bölge Telefonu

görülen bir kadın ve çocuk resmi ise anlatıcı tarafından Dick'in çocuk özlemini yansıtmak için kullanılmış başka bir eşyadır. Tekin'in de belirttiği gibi 'günümüz romanında mekâna dönük tasarruflar işlevseldir: Eşya, iş olsun diye ve süsleme maksadıyla kullanılmaz, konu için gerekliyse kullanılırken' görülür (Tekin, 2011: 131).

The Grass is Singing'de arazide elinde "kırbaçla" gezen Mary beyazların yerlilere karşı tutumlarının ne kadar sert olduğunu temsil eden bir karakter konumundadır ve beyaz otoritenin temsilcisidir (Lessing, 1981: 130). Evin kilerine ait anahtarların sadece ev sahiplerinde bulundurulduğu ve eğer anahtar yerlinin eline geçerse her an bir hırsızlık yapılacaktı gibi davranıldığı bir ev resminin çizilmesi, o yörede köle-sahip ilişkisinin devam ettiğini ve yerlilere sürekli suç işleyebilecek karakterde bireylermiş gibi davranıldığını göstermektedir.

Latecomers'ın olay örgüsünde özellikle kullanılan eşyalardan biri kitaplardır. Özellikle kadın karakterlerden Yvette ile göz önüne çıkan kitaplar onun dönemin meşhur kavramı olan "kadın hareketleri" kapsamında aldığı bir kararı okurla paylaşmak adına yazar tarafından özellikle seçilmiş gibidir. Eve bağlı olmaktan çok sıkılan Yvette, 'yemek pişirmek yerine akşam derslerine gitmeye karar verir' ve Fransız kökenli olduğundan Fransız Edebiyatı'nın önde gelen eserlerinin okunduğu bir topluluğa katılır (26). *'La Princesse de Clèves'* ya da *'Madame Bovary'* (123) okurken veya 'kucağında kitapla koltukta uyuyakalmışken' (71) görülen Yvette ikinci bölümde "İkinci Dalga Kadın Hareketlerinin"²⁹ bir yansıması gibi okurun karşısına çıksa da; aslında eserin genelinde 'Angel in the House' temasına uygun bir kadın karakter olarak çizilmiştir. *The Grass is Singing*'de Lessing, sosyal bir sorun olan emperyalizmi eleştirmek için Cecil Rhodes ile ilgili kitapları kullanırken; *Latecomers*'da Brookner başka bir sosyal durum olan Kadın Hareketleri'nin o dönemdeki varlığını gösterebilmek için kitapları kullanmıştır.

Brookner 'o günlerde kadınların iş tarafından kendilerine yüklenen ve kişisel eğilimlerinden daha üstün olan kanun ve kurallara uymak için hiç çaba sarf

²⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kadın_hareketleri

etmediklerini' belirtir (18). O dönemde yaşayan kadınların bir örneği olan Yvette, 'kendi değerinin farkında olan bu yaratıcı ev kadını', erkeklerle eşit haklara sahip olmak isteyen diğer kadınlara şaşkınlık içerisinde bakar, çünkü çıkarları söz konusu olduğunda ona göre kadınlar kazanmak için erkekler ise kaybetmek için her şeye sahiptir. 'Erkeklerin bu doğal ve kaçınılmaz eksiklikleri için' Yvette onlara acımaktadır (Brookner, 1992: 18).

Brookner'ın romanında Yvette, Coventry Patmore'un ünlü şiiri *The Angel in the House*³⁰ da ve Viktorya dönemi romanlarında görülen ahlak, yumuşak başlılık ve evcilliğin kusursuz timsali olan ideal kadın tipine benzetilebilir. Viktorya döneminde orta sınıf düşünce yapısına göre, kadınların dış dünyanın ahlaksızlıklarından korunmaları için evden çıkmamaları gerektiği düşünülmektedir. Kadınlar eşleri ve çocukları için, onların vasıtasıyla toplumun bütünü için çalışmalıdır. Viktorya dönemi kadınlarının durumu şu şekilde özetlenebilir:

Politik ve yasal reformlar Viktorya dönemi boyunca vatandaşlara pek çok haklar vermiştir. 1844'te Friedrich Engels'in gözlemlerine göre: 'Kuzey Amerika hariç, İngiltere hiç kuşku yok ki dünyadaki en özgür –en az özgür olmayan– ülkedir. İngiltere vatandaşların özgürlüklerini genişletmek için çok fazla şey yapmıştır, ancak kadınlar bu özgürlüklerden yararlanamamıştır. Siyasi bir partiyi oylama ya da savunma hakları yoktur...

Kadınlar için eğitim ve iş fırsatları kısıtlıdır. Bu eşitsizlikler kadın rolü ile ilgili 'Kadın Sorunu' olarak bilinen ateşli tartışmayı başlatmıştır.

(Ed. by Abrams, 1962: 1055)

The Grass is Singing'de de Lessing, Brookner'ın *Latecomers*'da yaptığı gibi kitapları kullanmıştır. Mary'nin kırsal kesimdeki yeni evine getirdiği, içinde Güney Afrika edebiyatına ait kitapların bulunduğu kutunun açılıp defalarca okunduktan sonra bir kenara atıldığı belirtilmektedir (Lessing, 1981: 75). Kitapların anlattığı hikâyelerden birinde İngiliz sömürgeciliğinden kaçmaya çalışan sevgililerin 'yük arabaları Kuzey'e, açgözlü İngilizlerin onlara ulaşamayacağı Umut Ülkesi'ne doğru yol almaktadır'(76). *The Grass is Singing*'de eleştirilen İngiliz sömürgeciliği, eserin

³⁰ Evdeki Melek

içinde bahsedilen kitaplarda farklı bir yolla okura tekrar tekrar vurgulanmaktadır. Mary'nin Moses'i ararken bulduğu ve incelediği Tony Marston'a ait kitaplarda ise Güney Rodezya'daki sömürgecilik faaliyetlerinin en önemli ismi ve öncüsü olan Cecil Rhodes'dan bahsedilmektedir. Anlatıcının alaycı tutumu 1890'dan itibaren bölgeye gelen beyazların sömürsünün ne kadar haksız olduğunu vurgular gibidir:

Kitaplar! İlgisi daha da derinleşti. O kadar uzun süredir kitap görmemişti ki okumakta güçlük çekti. Başlıklarına baktı: 'Rhodes ve Etkileri: Rhodes ve Afrika'nın Ruhu: Rhodes ve Onun Misyonu.' Dalgın bir şekilde 'Rhodes' dedi. Okulda ona öğretilenin dışında pek birşey bilmiyordu. Onun bir kıtayı fethettiğini biliyordu. 'Kıtayı fethetti' dedi, bunca zamandan sonra bu cümleyi hatırladığı için kendisiyle gurur duydu. 'Rhodes yerde bir deliğin üzerinde ters çevrilmiş olan kovanın üzerinde oturmuş, vatani İngiltere'yi ve ele geçmemiş bu denizaşırı ülkeyi düşünüyordu'.

(Lessing, 1981: 247)

Eşya ve mekân bağlamında kullanılan bağlantılardan bir diğeri, ulaşım aracı olan bisikletlerdir. Bisiklet eşya olarak *The Grass is Singing*'de ruhsal çöküntü yaşayan kadın karakterin hayal kırıklığının artmasına neden olan bir imgedir. Dick Turner dükkân için elli pound değerinde onlarca bisiklet satın alır; ancak bunlardan sadece bir tanesi satıldığında Dick'in bir para kazanma girişimi daha başarısızlıkla sonuçlanmış olur. Bu durum, bir takım kaliteli ve yeni mobilyanın satın alınabileceği ya da katlanılmaz hale gelen çatının onarılabilceği miktarda paranın boşuna gitmesi anlamına geldiğinden, Mary'nin hayal kırıklığını artıran bir olaydır (118). Mary'nin ruhsal durumunun kötüye gidişi bu tür olaylar ile adım adım verildiğinden bu eserde kullanılan her eşyanın bir amaç doğrultusunda kullanıldığı söylenebilir. Başka bir bölümde yazar çiftlikler arasında araba ya da bisiklet kullanıldığından bahseder. Bu durum çiftliklerin alan olarak çok büyük olduğunu ve aralarındaki mesafenin uzak olduğunu göstermektedir. O dönem Rodezya'sında, kırsal kesimde yerleşim yerlerinin bu şekilde birbirinden uzak konuşlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Mary, çiftlik yaşamından şehre kaçtığına eski ofisindeki tüm eşyaların yenilenmiş olduğunu, bir zamanlar oturduğu masanın artık yerinde olmadığını gördüğünde hayal kırıklığına uğrar. Bu durum anlatıcı tarafından hazırlanmış bir

mekân tablosu olarak ofiste Mary'e ve onun şehir yaşamına ait geçmişine dair hiç birşey kalmamış olduğunu göstermek için kullanılmıştır (Brookner, 1992: 122). Bu kadın karakterin artık şehir yaşamına ait olmadığını kanıtlayan bir diğer imge ise otel odasındaki aynadan yansıyan görüntüdür. Bürodaki kızların giysileriyle karşılaştırıldığında Mary'nin modanın gerisinde kalan rengi solmuş keten kumaştan eteği onun tüm bu hayal kırıklıkları ve sıkıntılardan sonra içinde bulunduğu durumu okurla paylaşmak için kullanılmıştır (123).

Doris Lessing ve Anita Brookner eşyaları kullanarak bir dönemin gelenekleri, eşya zenginliği, mobilya ve mefruşat tarzı, giyime ve eğlenceye dönük alışkanlıkları ile modayı yansıtmış ve eserde olayların geçtiği o dönemdeki topluma ayna tutmuşlardır. *Latecomers*'daki karakterler kötü yaşam koşullarına sahip olmadıklarından, anlatıcı bu durumu karakterlerin içinde bulundukları yaşam alanları ve kıyafetleri kullanarak sezdirmektedir. Sadece karakterlerin yaşam koşulları ile ilgili bilgilere değil, zorla göç ettirilmiş bu karakterlerin yeni ülkelerine uyum sağlayıp sağlamadıkları da anlaşılabilmektedir. Örneğin, Hartmann'ın halası Aunt Marie '*İskoç kumaşı'ndan pelerini ve sülün tüylü şapkası*' ile Hartmann'ı görmek için okula gittiğinde dikkat çeker. İskoçlara ait bir eşyanın Alman kökenli kadın karakterde ilginç durduğu ifade edilmektedir ve onun yaşadığı ülkenin koşullarına uyum sağlamaya çalıştığını ancak çok başarılı olamadığı gösterilmektedir (Brookner, 1992: 9).

Latecomers'da kıyafetler karakterlerin kişilikleri ile ilgili bilgi vermektedir. Hartmann'ın askerde iken herkes gibi giymek zorunda kaldığı haki renkli kamuflaj ona lüksü sevmeyi öğretir ve bundan sonra gerek giyimine gerekse kullandığı kokuya kadar her şeye dikkat etmeye başlar. Kadın karakterlerin üzerindeki kıyafetler o dönemin modasını yansıtmaktadır. Yvette öğrencilik döneminde, gençlik döneminde bir dönemin modası olan *plili etek ve bluz* giyinirken (17), okul bittikten sonra ofiste çalışmaya başladığı dönemde '*zamanın modası olan uzun etekler*' ya da elbise giyerken görülür (44). Yvette biraz daha yaşlanıp evlat sahibi olduğu dönemde, kızı Marianne '*kaşmir ve flanel kumaştan*' yapılmış kıyafetler ile işe gitmeye başlar (79). İşe giderken trende gözlemlediği yaşlı bayanların '*fark edilir ayakkabıları, dar yağmurlukları ve şapkalarının altından çıkan gri saç bukleleri*' Marianne'in ilgisini

çeker’(79). Artık yaşlanmış olan Yvette, kızının düğün hazırlıkları için Christine ile birlikte alışverişe çıkmadan önce ‘çekmecedan çıkardığı mendilleri kolonyaya batırıp çantasına koyar’(91). Romandaki bu tür betimlemeler sayesinde o dönemin Londra’ında modanın kadın karakterleri nasıl etkilediği ve kıyafetlerin zaman içinde gösterdiği değişimler görülmektedir.

Latecomers’da kıyafetler sadece dönemin Londra’sındaki modayı çizmek için değil bazen de kadın karakterler Christine ve Yvette’nin birbirinden ne kadar farklı olduğunun altını çizmekte kullanılmıştır. Yvette gezmeye çıkarken giydiği ‘siyah kumaş eteği, parlak yüksek topuklu çizmeleri, ipek fuları ve siyah vizon kürkü’ ile Christine’in ‘kareli ekose eteğine ve spor ceketine’ küçümseyerek bakar. Onun bu hali ile ‘köy faresine’ benzediğini düşünmeden edemez. Buradan anlaşılacağı üzere, Yvette kocası gibi zevkine düşkündür ve gerek kıyafetleri gerek yaşam tarzı ile elit olmaya çalışmaktadır. Buna karşın, Christine fazlasıyla “sade ve umursamazdır”(94). Bu iki kadın karakter Doris Lessing’in kadın karakteri Mary ile karşılaştırıldıklarında ise Mary’nin daha çok Christine gibi sade ve umursamaz olduğu, kıyafetlerine pek dikkat etmediği söylenebilir.

The Grass is Singing’de ve *Latecomers*’da alışverişin merkezi olan mekânlar da yazarların hafıza süzgecinden okura yansıdığı için farklılık göstermektedir. ‘İnsan daha önce aşına olmadığı hiç bir şeyi bilemez. Zihninde karşılığı olmayan bir şeyi öğrenemez. Yenilikler, güzellikler, kısacası her şey, insanın eski bildiklerinin, tanıdıklarının farklı bir biçimdeki uzantısıdır’ (Göka, 2001: 41). Bu nedenle *The Grass is Singing*’de Lessing, Güney Rodezya’da kırsal kesimde görülen dükkânları betimlemektedir ve bu dükkânlar özellikle kadın karakterin yaşamında etkiye sahiptir. Brookner ise *Latecomers*’da, şehirde çeşitli dükkân resimleri çizmiştir veya şehir tasvirlerinde çeşitli dükkânlar görülmektedir. Kadın karakterler alışveriş yaparken betimlenmişlerdir. Bu bağlamda, Güney Rodezya’da kırsal kesimde yaşayan ve çeşitli sıkıntılar çeken beyazlar ekonomik koşulları gereğince sadece store’lara gidebildikleri gözlemlenirken; İngiltere’de ekonomik bakımdan çok daha gelişmiş bir toplum ve toplum bireylerinin de bu rahat ekonomik koşullarda yaşadığı gözlemlenebilir. Diğer bir ifade ile *Latecomers* ve *The Grass is Singing*’de, ayrı dönemlerde, iki farklı ülkenin ekonomik tablosu ve toplumdaki bireylerin refah

düzeylerinin farklı olduğu ve bu durumların her iki kadın yazarın eserlerine yansıdığı iddia edilebilir.

The Grass is Singing'de “store” olarak adlandırılan dükkânlar maden bölgelerinde bulunan çiftliklerin merkezi konumunda kurulmuş olup içinde içkiden gazeteye kadar çeşitli malzemeler bulunabilmektedir. Beyazların yapacak çok işleri olmadığından bu dükkânlar beyazların zaman geçirdiği bir yer gibidir ve pek çok kişi için anavatanları İngiltere'den gelen haberler açısından önemlidir. *Latecomers*'da ise Londra'da ‘alışveriş yaptıktan sonra akşam gazetesini alıp ofise dönen’ Hartmann bu durumu ‘çok medeni’ olarak değerlendirmektedir (15). Günde iki defa gazete basımı yapılan bir şehirde yaşıyor olmaktan mutluluk duyduğu ve Londra'yı ve buradaki yaşamı medeni bulduğu ve durumdan hoşnut olduğu görülmektedir. Yvette ve Christine'in alışverişe gittiği dünyanın ileri gelen markalarından “Harvey Nichols”, “General Trading Company”, “Peter Jones” ya da “Harrods” gibi mağazalar ise tüketimin Londra'da geldiği son noktayı göstermektedir. Bu markalar toplumda sadece belli bir kesimin alışveriş yapabileceği mağazaları oluşturduğundan Brookner'in karakterlerinin ekonomik durumlarını gösterirken, aynı zamanda yazarın da sosyal hayatında bu tarzda yaşadığı iddia edilebilir.

Sosyal durumların yanında teknolojik gelişmelerin de eserlerdeki farklı mekânlarda kullanılan eşyalar aracılığı ile takip edilebileceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. *The Grass is Singing*'de, çevirmeli kolu bulunan ve bölgede ortak kullanılan telefonlar varken, *Latecomers*'da herkesin evinde kendi telefonu bulunmaktadır (Brookner, 1992: 120). Telefonun yanında televizyon da diğer bir teknoloji ürünü olarak okurun karşısına çıkmakta ve erkek karakter ‘TV’de Amerikan pembe dizilerini izlerken’ görülmektedir (15). Ya da Güney Rodezya'da özellikle fakir beyazların evinde göremeyeceğiniz radyolar Londra'da çay saati müziği çalarken dinlenebilir (11). İngiltere'de görülen teknolojik cihazlar Güney Rodezya'da bulunmamaktadır.

Mehmet Tekin *Roman Sanatı* isimli eserinde, roman sanatında mekân konusunu incelerken unutulmaması gereken bir diğer noktanın hikâyenin geçtiği çevreye (mekâna) kimin gözüyle bakılacağı hususu olduğunu belirtir. Tekin'e göre

mekân algısı bakan kişinin psikolojisine ve bulunduğu konuma, hatta felsefe ve dünya görüşüne göre değişen bir şeydir (Tekin, 2011: 151). Diğer bir ifade ile, aynı mekâna bakan karakter ya da kişiler farklı şeyler görmekte ve bu mekânı farklı yorumlayabilmektedirler:

Mekân anlamını biraz da bizden alır. Aynı mekâna bakan kişilerin sayısı, ortaya farklı mekân tabloları çıkarır. Kötümser yapıya sahip olan bir kişi ile iyimser yapıya sahip olan kişinin, aynı mekâna bakıp aynı değerlendirmeleri yapması mümkün olamaz. [...] Bunda rol oynayan temel etken, bakan kişinin mizacı, konumu ve dünya görüşü, kültür ve eğitim düzeyidir kuşkusuz.

(Tekin, 2011: 151)

Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri *Latecomers*'da Hartmann ve Fibich'in karakterleri arasındaki zıtlık yüzünden farklılık gösteren mekân algısıdır. Hartmann başlangıçtan itibaren “zevk düşkünü” olarak tanıtılır ve yaşamdan zevk aldığı için lüks oteller, zengin sofralarda, ‘*pahalı elbiseler*’ içinde ve ‘*manikürlü elleri*’ ile görülmektedir. Altmışlı yaşlarında bu şekilde tasvir edilen karakter karanlık geçmişini hatırlamayı reddeder. Bu tarz mutsuzlukları iş yaşamının kalıramayacağını düşünmektedir. Karamsar iş ortağı Fibich ise ‘kendinden bezmiş bir satıcı gibi HB kalemle kızgın bir şekilde çayını karıştırırken’ görülür ve bu iki karakterin Londra sokakları hakkındaki fikirleri birbirinin tamamen zıddıdır. Hartmann “yumuşak sabahları, sert kalbi, doktorların ve diş hekimlerinin para kazanmaya devam ettikleri değişmez sokakları, çiçek açan ağaçları ile banliyöleri ve kaldırımlardaki motosikletleri ile Londra’ya bağlılığını garantilemiştir” ve “burdaki herşey onu mutlu etmektedir”(Brookner, 1992: 10). Hartmann gibi iyimser ve mutlu bir karakterin Londra’ya bakış açısı bu şekilde görülürken Fibich’in “terk edilmiş Victoria’da yürüdüğü, soğuk beyaz sisin güneşin ışık saçan diskini belirsizleştirdiği” (119) görülür. Aynı bölümde karakter yine mutsuz bir ruh halinde olduğu, kimliği konusunda kendisine cevabını veremediği sorular sorduğundan psikolojik olarak yürüdüğü yollardaki güzellikleri fark etmez. Aksine “Westminster Katedrali’nin kaldırımlarından kimseye görünmeden yürüdüğü”, “sinirle Belgravia’ya doğru döndüğü, Elizabeth Street’den yukarı yürüdüğü, Chester Square’e döndüğü”, “her

şeyin kendini hissettiği gibi terk edilmiş olduğunu hissettiği” görülür. Mekân anlayışları Hartmann ile birbirinin tam tersidir.

Mekân algısının sadece *Latecomers*’da değil, *The Grass is Singing*’de de karakterden karaktere farklılık gösterdiği aşikârdır. *The Grass is Singing*’de Dick Turner ve Charlie Slatter’ın Güney Rodezya’daki yaşam koşulları dâhilinde toprağa ve araziye –mekâna– bakış açıları birbirinin zıddıdır. Bu bakış açısı farklılığı yüzünden mekânı-Rodezya topraklarını- farklı değerlendirmektedirler. Slatter ailesi doğrudan para kazanmaya odaklı olduğundan, arazilerin geleceğini hesaba katmadan en çok ürünü alacak şekilde araziye kullanma eğilimindedir. Dick Turner’ın ‘tüm ağaçları tek tek kesip arsız çalılar ve ezik çimenler dışında birşey bırakmayan madencilerden aldığı arazinin’ belli bir bölümüne ağaç dikmesine karşın (105), Charlie Slatter onun ‘borçlu olduğu halde parasını ağaç dikmeye ayırmasına’ (98) ve aklının bir karış havada olmasına bir anlam veremez. Turner o arazilere kendi ülkesine ait topraklarmış gibi davranmakta, bu nedenle gelecekte kurak topraklar değil yeşil alanlar görmek istemektedir. Buna karşın, Slatter o ülkenin geleceğini düşünmeyip sadece kendi geleceğini ve zengin olmayı düşündüğünden, toprakları son damlasına kadar sömürme eğilimindedir:

Slatter’ın çiftliğinde neredeyse hiç ağaç yoktu. Büyük derelerin böldüğü, kötü kullanımdan dolayı kilometrelerce verimli toprağın öldüğü çiftlik, kötü çiftçiliğin bir anıydı. Ama para kazandırıyor, önemli olan da buydu. Para yapmak bu kadar kolayken, kahrolası aptal Dick Turner’ın ağaçlarla oynaması onu kızdırıyordu.

(Lessing, 1982: 98)

Bu durum iki karakterin Güney Rodezya topraklarına bakış açısından kaynaklanmaktadır. Charlie Slatter, o dönemdeki pek çok çiftçi gibi Birinci Dünya Savaşı sonrasında mısır fiyatlarının artması ile zengin olur ve ‘onun karakterinde bir adam bir kez zengin oldu mu giderek daha da zengin olur’ ve ‘herşeyini sömürdüğü topraktan daha da fazlasını talep eder.’ “Slatter’ın toprağa yaklaşımı nefret ettiği yerlilere olan yaklaşımı ile aynıdır: önce bir parça toprak parçası üstünde çalışıp, onu sömürüp tükettikten sonra ötekine geçmek” (Lessing, 1982: 210). Dick Turner ise ‘ürünlerini sevmekte, sepetlerde yumurtaları görmekten ayrı bir mutluluk

duymaktadır ve Slatter’ın zengin olduğu tütün ekme işinin acımasız bir ürün olduğunu düşünmektedir’ ve tüm başarısızlığına rağmen halen umutla çalışan işçileri izleyebilmektedir (Lessing, 1982: 99-100). Hem *The Grass is Singing*’de, hem de *Latecomers*’da karakterlerin mekâna bakış açıları bakan kişinin psikolojisini ve içinde yaşadıkları kültürün dayatmalarını yansıtmaktadır. Anlatıcı vermek istediği bazı bilgileri, mekâna bakış açısı aracılığı ile vermektedir.

İnsanla mekân arasındaki ilişki ve bağlılık yüzünden mekânda olabilecek herhangi bir değişiklik daha öncesinde ‘bizim’ ya da benim olarak nitelendirilen herşeyi, dolayısı ile de bireyi etkilemesi kaçınılmazdır. *The Grass is Singing*’de Mary’nin kırsal kesimdeki eve taşınması ile başlayan olayların onun sonunu getirdiği görülmektedir. Mekân değiştirme yüzünden bambaşka ve yabancı bir doğa ile karşılaşan kadın karakterin şehre, yani geçmişindeki mekâna, dönme arzusu onu çiftlikten kaçmaya iter. Şehir yaşamından sonra çiftlikteki ilk gecede kendisini ‘eve gelen davetsiz bir misafir’ gibi hissetmesi (65), kendini Dick’in evindeki ve çiftliğindeki yaşama ait hissetmemesi ya da ‘beyaz duvarları ve kırmızı çatıları ile taptaze ve tertemiz duran o tanıdık binalar arasında görünen gökyüzüne’(122) duyduğu özlem onu mekân değiştirmeye, eski tanıdığı ve özlem duyduğu yere gitmeye itse de bu mekân değişikliği onun için bir felakete dönüşecektir. Şehirde kalacak yer bile bulamayan Mary’i şehir kabul etmezken, Mary de çiftlik yaşamını kabul etmemektedir (Rathke, 2008: 41). Bu mekân değişikliği Mary’nin ruhsal çöküntüsünün hızlandırmasına yol açar.

Mary gibi Fibich de *Latecomers*’da kendini Londra’ya ait hissetmediği, ev özlemi çektiği (152) ve kim olduğu sorusuna yanıt aradığı için mekân değiştirme ihtiyacı hisseder. Çocukluğuna ait eski bir mekâna-Berlin’e- gitmeye karar verir. Tekin’e göre “çevreyi değiştirmedikçe, insanın değişmesine imkan yoktur” (Tekin, 2011: 146). Ancak bu yeni mekânın erkek karakteri hoş karşıladığı söylenemez. ‘Tatsız hava ona aşına değildir’ ve taksii Fibich’i ‘ışıkların gökyüzünü aydınlattığı Kurfurstendamn’a götürdüğünde’ etrafta kimsenin oturmadığı masalar vardır (155). Fibich de Mary’nin şehirde kendine ait bir ortam bulamaması gibi Berlin’de kendine ait bir ortam bulamaz. Çünkü farkına varmasa da bu mekân artık ona yabancıdır. Fibich’in Berlin’de ‘ortalama bir turistten daha fazlası olabilmek’ için öncelikle

geçmişe dair anılarında canlanan şehir ile şu anda gezdiği şehir arasında bir bağlantı kurması gerekmektedir. Hatıralardaki mekânla şu anki mekân arasında bağlantı kurabilmesi için anılara ihtiyacı vardır.

The Grass is Singing'de Mary'nin artık evli olduğu için şehirdeki 'Kızlar Klubü'ne kabul edilmemesi ona nereye ait olması gerektiği konusunda bir fikir vermiştir. *Latecomers*'da ise Fibich artık 'süssüz bir havaya sahip sade apartmanlar tarafından çevrilmiş bu şehrin korkunç yıpranmış şehirde'(156) bir turist gibi ziyaret ettiği müzede 'bir zamanlar kiliselerin sunaklarını süsleyen eğri büğrü, neredeyse tamamen bozulmuş Alman okuluna ait çıplak heykelleri gördüğünde ürkerken; Gainsborough'un tatlı pembe montu içinde tetikte ve kendinden emin *Joshua Griby*'i gördüğünde bu tanıdık İngiliz yüze fark etmeden gülümser (Brookner, 1992: 158).' Şehir yaşamının Mary'i kucaklamaması gibi Berlin'deki Alman okuluna ait heykeller de Fibich'i kucaklamamaktadır. Her iki eserde de karakterler aracılığıyla çevreye bakılırken ve çevre değerlendirmesi yapılırken, aslında karakterlerin psikolojik durumları ortaya konmaktadır. Mekân değişimi *The Grass is Singing* adlı eserde Mary'e artık şehre ait olmadığı hissini verdiği gibi, *Latecomers* adlı eserde de Fibich'e artık Berlin'e ait olmadığı hissini verecek ve Londra'ya biraz daha rahat bir şekilde dönmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, bu tezde ele alınan her iki kadın yazar da ait oldukları toprakların dışında yetişmiş oldukları ve farklı kültürleri gözlemleme şansı buldukları için onların eserlerine yansıyan mekânlar ve karakterlerin farklılık gösterdiği görülmektedir. Çünkü bireyler çevreden etkilendiği gibi yazarlar da çevrelerinden etkilenerек eserlerine kendi mekân anlayışlarını yansıtmaktadırlar. Bu sebeple, Anita Brookner *Latecomers*'da mekân olarak temelde kentleri (Londra, Berlin, Nice, Paris), otelleri, sokakları, evleri, yüksek binaları, İngiltere'deki tarihi yapıları yada alışveriş merkezlerini kullanırken; Lessing *The Grass is Singing*'de temelde Güney Rodezya'yı, doğayı, çevreyi, ağaçları, yerlilerin kulübelerini, gökyüzü ve güneşi, yeraltı madenlerini bunların çevresinde şekillenen dükkân ve çiftlikleri kullanmaktadır. Yazarların yaşadıkları mekânlardan etkilenerек farklı mekânlar çizimleri gibi eserlerdeki karakterlerin de mekândan etkilendiği ve bu etkilenmenin hem *The Grass is Singing*'de hem de *Latecomers* adlı eserde olay örgüsünü

yönlendirebilen etmenler yarattığı ifade edilebilir. Çünkü Lessing'in eserinde karakterlerin mekândan etkilenmesi sonucunda mekânın karakterleri yönlendirdiği görülmekte iken; Brookner'ın eserinde hissedilen duygulara göre farklı mekân algıları söz konusudur ve bunun esas nedeni aidiyet duygusu ve kimlik karmaşasıdır. Mekânın bireyin zihninde neden olduğu resim ya da algı, bakan kişinin psikolojisine ve bulunduğu konuma, hatta felsefe ve dünya görüşüne göre değişebilir. Diğer bir ifade ile, aynı mekâna bakan karakter ya da kişiler farklı şeyler görmekte ve bu mekânı farklı yorumlayabilmektedirler. Mekân bu denli önemli olduğuna göre insanla mekân arasındaki ilişki ve bağlılık yüzünden mekânda olabilecek herhangi bir değişiklik daha öncesinde 'bizim' ya da benim olarak nitelendirilen herşeyi, dolayısı ile de bireyi etkilemesi kaçınılmazdır. Farklı mekânların kullanımının sonucu olarak; karakterden olay örgüsüne dek eserlerdeki her türlü elementin bu mekân kullanımlarından etkilendiği ve bazen de mekânın olay örgüsünü yönlendirdiğinin görüldüğü söylenebilir.

SONUÇ

Kültür, toplum ve tarih ile her zaman iç içe olan edebi eserlerin oluşum sürecinde *mekân* kavramının kadın yazarlar Doris Lessing ve Anita Brookner'ı etkileyen önemli bir kavram olduğu görülmüştür. Bireylerin mekândan bağımsız düşünülmesi söz konusu değildir ve hem Lessing hem de Brookner birey veya yazar olarak doğup büyüdüğü mekânlardan farklı düşünülemezler. Bu incelemede Brookner ve Lessing farklı dönemlerde ve kıtalarda yetişen kadın yazarlar olarak farklı kültürleri gözlemlene şansı bulduklarından, yazarların mekân kullanımları açısından *The Grass is Singing* ve *Latecomers* adlı eserlerinde farklılıklar ortaya çıktığı gözlenmiştir. Yazarların kendi hayatlarından ve düş dünyalarından da etkilenecek yarattıkları mekânların olay örgüsündeki olaylara ve karakterlere yaşam kazandırdığı görülür. Bu bağlamda 'yazılan her şeyin otobiyografik olduğu' ve 'yazar- yaratıcı ile yazar arasında' büyük bir bağ olduğu doğrulanmaktadır (Işık ve Şentürk, 2009: 69).

Doris Lessing İngiltere kökenli olmasına rağmen Güney Afrika'da yetişmiş, Anita Brookner ise Polonya kökenli olmasına rağmen İngiltere'de yetişmiştir. Her iki yazar yabancı topraklarda doğup büyüdüğünden bu mekânlarda geçirdikleri süreçte hafızaları farklı olgu, düşünce ve olayları depolamıştır. Yenilikler, güzellikler, kısacası her şey, insanın eski bildiklerinin, tanıdıklarının farklı bir biçimdeki uzantısı olduğundan Anita Brookner Londra'da geçen olayların ele alındığı otobiyografik izler taşıyan *Latecomers* adlı eserinde; yirminci yüzyıl Londra'sına kıtadan göç ettirilen ailelerin yer değiştirme zorunluluğu ve -daha önce kendisinin de yaşadığı gibi- bu bireylerin yaşadıkları topraklara ait olmama hissinin onlarda yarattığı kimlik karmaşasını anlatmıştır. Doris Lessing'in de *The Grass is Singing*'de İngiliz sömürgesi olan Güney Rodezya'da sömürge sistemini yakından gözlemlediğinden dolayı beyaz ve siyah insanların farklı olmaları nedeni ile ortaya çıkan kültür-toplum çatışmalarını yine bu mekânı kullanarak ele aldığı sonucuna varılmıştır.

Bu tezde ele alınan her iki eserde kullanılan mekânların tarihsel dönemlerden etkilenmekte olduğu ve roman kişilerinin sosyo-kültürel ya da ekonomik durumlarını yansıttığı ifade edilebilir. Mekân, “olayın geçtiği tarihsel zamanı ve kişilerin sosyal durumunu belirlemek işlevini de taşır” (Elçin, 2003: 13) Bu bağlamda roman, içinde bulunduğu zamanın bir yorumudur ve romanda kullanılan mekân ya da mekânların olayların geçtiği dönem ve sosyal yapı hakkında okuruna fikir verdiği gerçeğinden yola çıkılarak *The Grass is Singing*, Cecil Rhodes’un Güney Afrika’daki sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı tarihsel döneme ait olduğu görülür. Yazar bu dönemde yer alan yerli-beyaz çatışmasını ve beyazların orada karşılaştıkları durumları okur ile paylaşmaktadır. Bu tarihsel dönemde ortaya çıkan sosyal doku içerisinde; tarihsel dönemi ve eserde geçen mekânları anlamak açısından yerli-beyaz toplumun oluşturduğu kültürel çatışma incelenmiştir. Yazarın Güney Afrika topraklarında var olan kültür çatışmalarına nesnel bir açıdan bakmaya çalışmış olduğu ve her iki topluma ait bireylere ait karakterler yaratarak bir çeşit sosyal inceleme yapmış olduğu ifade edilebilir.

Lessing, ana karakter olan Mary aracılığı ile beyaz kadın-beyaz toplum ile siyah toplumun farklılıklarını yansıtmaktadır. Bununla birlikte sosyo-kültürel çatışma ile eş zamanlı olarak kadın karakter Mary’nin şehirden çiftliğe, vahşi doğaya, giderek mekân değiştirmesi sonucu ortaya çıkan kimlik bunalımı ile yerliler arasında efendi olan beyazların otoritesini korumak için sürekli olarak çaba sarfetmeleri gerektiği gerçeğini unutarak onlardan biri gibi davranmaya başlaması ile ortaya çıkan başka bir kimlik bunalımı incelenmiş ve ruhsal sorunlarının başlangıcında bu kimlik bunalımlarının etkili olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anita Brookner ise *Latecomers*’da tarihsel dönem olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında 1930’lu yıllarda Almanya’dan zorla göç ettirilen insanların Londra’daki ruhsal durumlarını ele almaktadır. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan sosyal çerçeveyi ve bireylerin duygu dünyalarını yansıtmak açısından Almanya’dan zorla göç ettirilen insanların İngiltere’de oluşturdukları topluluk ve yaşadıkları duygusal karmaşa ele alınarak kimlik bunalımı ve aidiyet duygusu kavramlarının önemi bu şekilde vurgulanmıştır. Fibich’in aidiyet sorunu eserde boyunca baskın bir izlektir ve ana karakterin bu kimlik sorunu çevresinde gelişen olay örgüsünde yine kendisi gibi

göç ettirilen başka bir karakter olan Hartmann'ın onunla taban tabana zıt bir karakter olarak çizildiği görülmektedir. Bu iki zıt karakterin birbirleri ile ilişkileri ve birbirlerine desteği sayesinde eserin sonunda Fibich'in kimlik sorununa tam olarak olmasa da kısmen çözüm bulduğu görülmüştür.

Eserlerde kullanılan mekânların bazen karakterler üzerinde bir etkiye sahip oldukları görülmüş bazen de karakterden daha çok öne çıktığı gözlenmiştir. Her iki yazar da zaman zaman mekânı bu şekilde kullanmıştır. Lessing Mary Turner'ı içinde sıkışıp kaldığı güneşin kavurduğu demir çatılı evde kendi ruhsal bunalımı ile başbaşa bırakırken; Brookner'ın otellerin ve kafelerin bulunduğu Kempinski meydanında oraya ait olmadığını hisseden Fibich'i yabancılık duygusu ile baş başa bırakmıştır. Her iki karakterin bunalımları, içinde bulundukları mekânlar yüzünden oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile mekân unsuru kahramanların çiziminde de önemli bir role sahiptir. *The Grass is Singing* ve *Latecomers*'da görüldüğü gibi “bazı romanlarda, bazı kahramanları kişisel özelliklerinden çok, içinde yaşadığı çevre ile hatırlanır. Bu kişiler içinde yaşadıkları çevre ile adeta özdeşleşmiş gibidirler” (Tekin, 2011: 130). Bu nedenle Mary'nin demir çatılı kulübesi ve Fibich'in evliliğinden sonra bile uzun süre terk etmek istemediği Aunt Marie'nin evi bu karakterler ile özdeşleşmiş mekânlardır. Stevick'in belirttiği gibi romanda mekân, “olaylar dizisini ve karakteri etkilediği ölçüde bütünün bir parçası” olabiliyorsa, Lessing ve Brookner mekânları eserlerinde önemli parçalar olarak kullandıkları söylenebilir (Stevick, 2004: 264).

Yazarların mekân kullanımlarındaki benzerlikler ve farklılıklar yaşadıkları çevreyi eserlerine yansıtmayı seçmelerinden kaynaklanmaktadır. Anita Brookner'ın eserlerinin temelinde de Doris Lessing ve diğer birçok yazarda olduğu gibi hayatından kesitler bulunmaktadır. Lessing, Mary ve Dick Turner karakterlerini yaratırken nasıl kendi ailesini temel almış ise, Brookner da Hartmann ya da Fibich'i yaratırken kendi deneyimlerinden ve hayatından yola çıkmıştır. Brookner'ın bir göçmen olarak kendisinin de hissettiği yabancı olma duygusunun ifadesi için *Latecomers*'da dar, kapalı alanlar kullanılmıştır. Benzer şekilde *The Grass is Singing*'de Mary'nin ruhsal bunalımı yine dar, kapalı bir mekân olan kulübe ve dükkânın kullanımı ile okura sunulduğu sonucuna varılmıştır.

Lessing, vahşi doğayı mekân olarak kullanarak çerçeveyi tamamlamak için okura ipuçları verirken; Brookner *Latecomers*'da mekân olarak şehri ve şehrin sokaklarını kullanır ve eseri okurken İngiltere, Londra ve buradaki yaşam ile ilgili çerçeveyi tamamlamak okura düşer. Bu bağlamda; bir yazarın kırsal kesimi ele alırken, diğerinin şehri ele alması karakterlerin yaşam alanlarını, olay örgüsünü ve mekânın karakteri etkilemesine sebep olmuştur. Çünkü vahşi doğa üzerinde Mary'nin hiçbir hâkimiyeti yoktur ama yine de onunla bir mücadele içine girer ve sonunda da ona boyun eğmek zorunda kalır. Fakat şehirde belirli bir düzen altında yaşayan Thomas Fibich ya da Thomas Hartmann'ın doğa ile mücadele etmeye çalıştıkları görülmez. Çünkü şehir yaşamı daha karmaşıktır ve içinde doğanın etkilerinin yanısıra daha pek çok etken barındırmaktadır ve Mary'nin aksine Hartmann ile Fibich'in, bu yaşamla mücadele etmeden boyun eğdikleri görülür.

Anita Brookner, Thomas Hartmann ve Thomas Manfred Fibich isimli karakterlerin ve onların ailelerinin yaşamlarından ve bu Almanyalı karakterlerden özellikle Fibich'in hissettiği yabancılaşma ve ait olmama duygularının yarattığı çatışmadan bahsetmiş ve eserin sonunda bu çatışmayı sonlandırmıştır. Yazar, karakterlerin duygusal karmaşalarını mekânlar ve güneş imgesi aracılığıyla okura aktarmaktadır. Bunun yanında, otel, sokak ve ev gibi mekânları karakterleri incelemek veya olay örgüsünü kurgulamak için de kullanmaktadır. Doris Lessing'in Mary'nin ruhsal bunalımını yansıtmak için doğadan imgeler ve tasvirler kullanması gibi Anita Brookner da şehre ait öğeleri ve şehirden görülen sınırlı gökyüzünü kullanarak betimlemeler yapmıştır. Temel izlek olan aidiyet duygusu ve kimlik arayışı mekân değiştirme sonucu Fibich'in zihninde çözüme kavuşur. Burada mekân; okurun karşısına, pek çok eserde görülebileceği gibi 'bir arka plan olmaktan çok, hikâyeyi kuran, ilişkileri şekillendiren belirleyici bir kategorisi' olarak çıkmıştır (Işık ve Şentürk, 2009: 67).

Sonuç olarak; Anita Brookner *Latecomers*'da mekân olarak temelde kentleri (Londra, Berlin, Nice, Paris), otelleri, sokakları, evleri, yüksek binaları, İngiltere'deki tarihi yapıları yada alışveriş merkezlerini kullandığı; Lessing'in ise *The Grass is Singing*'de Güney Rodezya'yı, doğayı, çevreyi, ağaçları, yerlilerin kulübelerini, gökyüzü ve güneşi, yeraltı madenlerini bunların çevresinde şekillenen

dükkân ve çiftlikleri kullandığı görülmektedir. Yazarların yetiştikleri coğrafyalardan etkilenecek farklı mekânlar çizimleri gibi, eserlerdeki karakterlerin de mekândan etkilendiği ve bu etkilenmenin hem *The Grass is Singing*'de hem de *Latecomers* adlı eserde olay örgüsünü yönlendiren öğeler yarattığı ifade edilebilir. Bununla birlikte, Lessing'in eserinde karakterlerin mekândan etkilenmesi sonucunda mekânın karakterleri yönlendirdiği; Brookner'in eserinde ise hissedilen duygulara göre farklı mekân algılarının söz konusu olduğu görülmüştür. Bu durumun sebebi aidiyet duygusu ve kimlik karmaşasıdır. Ayrıca, bireyin zihninde mekânın sebep olduğu algı, kişinin psikolojisine ve konumuna, hatta felsefe ve dünya görüşüne göre değiştiğinden, aynı mekâna bakan karakter ya da kişiler bu mekânı farklı yorumlamış oldukları sonucuna varılmıştır. Kısacası, romanda mekân bu derece önemli bir role sahip olduğuna göre; insanla mekân arasındaki ilişki ve bağlılık yüzünden mekânda olabilecek herhangi bir değişikliğin; öncesinde bizim ya da benim olarak nitelendirilen herşeyi, dolayısı ile bireyi etkilemesi kaçınılmazdır. Farklı mekânların kullanımının sonucu olarak; karakterden olay örgüsüne dek eserlerdeki her türlü öğenin bu mekân kullanımlarından etkilendiği ve bazen de mekânın olay örgüsünü yönlendirdiğinin görüldüğü ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Abrams, ed. by 1993 (1962), *The Northon Anthology of English Literature*, Cilt:2, New York: W. W. Norton and Company.

Akbal Süalp, Z. Tül (2004), *Zaman Mekân*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Assmann, Jan (1997), *Kültürel Bellek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bakhtin, Mikhail; Der. Sibel Irzık (2001), *Karnavaldan Romana - Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bertelson, Eve (1994), ed. *Doris Lessing: Conversations* Ed. Earl G. Ingersoll. New Jersey: Ontario Review Press.

Bezel, Nail; Norman, Ünal; Uşşaklı, Pınar (1996), *Doris Lessing and Her Work*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Bourneur R., Quellet R. (1989), *Roman Dünyası ve İncelemesi*. Çev: Hüseyin Gümüş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Brookner, Anita (1992), *Latecomers*, London: Flamingo.

Chennells, Anthony (1990), *Reading Doris Lessing's Rhodesian Stories in Zimbabwe*, (In) Sprague, Claire (ed.). In Pursuit of Doris Lessing, Nine Nations Reading, New York: St. Martin's Press.

Cheyette, Bryan ve Marcus Laura (1998), *Modernity, Culture, and 'the Jew'*, California: Stanford University Press.

Elçin, Şükrü (Haz. 2003), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, (Kitaplık dergisi eki).

Göka, Şenol (2001), *İnsan ve Mekân*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Guppy, Shusha (1987), *Interview: The Art of Fiction XCVII: Anita Brookner*, The Paris Review

Işık, Emre ve Şentürk, Yıldırım (2009), Öznel, Durumlar Ve Mekânlar, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kenyon, Olga (1989), Women Writers Talk: Interviews with Ten Women Writers, Oxford: Lennard Publishing

King, Jeannette (1989), Doris Lessing, London: Edward Arnold.

Klein, Carol (2000), Doris Lessing: A Biography, London: Duckworth.

Kolcu, A. İhsan (2006), Öykü Sanatı, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.

Lessing, Doris (1957), Going Home, London: Michael Joseph.

_____, (1968) Nine African Stories, London: Longman.

_____, (1994), Tenimin Altında 1919-1949 Özyaşam I (Under My Skin), Çev: F. Nilgün Aras, İstanbul: Dünya Yayıncılık.

_____, (1981) The Grass is Singing, New York: Columbia University Press.

Malcolm, Cherly Alexander (2002), Understanding Anita Brookner, Columbia: University of South Carolina Press.

Moran, Berna (2007), Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Newquist, Roy (1994), Talking as a Person, in Doris Lessing: Conversations, Ed. by Earl G. Ingersoll, Princeton: NJ: Ontario Review Press.

Perrakis, Phyllis Sternberg, (1999), Spiritual Exploration in the Works of Doris Lessing, Westport CT: Greenwood.

Rathke, Annemarie (2008), Doris Lessing, Yvonne Vera: Comparative Views of Zimbabwe, Heidelberg: Universitwerlag Winter.

Roberts, Sheila (Güz 1993), Sites of Paranoia and Taboo: Lessing's "The Grass is Singing" and Gordimer's "July's People", Research in African Literatures, Cilt:24, Sayı:3

- Rooney, Caroline (Nisan 2005), “Narratives of South African Farms”, The Third World Quarterly, Cilt:26, Sayı:3.
- Rosner, Victoria (Bahar 1999), “Home Fires: Doris Lessing, Colonial Architecture, and the Reproduction of Mothering”, Tulsa Studies in Women's Literature, Cilt: 18, Sayı:1.
- Rowe, Margaret Moan (1994), Doris Lessing, New York: St. Martin's Press.
- Sadler, Lynn Veatch (1990). Anita Brookner, Boston: Twayne Publishers.
- Sarvan, Charles (Kış 1979), “D. H. Lawrence and Doris Lessing's The Grass Is Singing”, Modern Fiction Studies, Cilt: 24, Sayı:4.
- Simmel, George (1997), “Bridge and Door”, in Rethinking Architecture, A Reader in Cultural Theory, London: Routledge.
- Singleton, Mary Ann (1977), The City and The Veld: The Fiction of Doris Lessing, Lewisburg Pa.: Bucknell University Press.
- Skinner, John (1992), The Fictions of Anita Brookner: Illusions of Romance, London: Macmillan
- Sprague, Claire (1990), In Pursuit of Doris Lessing: Nine Nations Reading, New York: St. Martin Press.
- Stevick, Philip (2004), Roman Teorisi, Çev: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şengül, M. Bakır (2010), Romanda Mekân Kavramı, Balıkesir.
- Tekin, Mehmet (2011), Roman Sanatı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Thorpe, Michael (1978), Doris Lessing's Africa, London: Evans Brothers.
- Tonkin, Boyd (2002), Interview with Anita Brookner (29 Haziran 2002), The Independent (19 Ağustos 2002)

Yazıcı, Nermin (2002). *Halikarnas Balıkcısı'nın Eserlerinde Tabiat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yücel, Tahsin (1995), *Yazın Gene Yazın*, İstanbul: Can Yayınları.

Zambak, Ferda (2007), *Türk Romanında Mekân*, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zak, Michele Wender (Sonbahar 1973), *"The Grass Is Singing: A Little Novel about the Emotions."* *Contemporary Literature*, Cilt:14, Sayı:4, Doris Lessing Özel Sayısı.

Wanquet – Williams Eileen (2004), *Art and Life in the Novels of Anita Brookner / Reading for Life Subversive Re-writing to Live*, Bern: Peter Lang.

Whittaker, Ruth (1988), *Doris Lessing*, New York: St. Martin's Press.

<http://www.dorislessing.org/biography.html>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kadın_hareketleri.